

T.C.
KIRŞEHİR AHİ EVRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANA BİLİM DALI

AHLAK VE İKTİSADİ DÜZEN

Hakan YILMAZ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

KIRŞEHİR-2022

©2022-Hakan YILMAZ

T.C.
KIRŞEHİR AHİ EVRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANA BİLİM DALI

AHLAK VE İKTİSADİ DÜZEN
MORALİTY AND ECONOMIC ORDER

Hazırlayan
Hakan YILMAZ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Osman İnan ŞENSES

KIRŞEHİR-2022

KABUL VE ONAY

Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalı yüksek lisans öğrencisi, Hakan YILMAZ tarafından hazırlanan “*Ahlak ve İktisadi Düzen*” adlı tez çalışması 04/07/2022 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından oybirliği/oyçokluğu ile **YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak kabul edilmiştir.

Danışman(İmza)

Dr. Öğr. Üyesi Osman İnan ŞENSES

Üye.....(İmza)

Dr. Öğr. Üyesi Zühal KURUL

Üye.....(İmza)

Dr. Öğr. Üyesi Oktay AKTÜRK

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

.../.../2022

Prof. Dr. Hüseyin ŞİMŞEK

Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

- Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.
- Tezim sadece Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- Tezimin yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

.../.../2022

Hakan YILMAZ

İmza

ÖZET

AHLAK VE İKTİSADİ DÜZEN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan: Hakan YILMAZ

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Osman İnan ŞENSES

2022 – (xii+77)

Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü

İktisat Ana Bilim Dalı

Jüri

Dr. Öğr. Üyesi Osman İnan ŞENSES

Dr. Öğr. Üyesi Zühal KURUL

Dr. Öğr. Üyesi Oktay AKTÜRK

Bu tez çalışmasında nitel araştırma teknikleriyle yazılmıştır. Gözlem ve doküman analizi gibi veri toplama yöntemleriyle oluşturulmuş bir çalışmadır. Meta-sentez yöntemi, nitel araştırma yöntemlerinden biridir ve çalışmada kullanılmıştır. Ahlak ve ekonomi ilişkisi üzerine yapılan çalışmalarda nitel bulguları açıklamayı, değerlendirmeyi, benzerlik, farklılıkları ortaya koymayı ve yeni çıkarımlarda bulunmayı amaçlayan bir çalışmadır. Ahlakın iktisadi düzende var olan ve olması gereken bağı irdelenmiş alanda yapılan tüm çalışmalar sentezlenerek ahlakın, iktisadi düzen içerisindeki önemi vurgulanmıştır.

Son zamanlarda literatürdeki taramalarda ahlak ve iktisat ilişkisi üzerine yapılan çalışmaların arttığı gözlemlenmiştir. Genel bağlamda ahlak ve iktisat uyum içerisinde olursa daha yaşanabilir iktisadi düzen getireceği sonucuna ulaşılsa da Ahlak soyut bir kavram olduğundan sayısallaştırma zorluğu nedeniyle iktisat içinde bağlam dışı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: İktisat ve ahlak, Modern ekonomi, Ahlak ve piyasa

ABSTRACT

NAME OF THESIS

M.Sc.Thesis

Preparer: Hakan YILMAZ

Advisor : Assist. Prof. Dr. Osman İnan ŞENSES

2022 – (vii+77)

Kırşehir Ahi Evran University, Graduate School Of Social Science

Jury

Dr. Öğr. Üyesi Osman İnan ŞENSES

Dr. Öğr. Üyesi Zuhul KURUL

Dr. Öğr. Üyesi Oktay AKTÜRK

This thesis was written using qualitative research techniques. It is a study created with data collection methods such as observation and document analysis. The meta-synthesis method is one of the qualitative research methods and was used in the research. Qualitative findings in moral and economic order studies; It is a research that aims to explain, evaluate, reveal similarities and differences, and make new inferences. The existing and necessary bond of morality in the economic order has been examined, and all the studies done in the field have been synthesized and the importance of morality in the economic order has been emphasized.

Recently, it has been observed that the studies on the relationship between morality and economics have increased in the literature. In general, although it is concluded that if morality and economics are in harmony, it will bring a more livable economic order, since morality is an abstract concept, it has been seen out of context in economics due to the difficulty of digitization.

Keywords: Economics and ethics, Modern economy, Morality and the market

ÖN SÖZ

Çalışmamızda insanın var olmasındaki ahlaki duygularıyla 21. yüzyıldaki modern ekonominin bağı irdelenmiş ve insanın daha adil mutlu bir sosyal yaşamı için hangi iktisadi düzenin yürütülmesi gerektiği üzerinde durulmuştur. İktisadın; fizik, kimya gibi pozitif bilim olarak ele alınma çabaları ve sosyal bilimden uzaklaşmasının nedenleri araştırılmıştır.

Birinci bölümde konun daha iyi anlaşılması için ahlak ve iktisat tanımlarına yer verilerek aralarındaki bağ irdelenmiş ve bu iki kavramın öneminden bahsedilmiştir. Herhangi bir anlam karışıklığına yer vermemek için bu çalışmada ahlak ile etik eş anlamda ele alınırken iktisatta ekonomiyle eş anlamda ele alınmıştır.

İkinci bölümde iktisadın ahlaktan kopuşu söz konusunun olup olmadığı üzerinde durulmuştur. Adam Smith sorununa yer verilerek ayrıca Smith'in argümanları değerlendirilmiş ve modern ekonominin doğuşunun Adam Smith dönemine denk gelmesinin sebebi Smith'in eserlerinden kaynaklı mı yoksa bir rastlantı mı olduğu sonucuna, Amartya Sen ve Karl Polanyi'nin mevcut iktisadi düzene getirdiği eleştirel argümanları ışığında ulaşılmaya çalışılmıştır.

Üçüncü bölümde iktisadi düzende mevcut ve olması gereken düzen üzerinde durulmuştur. Mevcut düzeni göstermek için ahlak ve iktisat üzerine literatür taraması yapılarak çalışmalara ulaşılmıştır. Elde edilen çalışmalarda iktisadi düzendeki sorunlara ve ulaşılan sonuçlara yer verilmiştir. Ahilik Teşkilatı 'da ele alınarak Ahilik anlayışına mesafemizi göstermek için mevcut piyasa sisteminde ahlakın yeri incelenmiştir.

21. yüzyıl modern ekonomisi davranışsal iktisattan uzaklaşarak rasyonel insan modelini kabul etmiştir. İnsanı hayatta tutan temel duyguların sayısal işlemlerle çözümlenme çabası iktisadi sosyal bilimlerden uzaklaştırmıştır. Bu çalışma Modern iktisadın insan anlayışındaki tehlikesini yokuş aşağı inen frenleri patlamış bir kamyonu benzetmektedir. Çalışma modern ekonomide çekilen sosyal sancuların ulaşılmasına ve çözüm için aranan çıkar yollarına ışık tutacaktır.

İÇİNDEKİLER

Sayfa

KABUL VE ONAY.....	i
BİLDİRİM.....	ii
ÖZET.....	iii
ABSTRACT.....	iv
ÖN SÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER	vi
GİRİŞ.....	1
BÖLÜM I	2
1. KAVRAMSAL ÇERÇEVDE AHLAK İKTİSAT VE ÖNEMLERİ.....	2
1.1. AHLAKIN TANIMI VE ÖNEMİ	2
1.2. İKTİSADIN TANIMI VE ÖNEMİ.....	6
1.3. İKTİSAT AHLAK VE SOSYAL BOYUT.....	9
BÖLÜM II.....	18
2. İKTİSADIN AHLAKTAN KOPUŞU SÖZ KONUSUMU?.....	18
2.1. ADAM SMİTH.....	18
2.2. KARL POLANYİ VE BÜYÜK DÖNÜŞÜM.....	28
2.3. AMARTYA SEN.....	34
2.3. AHLAK VE İKTİSAT İLİŞKİSİ.....	39
BÖLÜM III.....	43
3. OLAN VE OLMASI GEREKEN İKTİSADİ DÜZEN.....	43
3.1. LİTERATÜRDE AHLAK VE İKTİSADİ DÜZENE BAKIŞLAR.....	43

3.2. LİTERATÜRDE AHLAK VE İKTİSADİ DÜZENDE SONUÇLAR.....	46
3.3. İKTİSADİ DÜZENDE AHİLİĞİN YERİ.....	52
3.4. AHLAK VE PİYASA DÜZENİ.....	57
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	64
KAYNAKÇA.....	67
ÖZGEÇMİŞ.....	77

GİRİŞ

İktisadi düzende ekonomi ahlaktan uzaklaştı, modern ekonomi kuruldu, Avrupa modernleşti ve sanayileşme rekabeti başladı. Kapitalist sistemde kapitalist grup her geçen gün güçlenirken ekonomi ahlaka sırtını döndü. Bir süre sonra bu eğilimin sosyal sancıları başladı. Milyonlarca insan hayatını kaybetti. Yaşanan savaşların birçoğunun sebebi ekonomikti. Ahlak, adalet ve hukukla ilgili bir söz edilmedi. Dünya, sosyal düzende ahlaki değerleri bırakıp kıyasıya ekonomik rekabete başladı.

İnsan makine gibi görüldü robotlaştırıldı. Bireyler hammadde gibi, sermaye gibi, üretim aracı olarak ele alındı. Sosyal bir varlık olan insanın üzüntü, mutluluk, korku gibi temel duyguları mutlak matematiksel modellerle ortaya konulmaya çalışıldı. Modern geniş kapitalizm anlayışının etkisi altında, insan önceliği arka plana çekildi. Sermaye gruplarının yalnızca kendi karlarını maksimize etme hedefine odaklanması ile büyük bir tehdit ortaya çıktı. Bireylerin sağlıklı yaşam, mutluluk gibi en temel ihtiyaçları dikkate alınmadı.

Savaşların kapımıza dayandığı, sermaye gruplarının her geçen gün büyüdüğü, ekonomik nedenlerle sıcak soğuk savaşların yaşandığı bu savaşlar nedeniyle binlerce insanın hayatını kaybettiği günümüz ekonomisinin sancuları her geçen gün artmaktadır. Bu çalışma bu çöküşün sebeplerini ve doğuşunun nasıl gerçekleştiğini tespit etmesi bakımından önem arz etmektedir. Çalışmada çöküşün çözümü için çıkar bir yol aranmıştır.

BÖLÜM I

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVEDE AHLAK VE İKTİSAT VE ÖNEMİ

Bu bölümde konunun daha iyi anlaşılması için ahlak ve iktisada kavramsal çerçevede yer verilecek ve önemlerine değinilecektir. Ahlakın etik ile iktisadın ise ekonomi ile karıştırılmaması için aralarındaki anlam ilişkilerine kısaca yer verilerek, iktisadi düzenin sosyal boyutu irdelenecektir.

1.1. AHLAKIN TANIMI VE ÖNEMİ

Ahlakın tanımına ve önemine geçmeden önce herhangi bir belirsizlikten kaçınmak için, ahlak ile etiği ayırt ederken ahlakı etiğe nasıl dâhil ettiğimizi kısaca belirtmekte fayda olacaktır. Literatüre bakıldığında pek çok bilim insanı tarafından etik ve ahlakı birbirinden ayırt edilememiştir. Çoğu zaman etik ve ahlak terimleri birbirinin yerine kullanılmıştır.

Ahlak kavramı, belirli bir tarihsel dönemde bir kişinin, grubun, halkın, ülkenin veya kültürel bir çevrenin yaşamına girer o kişinin eylemlerini belirler. Belirli bir tarihsel süreçte kültürü belirleyen inançlar, değerler, normlar, emirler ve yasaklar bütünü olarak tanımlanabilir.¹

Hem etik hem de ahlak, iyi ve kötü veya doğru ve yanlış arasında ayırım yapmakla ilgilendir. Ahlak, kişisel ve normatif bir şey olarak görüldüğünde, etik, belirli bir topluluk veya sosyal bağlam tarafından ayırt edilen doğru ve yanlışın standartlarıdır. Etik, Yunanca "ethos" kökünden gelir. İlke ve kuralların anlamlarını içeren ahlak, iyilik, görev, sorumluluk, erdem gibi kavramların incelenmesidir ve aynı zamanda felsefede ayrı bir disiplinin adıdır.²

Çalışmamızda ahlak ve etik aynı manada düşünülmüştür. Ahlak evrensel kabul edilen standartlar olarak ele alınmıştır. Ahlak, kişiden kişiye bireysel olarak belirlendiği için göreceli olsa da toplum tarafından veya evrensel kabul edilen iyi ve kötü olan standartlar ahlaki olarak düşünülmüş çalışma ile içselleştirilmiştir. Ahlak tanımlayıcı bir anlamda değil normatif anlamda, belirli idealize edilmiş koşullar altında tüm rasyonel insanlar tarafından kabul edilecek bir davranış kodu olarak yer verilmiştir.

Ahlak kitaplarındaki ahlak tanımları birbirinden farklıdır, ancak ahlak tanımı hakkında genel bir tanımlama yapacak olursak şöyle bir tanımlama yapabiliriz: “İnsan hareketlerini idare eden ideal kanunların (kuralların) ilmi ve bunları hayatın çeşitli

¹ Özlem, D. (2010). Etik-Ahlâk Felsefesi. Say Yayınları. İstanbul

² Kurumu, T. D. (2005). Türk dil kurumu büyük Türkçe sözlük. Ankara: TDK.

durumlarına en iyi şekilde uygulayabilme sanatıdır.” Tanımlamayı ele alarak yola çıkacak olursak etik, belirtilen idealleri insanlara vaaz ederek ve onları ne yapmaları gerektiği konusunda bilgilendirerek normatif karakter üstlenmiştir.³

Ahlak denilince akla insanlar ve onların duygu, düşünce, tutum ve davranışları gelmektedir. Bu anlamda ahlak, insanla özdeşleşmiş ve insandan ayrılmaz bir karakter olarak görülmüştür.⁴ Ahlaki değer ise öneminden dolayı takdir ettiğimiz, zevk aldığımız, değer verdiğimiz ve somut veya maddi olmayan her şeydir.⁵

Genellikle değer olarak adlandırılan şeye baktığımızda, çok geniş bir çeşitlilikle karşılaşırız. Birçok somut kavram değerler olarak adlandırılabilirdiği gibi iyilik ve güzellik, doğruluk ve dürüstlük de değerler olarak adlandırılabilir. Ahlaki değerler denilince akla belki de en güzeli gelir.⁶

İnsanlar, her asırda adalet, fedakârlık, samimiyet, dürüstlük, hayırseverlik, yardımlaşma, sabır, ilim edinme, cesaret, cömertlik, sözüne saygı, güvene ihanet etmeme, tevazu, bağışlayıcılık gibi ilkelere ihanet etmemeyi güzel ahlak olarak kabul etmiştir.

Arapça’ da “hulk” kelimesinin çoğulu olan ahlak kelimesi sözlük anlamında, “huy, karakter, din, yaradılış, tabiat, hal ve hareket tarzı” gibi anlamlara gelmektedir.⁷ Başka tanımlara baktığımızda ahlak, insanın kötülükten kaçınmanın ve iyilik yapmanın temel unsurlarını içeren takip edilecek yol ve çalışma öğretir.⁸ İnsanların toplumda uyması gereken genel davranış biçimlerini ve kuralları,⁹ “İnsanı zihnen yükselten iyi ve kötü alışkanlıklar, tabiat, iyi huy ve erdemler,”¹⁰ gibi manalara gelmektedir. Ahlak, İyi amelleri bir gaye uğruna kendi şehvetiyle yapan ve kötülüklerden sakınan kimse demektir.¹¹

Kabul görmüş bu tanımlar birlikte değerlendirildiğinde ahlak felsefesinin konusu: insan karakterinin yapısını, iyi ve kötünün belirlenmesini, iyi nitelikler kazanmanın ve kötülükten kaçınmanın araçlarını anlamak, dinin esaslarına göre vazifeleri yerine getirmek

³ Pazarlı, O. (1980). İslamda Ahlak (C. 339 s.). İstanbul: Remzi Kitabevi.

⁴ Akdoğan, A. Kur’an ve Sunnet’ten Örneklerle Sosyal Ahlak, Sosyal İlişkiler ve Ahlaki Değerler.

⁵ Sadık, Y. C. (2010). Ahlak ve Etik. Rağbet Yayınları, İstanbul.

⁶ Akdoğan, A. (2009). Sosyal Gelişmenin İki Dinamiği: Bilim ve Ahlak. Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi, 9(2), 11-44.

⁷ Ayık, H. (2018) Ahlak Sorunumuz, İstanbul: Önce Kitap Yayınları.

⁸ Devellioğlu, F., & Güneyçal, A. S. (Eds.). (1993). Osmanlıca-Türkçe ansiklopedik lûgat: eski ve yeni harflerle; haz. Ferit Devellioğlu; yay. haz. Aydın Sami Güneyçal. Aydın kitabevi.

⁹ Kurumu, T. D. (2011). Büyük sözlük. Kapsamlama” <http://tdkterim.gov.tr/bts>.

¹⁰ Ayverdi, İ. (2005). Misalli Büyük Türkçe Sözlük (3 cilt). İstanbul: Kubbealtı Neşriyat.

¹¹ Aslan, M. (2014). Yönetim ve organizasyon ders notları. Harran Üniversitesi Birecik Meslek Yüksekokulu, Şanlıurfa.

ve dünya ve ahiret saadetine ulaştıran hakikat ilmiyle olgunlaştırmaktır.

Arapçadan türeyen ahlak kelimesine genel olarak edebiyatta baktığımızda, iyi ile kötüyü ayırt etmek, iyi ile kötünün bilincinde olmak, iyiyi örnek alıp kötülükten kaçınmaktır. Ahlak doğruları kabul eder ve bu doğruları bir zorunluluk olarak görür ve kişinin kendine nasıl davranması gerektiğini bildirir. Aynı zamanda başkalarına nasıl davranılması gerektiğine dair geçerli bir yargılar dizisi olduğu da söylenebilir.

İnsanlar, ilk uygarlıkların kuruluşundan bu yana kendi eylemlerinin değerlendirilmesine dayalı bir ahlaki davranışı ele almışlardır. Çin'de Konfüçyüs ve Hindistan'da Buda erdemli yaşamayı amaçladıklarından, bu yolların mutluluğa götürdüğünü söylemişlerdir. Aynı şekilde ilahi bir ahlak sistemini meydana getiren İslam Peygamberi de ahlaksız eylemler sonucu insanların birçok farklı konuda pişmanlık duymasına ve karşılaşacağı olumsuz durumları açıklamıştır. Sokrates ve Kant akla değer verirken, Pascal ve Rousseau duyguya önem vermiştir. Sosyologlar ahlakı bir sosyal düzen olarak görmüşlerdir¹²

Ahlak insanların bir arada düzen içerisinde yaşamasında çok büyük bir etmen ve toplum hayatının olmazsa olmaz şartlarından biridir. Olmadığında toplum hayatı mümkün olmayacaktır. Olduğunda ise toplum daha yaşanılır ve güvenilir bir hale gelecektir.

Ali İmran Suresi 110. Ayette her şeyin en büyük yaratıcısı ve sahibi Allah Celle Celaluhu şöyle buyurmuştur: **“Siz, insanlar için ortaya çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz. İyiliği emredersiniz, kötülükten alıkoysunuz ve Allah’a inanırsınız. Ehl-i kitap da inanmış olsalardı elbette onlar için hayırlı olurdu; içlerinden inananlar da var, fakat çoğu yoldan çıkmıştır.”**¹³ Diyanet İşleri Başkanlığı Âl-i İmrân Sûresinin tefsirini şu şekilde vermiştir: Bir liderin, insanlığa doğru yolda örnek olmaya layık olduğunu ve İslam'ın öğrettiği güzel ahlaka sahip oldukları yer alır.

İslam Peygamberi nasıl güzel faziletleri idrak etmek için gönderilmiş bir Peygamberse, onun ümmeti de o faziletlerden istifade etmek ve insanlara güzel ahlaki, iyiliği, güzel şeyleri öğretmek için vazifelendirilmiş en kutlu ümmettir. İslâm dünyasının büyük bir çoğunluğu bazı dönemlerde gayri Müslim milletlerin boyunduruğı altına girdiğinden bahsedilmiştir. Ayet tefsirinde onların tekrar üstün konuma gelmeleri ise ahlakta, imanda, bilimde ve medeniyette ilerlemelerine, başarılar elde etmelerine bağı

¹² Topçu, N. (2018). Ahlâk Nizâmı, İstanbul: Dergâh Yayınları.

¹³ <https://kuran.diyamet.gov.tr/tefsir/%C3%821-i%20%C4%B0mr%C3%A2n-suresi/403/110-ayet-tefsiri>

olduğu açıklanarak Kur'an-ı Kerim 'de ahlakın ne kadar önemli olduğu buyrulmuştur.

İslam âlimlerine göre ahlakın varoluşunun temelinde din vardır. Bu yüzden İslam ahlaklı bir din olarak adlandırılır. Bu nedenle, ahlaki kurallar akıldan değil, aklın doğru düşüncesi ile dinden öğrenilir. Bakıldığında din ve ahlakın bağlantılı ve iç içe olduğu ortadadır. Öyle ki ahlak dine eşlik eder ve din dışı ahlakın gerçekten hiçbir değeri yoktur. O halde, ahlak ve dinin bağlantılı iç içe olmadığını söylemek, İslam'ın mahiyetini, özünü bilmemektir.¹⁴

İslam; insanın özgürlüğünü baştan kabul eden, sorumluluklar ve görevler veren, ruhu düşünce ve kalple terbiye eden, toplum cemaatini iyiye yönlendiren ve müntesiplerine düşünmeyi emreden bir ahlak dinidir. Tarihe bakıldığında dini inancın zayıfladığı bazı toplumlarda ahlaki değerler ve ilkelerin ortadan kalktığı ve daha sonra o toplumda iyi düzenin bozularak kötülüklerin hâkim olduğu görülmüştür.¹⁵

Toplumda sosyal hayatın ilkelerini, toplumun ahlaki değerlerini, insanın görev ve sorumluluklarını, toplumun yasal düzenlemelerini uygulayarak netleştiren ortaya koyan dindir. Dini ne olursa olsun bu kanun ve yönetmeliklere sahip bir din toplumu refaha, huzura ve mutluluğa götürecektir. Ayrıca toplum dünyada daha dinamik ve müreffeh olacaktır. Toplumlarda bu ilkeler huzuru, mutluluğu ve düzeni sağlamak için yetersiz ise, bozuk düzeni sağlamak için aydınlar ve filozoflar bunu telafi etmeye çalışacaktır. Felsefi öğretilerin toplum üzerinde büyük bir etkisi olmasına rağmen felsefi teoriler insanların zihin dünyasına derinlik katarlar. Ancak manevi dünyalarını yeterince etkileyemezler bu nedenle samimi uygulamada din, inanç kadar etkili ve başarılı olamazlar.¹⁶

Günümüz toplumunda gerçekten standart bir ahlaki kod var mı? Evet, çünkü çoğu insan sosyal yasaları takip ederken, aynı zamanda ahlak tarafından yönetilen belirli sosyal normları da takip ederler. Ahlak, kişisel inançlar ve değerler tarafından motive edilme eğiliminde olsa da, çoğu insanın hemfikir olduğu ortak ahlaki değerler kesinlikle vardır.¹⁷

Her zaman doğruyu söylemek, mülke zarar vermemek, sözlerini tutmak, hile yapmamak, güvenilir olmak, affetmek, dürüst olmak, sabırlı olmak, saygı göstermek, adalet aramak, alçak gönüllü olmak, cömert olmak gibi ahlaki kurallarla toplumumuzda ahlak

¹⁴ Günay, Ü. (1986). İktisadi ahlak ve din. Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, (7).

¹⁵ Akseki, A. H. (1968). Ahlak Dersleri (C. 290 s.). İstanbul: Üçdal Neşriyat.

¹⁶ Naim, B. A., & Kılıç, R. (1995). İslam ahlakının esasları. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

¹⁷ Yüksel, M. (2015). Etik Kodlar, Ahlak ve Hukuk-Hakemli Makale. Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi, 5(1), 9-26.

yeniden canlandırılmalıdır. Özü ve kökeni anlaşılmiş ve günümüz gerçekleriyle uyumlu bir ahlaka ihtiyacımız var. Kültürün şekillendirdiği insan doğası anlayışına dayanan ahlak, gelecek için umut vermektedir.

Bir zamanlar su, ateş ve ahlak dostluk kurar. Bir gün büyük bir ormana yürüyüşe giderler. Bir süre sonra içlerini bir korku sarar. Orman çok geniş ve karmaşıktır. Bir ihtimale karşı kaybolurlarsa birbirlerini nasıl bulacaklarını düşünmeye başlarlar.

Ateş ve ahlak suya şu şekilde seslenir.

Seni, kaybolursan nasıl bulabiliriz?

Su cevap verir: Nerede şırıltı sesi duyarsanız, ben oradayım der.

Ateşe sorarlar ya seni kaybedersek?

Ateş: Dumanı gördüğünüz yerdeyim der.

Ateş ve su ahlaka sorar ya seni kaybedersek?

Ahlak ise şu cevabı vermiştir: Kaybederseniz, beni bir daha asla bulamazsınız!

Aslında ahlakın kaybolması, kişinin inandığı değerlere ve kendi doğasına yabancılaşması sonucunda girdiği krizi gösterir. Bu durum, hakikatin özlü ifadesi olan İslam'ın yaratmak istediği toplumsal yapının aksine, bir toplumun içinde bulunduğu durumun ciddiyetini kuşkusuz göstermektedir.

Yanıp sönen ilahi değer evreni aydınlatır. Vahiy ile şereflenen bu ilahi nura insanın kalbini kapatması bu ışıktan pay almaması karanlığa olan mahkûmiyetini göstermektedir. Aslında ahlak hiçbir zaman kaybolmamıştır. Asıl kaybolan insanlığın kendisidir. Bu nedenle insan kendini bulana kadar merhametten ve nurdan mahrumdur ve karanlık onun karakteri olarak kalacaktır.

1.2. İKTİSADIN TANIMI VE ÖNEMİ

İktisat ile ekonomi arasındaki farka değinerek tanımlara ve açıklamalara yer vermek konuyu daha anlaşılır kılacaktır. İktisat, zihinsel ve akılsal çalışmanın bir ürünü olarak görülürken, ekonomi, dar ve yüzeysel olarak bu çalışmanın ve ürünün bir uygulaması olarak ele alınır.

Türk Dil Kurumu sözlüğü iktisat kelimesini ekonomi olarak vermişken, ekonomiyi ise, insanların yaşamak için ürün üretmelerini, ürettikleri ürünlerini paylaşım biçimleri

sonucunda ortaya çıkan ilişkilerdir.¹⁸ Açıklamasıyla vermiştir. Çoğu zaman genel anlamda iktisat ile ekonomi aynı manada kullanılmaktadır.

Çalışma boyunca iktisat ve ekonomi kavramlarını eş anlamlı olarak yer verilecektir. Uzun zamandır tartışmalara konu olan iktisat için pek çok tanım yapılmıştır. İktisat için evrensel olarak kabul edilmiş bir tanımın olmadığı görülmüştür. İktisat bilimini doğmasına sebep olan en büyük faktör, İhtiyaç olan Kaynakların sınırlı bir seviyede olması, buna rağmen tükenmeyen insan ihtiyaçlarının sınırsız bir boyutta olmasıdır. Genel bir tanıma göre iktisat bilimi insanların ihtiyacı olan kaynakların yetersiz olması ve bu yetersiz kaynakların varlığında insanların yönelmelerini ve tercihlerini inceleyen bir bilimdir.¹⁹

İktisatçılar, ekonomiye birçok farklı açıdan bakarak ekonomiyi birçok farklı şekilde tanımlamışlardır bu tanımlardan bazıları:

Alfred Marshall'e göre:

İktisadın amacı, bireylerin ve toplumun maddi refah koşullarını elde etmek ve bunlardan yararlanmak için insan davranışlarını incelemektir.

Knut Wicksell'e göre:

İktisat; Maddi olan ihtiyacı sunmak ve bu ihtiyacı sunarken en az çaba ve fedakârlık karşılığında bir hedefe ulaşmada ekonomik faaliyetleri meydana getirmesidir.

Lionel Robbins'e göre:

İktisat, farklı alternatifler için kullanılabilir sınırlı olanaklar ve bir kişinin tatmin etmek istediği ihtiyaçlar arasındaki ilişkiyle ilgili olarak insan davranışını inceleyen bir bilimdir.

Philip Henry Wicksteed'e göre;

İktisat; Bireysel şirket veya eyalet düzeyinde kaynak yönetiminin genel ilkelerine bakan ve bu seviyelerde değer yaratma veya katma eylemleri içeren bilimdir.

Alvin Hansen ile Frederic Garver'e göre;

İktisat, insan faaliyetlerini, karşılığında ödenmesi gereken tutarları mübadele açısından inceleyen bilimdir.

¹⁸ Kurumu, T. D. (2011). Büyük sözlük. Kapsamlama” <http://tdkterim.gov.tr/bts>.

¹⁹ Alkin, E., Yıldırım, K., & Özer, M. (2005). İktisata giriş, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi yay.

Jean-Baptiste Say'e göre;

İktisadın amacı, zenginliğin nasıl üretildiğini, dolaştığını, dağıtıldığını ve tüketildiğini incelemektir.²⁰

İktisadi olaylara atıfta bulunarak doğrulanabilecek durumlarla ilgilenen iktisat bilimine pozitif iktisat denir. Başka bir deyişle, ekonomik olaylara değer yargıları yapmadan objektif olarak bakar. Normatif iktisat ise bu ekonomik olayların nedenleri hakkında değil, gelecekte ne olacağı sorusu hakkında kurallar veren bir ekonomik analizdir. Neyin iyi neyin kötü olduğuna ilişkin değer yargısını yansıtır ve katı ekonomik rasyonellikten ziyade adalet gibi ahlaki değerlendirmelere dayanır.²¹

İnsanların her türlü maddi şeye karşı arzusu vardır. İnsanların yiyeceğe, barınağa, giysiye, arabalara, aletlere, eğlence yerlerine, gezilere vb. şeylere ihtiyacı vardır. Bunların üretilmeleri ve dağıtılması gerektiği anlamına gelir. İşte bu ekonomidir. Ekonomi çalışması, bu süreçleri düzenlemek için yarattığımız sistemleri anlamakla ilgilidir.

Ekonomi, toplumun kıt kaynaklarla değerli malları nasıl ürettiğini ve bunları farklı insanlara dağıtmak için nasıl kullandığının incelenmesidir. Bu tanıma baktığımızda ekonomide iki önemli fikir vardır. Birincisi mallar kıttır ve toplum kaynaklarını verimli kullanılması zorunludur. İkincisi gerçekten de ekonomi, kıtlık gerçeği ve verimlilik arzusu nedeniyle önemli bir konudur.²²

Ekonomi, insanların kıtlık karşısında nasıl karar verdiklerini inceleyen bir çalışmadır. Bunlar bireysel kararlar, aile kararları, iş kararları veya sosyal kararlar olabilir. Dikkatli bakarsanız, kıtlığın ve yoksulluğun kesinlikle bir gerçek olduğunu göreceksiniz. Bu durumda ekonomi, mal ve hizmetlere yönelik insan talebi mevcut arzı aştığında kıtlık sorununu çözmeye çalışır.²³

Modern ekonomi, insanların ürettiklerinde uzmanlaşarak gelir elde ettikleri ve bu geliri ihtiyaç duydukları veya istediklerini satın almak için kullandıkları iş bölümü ile karakterize edilir. İş bölümü, bireylerin ve işletmelerin çeşitli nedenlerle daha fazla uzmanlık ve üretime girmesine izin verir. Ekonomiyi bilmek, bugün dünyanın karşı karşıya olduğu

²⁰ Ergin, F. (Ed.). (1973). Ak iktisat ansiklopedisi. Ak Yayınları.

²¹ PARASIZ, İ. (1999). Modern Ansiklopedik Ekonomi Sözlüğü. Ezgi Kitabevi, Bursa.

²² ALPAGO, H. (2018). Ekonominin Toplumsal Gelişme Sürecindeki Yeri. Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi, 6(13), 303-317.

²³ Yürük, S. (2017). Davranışsal iktisat bağlamında tüketici davranışlarının incelenmesi: örnek çıpalama uygulaması (Master's thesis, ESOGÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü).

büyük sorunları anlamamıza yardımcı olur ve bizi iyi vatandaşlar olmaya hazırlar.²⁴

Ekonominin yorumu aslında çok büyüleyicidir çünkü her şey ekonomi ile ilgilidir. Ekonomi düşünüldüğünde, ekonominin ele alınabileceği iki ana çerçeve vardır. İthalat ve ihracat veya işsizlik dâhil olmak üzere ekonomiye bir bütün olarak bakan makroekonomi ve arz ve talep çalışmaları veya bireysel ve işletme düzeyinde kaynak çalışmaları ile ilgilenen mikroekonomidir.²⁵

Klasik iktisat okuluna göre, insan davranışının ana itici gücü, ekonomik kazanç elde etme fikridir. Klasik iktisatçılar da, insanların bu amaca ulaşmak için doğru araçları seçerken her zaman akla göre hareket ettiklerini savundular. Bu nedenle klasik iktisatçılara göre ekonomik davranış kuralları evrensel olarak fizik yasaları kadar geçerlidir ve tüm ekonomilere uygulanabilecek tek bir ekonomi politikası vardır.²⁶

Peki, ekonomi neden önemli? Bu sorunun cevabının ekonominin herkese nüfuz etmiş olmasından kaynaklandığını söyleyebiliriz. Ekonomiye sadece ekonomistlerin, finansörlerin ve politikacıların bilmesi gerektiğini düşünmek yanlış bir kanıdır.

Dünyada ve toplumda ve ekonomide ne olursa olsun, günlük hayatınızı bir şekilde etkileyecektir. İster işsizlik oranları, ister banka faiz oranları şeklinde ekonomi alanında uzman olmanız gerekmesede, ekonomi konusunda belirli bir bakış açısına sahip olmak hayatımızda önemli bir rol oynayacaktır.

Ne satın almamız gerektiğine dair küçük seçimlerden, üniversiteye nereye gideceğimize dair daha büyük seçimlere kadar, verdiğimiz her karar arz ve talepte ve dolayısıyla genel ekonomide bir rol oynayacaktır. Ekonominin temel hedeflerinden biri insanların mutluluğunu ve refahını artırmaktır. İnsanlar hayatta kalabilmek için üretmek ve tüketmek zorundadır. Dolayısıyla ekonomiye çok iyi anlamaları gerekmektedir.

1.3. İKTİSAT AHLAK VE SOSYAL BOYUT

Farklı iki alan gibi görülen iktisat ve ahlak adlı bir çalışma, herhangi bir amaç için tamamen farklı iki kavramın veya alanın yan yana gelmesini çağrıştırabilir. Ancak iktisat ve ahlak arasındaki bağ ele alındığında çalışmanın hemen ilk aşamasında sosyal varlık olan

²⁴ Akhan, N. E. (2013). ADIM ADIM EKONOMİ OKURYAZARLIĞI: SOSYAL BİLGİLER DERSLERİ İÇİN ALTERNATİF YOLLAR. Adıyaman Üniversitesi sosyal bilimler enstitüsü dergisi, (14), 1-36.

²⁵ URAS, Ö., & TUNALI, D. H. EKONOMİ YÖNETİMİNİN KARAR ALMA VE UYGULAMA SÜREÇLERİNİN OPTİMİZASYONU: ETKİNLİK, VERİMLİLİK VE ALTERNATİF MALİYETLERİN EKONOMİ POLİTİĞİNDE PARADİGMA DEĞİŞİMİ.

²⁶ ÇEVEN, A. Ö. EKONOMİK ANTROPOLOJİ VASITASIYLA EKONOMİYE BÜTÜNCÜL YAKLAŞIM VE KARL POLANYİ ÖRNEĞİ.

insanla bir ekonomi ilişkisi görülecektir.²⁷

İnsanlar ve ahlak hakkında düşünmek, onu yorumlamak çözümlenmek sadece insan varoluşunun niteliğindeki çeşitli ilişkilerini değil, aynı zamanda insan ve diğer sosyal olan her şeyin ilişkilerini de ortaya çıkarır. Ahlak inanılmaz muhteşem bir kavramdır. Bu açıdan ekonomi ve ahlak, hayali bir ürün modeli değildir.²⁸

İktisat ve ahlak veya aynı kavram olarak ele aldığımız ekonomi ve etik arasındaki ilişki ve bağ oldukça normal bir durumdur. Çünkü hem iktisadı hem ahlakı ele aldığımızda özünde sosyal bir varlık olan insan olduğu görülür. İktisat ve ahlak daha yakından incelendiğinde, bu iki alanın insanın iyiliğine ve yararına olan şeylere ulaşmakla ilgili olduğunu görürüz. İktisat ve ahlaki düşünce çalışmaları her zaman insanların yararına olacaktır.

Ayrıca, iki farklı bilgi alanı olmasına rağmen, ekonomi ve etik döngüsel bir ilişki göstermektedir. Bilimsel kökleri Aydınlanma Çağı ve liberalizme dayanan iktisat, özellikle modern dünyadan doğa bilimlerinin yöntemlerine uyum sağlayan ölçüt ve araçları kullanarak kendini açıklamayı öğrenir. Akıl, gözlem ve deney üzerine ve bireysel mutluluğu vurgulayan felsefesi, ekonomik liberalizmin ve siyasetin özünü oluşturur.

Mantığa olan tutkulu bağlılığın ve onu anlama ve yorumlama yönteminin arkasında, 17. yüzyıl doğa bilimcilerinin bilimsel başarıları ve fiziksel dünyayı analiz etmek için kullandıkları yöntemler yatar.

Ekonomik hayatta iktisat sosyolojisi, iktisada bir sosyolog gözüyle bakmıştır. İktisat sosyolojisi toplumda kültürel etkenlerin iktisat üzerindeki etkilerine dikkat çekmiştir. İktisat sosyolojisi üretim, tüketim, mülkiyet, İş bölümü gibi konulara yoğunlaşırken ele aldığı konuları toplumun bir parçası olarak görmüştür ayrıca toplumu ise vazgeçilmez bir unsur olarak ele almıştır.²⁹

Avrupa'da endüstriyel kapitalizmin ortaya çıkışı, felsefi ve ekonomik liberalizmle birleşerek yeni bir toplumsal yapı oluşturmuştur. Ticari burjuvazi ve serbest ekonomi birbirini besleyerek gelişmiştir. Bu dönüşüm, ekonomik düşüncede baskın bireysel ekonomik güdülere dayalı yeni bir ahlak anlayışı doğurmuştur.³⁰

²⁷ İnsel, A. (2013). İktisat ideolojisinin eleştirisi. İletişim Yayınları.

²⁸ Savruk, D., & Kenan, S. (2021). JJ Rousseau'nun bilim, etik ve değerlere evrensel bakışı ekseninde eğitimi yeniden düşünmek. İnsan ve İnsan, 8(27), 157-177.

²⁹ Smelser, N. J., & Swedberg, R. (1994). The sociological perspective on the economy.

³⁰ Tarhan, A. B. (2010). Türkiye'de postmodernizmle değişen siyasetin siyasal iktidara yansımaları (Doctoral

İktisat bilimsel olarak ilerledikçe bu yönelimi pekiştirmiş ve bugüne kadar korumuştur. Özellikle marjinal devrim den sonra ekonomi ve etik, teorik olarak önemli bir yol ayrımına gelmiştir. Günümüzde iktisat, akademide ve yaşamda sosyal bilimlerin bir dalı olmaktan çok teknik bir faaliyet olarak karşımıza çıkarılmıştır.³¹

İktisadi düzende ekonomi ahlaka sırt çevirerek sürekli arası açılan bir mesafe bıraktı, Avrupa modernleşti ve sanayileşme yarışı başladı. Kapitalist sistemde her geçen gün güçlenen sermaye grupları olurken ekonomi ahlaka arka çevirdi. Bir süre sonra bu gidişatın sosyal sıkıntıları patlak vermeye başladı. Ahlaktan, adaletten, hukuktan söz edilmedi. Sosyal çıkarların dışında dünyada kıyasıya bir rekabet başladı. Ekonomi, fiziksel ve matematiksel bir bilim olarak ele alındı ve insanlar robotlaştırıldı. Sosyolojik bakış açılarından ve gerçek insan dünyası ile yüz yüze gelinmesinden kaçınıldı.³²

Savaşlar yaşandı ve milyonlarca insan hayatından oldu. Birçok savaşın temel nedeni son yüzyıllarda daha çok ekonomikti ve bu ekonomik yarış nedeniyle yeni savaşların kapımıza kadar eriştiğini söyleyebiliriz. Mutluluğun konuşulmadığı ahlak, vicdan ve adalet kuralları içerisinde işlemeyen bir ekonominin baskısı hissedilmeye başlandı.

İktisadi faaliyetler; insanların ihtiyaçlarını karşılamak, yaşam süresince maddi şartları tahsis etmek, refah düzeylerini artırmak amacı ile yaptıkları olmazsa olmaz faaliyetlerdir. İnsanların hayatlarına devam edebilmeleri için toplumsal yazısız kuralların başında gelen ahlak kuralları topluma düzeni getirecek ve insanların huzur içinde yaşamalarını sağlayacak erdemliktir.³³

Meşhur homo economicus yaklaşımını sadece kendi çıkarını düşünen açgözlü birey anlamıyla ele alınmıştır. Peki, sadece kendi menfaatini düşünen insan için, iktisadi düzeni etkileyen ahlaki kaygıları da olmalı değil midir? İnsan gerçekten homo economicus bir varlık mıdır? Biz insana makine gibi, hammadde gibi, sermaye gibi, üretim aracı olarak bakabilir miyiz? Sosyal bir varlık olan insanın duygularına, kaygılarına, endişelerine mutlak matematiksel modellemelerle açıklık getirebilir miyiz mi?

İktisatçılar insanları her zaman ekonomist varlık olarak görmüşlerdir. Toplumsal bir varlık olan insanın toplumsal kaygıları, endişelerine çare olacak toplumsal bir sistemi kabul

dissertation, DEÜ Sosyal Bilimleri Enstitüsü).

³¹ Fine, B. (2011). Sosyal sermaye sosyal bilime karşı: Bin yılın eşliğinde ekonomi politik ve sosyal bilimler. Yordam Kitap.

³² Buğra, A. (2016). İktisatçılar ve insanlar. İletişim Yayınları.

³³ Erdal, S. (2012). Küreselleşme sürecinde refah devleti uygulamaları açısından İsveç Modeli'nin değerlendirilmesi (Doctoral dissertation, DEÜ Sosyal Bilimleri Enstitüsü).

görmemişler ve ret etmişlerdir.³⁴ Bu durum ahlak ekonomik düzene geri getirilirse modern ekonomi köklerine döndürülebilir mi? Sorusunu anlamlı kılmaktadır.

Neo-klasik iktisadın hâkim kurallarını uygulayan pozitif iktisatçılar insanın sosyal konularını iktisatla içselleştirmeyerek iktisadı diğer sosyal bilimlerden daha farklı bir yerde tutmuşlardır. Sosyal bir varlık olan insana sadece ekonomik insan olarak bakılmıştır. Birçok önerme iktisadi kurallara göre doğruluğu kabul edilmiştir. Akıllıca hareket eden insanın duygusallığı göz ardı edilerek elde ettiği başarısızlığının sonucunu ise iktisat da yer almayan faktörlere bağlanmıştır.³⁵

İktisat sosyolojisine göre iktisat, sosyal bir bakış açısı içermelidir. Ekonomi, sosyal dünyanın bir parçası olduğu için, toplumun geri kalanından ayrı olarak incelenemez. İktisat sosyolojisinin gelişmesini sağlayan kavram bütünlüştür. Sosyal bütünlüştür kavramı; ekonomik davranışın yalnızca kar ve maliyet hesaplanarak gerçekleştirilmediğini, ekonomik davranışın aslında insan ilişkileriyle bütünlüştür olduğunu savunur.³⁶

İktisat sosyolojisine göre, iktisadın kökleri fırsat maliyeti, etkin piyasalar, fiyat mekanizması, büyüme, istihdam, enflasyon, dayanışma, çeşitliliklerdir. Bu kavramlar girişimcilerin, üretici ve tüketicilerin nasıl hareket edeceğini ve davranacaklarını belirlemektedir İktisat sosyolojisine göre bu faktörlerin var olmadığını düşünmek ya da ekonomik davranış rasyonel bir bireysel hesaba indirgemek yanlış bir tutumdur.³⁷

Ekonominin tüm yöntemleri kullanabileceğini belirten Alfred Marshall ekonominin; sadece ekonomik bir gelirle ilgilenmesinin yanlış bir kanı olduğunu düşünerek ekonominin aslında insanların gerçek hayatta yaşadıkları ve hareket ettikleri gibi incelenmesi gerektiğini savunmuştur. İktisadın insanı maddi güdülerle hareket eden bir varlık olarak ele alma eğilimini, insanı daha net bir bilim haline getirdiğini düşünmüştür.³⁸

Klasik ve neoklasik iktisadın bilinen kurallarını uygulayan iktisatçılar, belli ölçüler sunarak ana akım iktisadı veya Ortodoks görüşü aktif olarak ele alırlar. İktisadi olmayan faktörleri dışlayarak iktisadı diğer sosyal bilimlerden ayırırlar. İnsan, ekonomik kişiyi ifade eder ve insan her davranışı, insanın ekonomik davranışı olarak kabul edilir. Homo

³⁴ Buğra, A. (1995). İktisatçılar ve İnsanlar, İletişim Yayınları, s. 36

³⁵ Eren, E. (1994). İktisatta yöntem. Ezgi Kitabevi Yayınları.

³⁶ Şenigüne, B. (2011). Rasyonalite kavramına deneysel ve davranışsal iktisat bağlamında yeni bir bakış açısı: "Nöroiktisat" (Doctoral dissertation, Marmara Üniversitesi (Turkey)).

³⁷ KİTAPCI, İ. (2018). İktisat Sosyolojisi: İktisadi Davranışlara Sosyolojik Bir Bakış. Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 4(3), 23-41.

³⁸ Buğra, A. (1995). İktisatçılar ve İnsanlar, İstanbul, s. 155, 161

economicus siyasi tarihi, sosyal ve kültürel değişkenleri, ekonomiden dışlar ve evrensel teknelci ekonomik yasalar hüküm sürer. İktisatta hipotez ve teori ekonomik değişkenlere göre kabul edilir veya reddedilir. Rasyonel bir insan ekonomik önerisi başarısız olduğunda, başarısızlık ekonomik olmayan faktörlere atfedilir.³⁹

Anlaşılabir bir şekilde, Friedman insan davranışının etik, felsefi ve insani yönlerini ekonomiden dışlamıştır. Ancak Friedman, kurallarını en ayrıntılı şekilde formüle ederek gerçeği genişletirken, piyasanın kurallarının uygulanmasındaki yetki payını ortadan kaldırılamayacağını belirtmektedir. Gerçekleri en küçük ayrıntısına kadar formüle etmek zor olduğu için bu tür ayrıntıların modeline dâhil edilmesi kararının ancak deneyimle verilebileceğini belirtmiştir.⁴⁰

İktisadın, insan ve madde arasındaki ilişkiyi sorgulayan bir bilim olduğunu ve bu ilişkide aktif olan piyasaların işlediği düşüncesi ile insan odaklı yansımaların ölçülü gelişmesi gerektiğini unutmamalıyız. Uygulamalar, bireylerin açgözlülüğünü ve iştahını körükleyerek, ihtiyaç yerine spekülasyonu tercih etmelerini sağlayarak bilgi asimetrisi sorunlarına yol açacak ve sonuçta tüm toplumu olumsuz etkileyen kayıplara neden olacaktır. Sistem ne kadar mükemmel olursa olsun, insan odaklı değilse küresel krizde görüldüğü gibi yolsuzluklara, sömürcülere ve ciddi kayıplara yol açabilmektedir.⁴¹

Birçok araştırmada, insanın fedakârlık ve adalet duygusu gibi toplum yanlısı eğilimlere sahip olduğu görülmektedir. Örneğin davranışsal ekonomiden elde edilen son kanıtlar; güvene yardım etme, paylaşma ve ödüllendirme eğilimindeyken, insanların hilesi ve fırsatçılığı cezalandırılmaktadır. Etik düşüncüyü ekonomik düşüncenin merkezine ve politika oluşturmayı kamu yararı ile uyumlu hale geri getirerek, etik eğitimi ekonomi ve işletme eğitimi müfredatına yeniden entegre etmemiz gerekiyor.⁴²

Diğer birçok bilimseherhangil disiplinin aksine, modern ekonomi hem ahlaki olanla hem de rasyonellik kavramı ile ilişkilidir. Birçok ekonomist iktisadı pozitif bir bilim olarak kabul eder, ancak iktisat disiplini toplumsal değer yargularıyla ilişkilidir. Her ne kadar rasyonellik teorisi üzerine inşa edilmiş olsa da esas olarak sosyal sistemle güçlü bir ilişkisi

³⁹ Eren, E. (1994). İktisatta yöntem. Ezgi Kitabevi Yayınları.

⁴⁰ Bugra, A. (1995). İktisatçılar ve İnsanlar: Bir yöntem çalışması, s. 290, 291

⁴¹ Er, Selami (2011). Finansal Krizleri Önleme Aracı Olarak Finansal Sektörün Regülasyonu, Mortgage Krizi ve Türkiye, Maliye Dergisi, s.324

⁴² Marasli, F., Akgun, A. E., & Muceldili, B. (2022). Örgütlerde Ahlaki Duygular: Ahlaki Yücelik Duygusunun Örgütsel Araştırmalardaki Yeri. Business and Economics Research Journal, 13(2), 319-328.

vardır.⁴³

İnsanın ihtiyaçları sonsuz ve kaynakları sınırlıdır, bu yüzden en rasyonel seçimi yapabilir. Açgözlü insan figürü ahlaki değerlerden arınmış, toplumdan ve kültürden soyutlanmış, kendine özgü kurallara göre işlev gören kapalı bir piyasa toplumunda ekonomik faaliyet en önemli önceliktir. Oysaki hayattaki gerçek insanlar sosyal ilişkilerle etkileşime girer. Ahlaki değerleri olan, sosyal hayatta ekonomik faaliyetlerinin peşinde iken değerlerin ve sosyal sistemlerin etkisi altında hareket eden bireydir.⁴⁴

Bir sosyal bilim olarak iktisat, insan davranışları ve varoluşu hakkında bilgiler araştıran ekonomik kanunları ortaya koyan bir düzendir. İktisat ekonomi için geniş ve kapsamlı bir uygulama alanı meydana getirmiştir. Ancak teori ve pratik arasındaki boşluk, o zamanki yerleşik ekonominin olgusudur. Bu uyumsuzluk, ekonominin insanları tanımlama biçiminden kaynaklanmaktadır.

İnsanlarla ilgili bir soru, bireyin ahlakıyla ilgili bir soruyu içerir. Bu itibarla, iktisat bilimini kuran ve temellendiren Ortodoks bilim anlayışı, karmaşık insan şahsiyetini rasyonel, teori ve basitlik olarak görülebilecek bir boyuta indirgemiş ve sadeleştirmiştir. Sonuca bakacak olursak, insan tarihinde çok kez sosyal ve kültürel değerler özel bir yere sahip bir model olduğu gözükmektedir. İnsan çöküşünü ele aldığımızda sebebin rasyonellik ve kişisel çıkarıcılıkla ilgili varsayımlara dayanmaktadır.⁴⁵

Yapılan genel homo economicus tanımı, ekonomik insan olarak bilinen bir çizgi karakterini ortaya koymaktadır. Fayda-maliyet analizine göre davranışlarına yön veren iktisadi bir insandır. Mükemmelliği elde etmek için zekâsını kullanır. Hedefinde ise faydasını en üst seviyelere çıkarma isteği vardır.

İnsanların sahip olduğu çıkar duygusu insan özelliklerinden en önemlilerindedir. İnsanın kişisel çıkarlarının açıklanması rasyonel olarak kabul edilir, ancak gerçek hayatta insanlar aslında tamamen rasyonel değildir ve her zaman kendi çıkarlarına dayalı davranmazlar.⁴⁶

Diğer sosyal bilimler gibi iktisat da doğa bilimlerini taklit etmeye çalışmıştır. Ancak diğer disiplinlerden farklı olarak bu taklitten neredeyse hiç vazgeçmemiştir. Faaliyetinin

⁴³ Baloğlu, B. (2004). İktisadın sosyal boyutu. *Istanbul Journal of Sociological Studies*, (29), 99-119.

⁴⁴ BUĞRA, A. (2013). *İktisatçılar ve İnsanlar*. İletişim Yayınları. 9. Baskı. İstanbul.

⁴⁵ Alada, A. D. (2010). Adam Smith'de Yanılabilirlik Fikrinin Güncelliği. Görünmez Adam Smith, M. Kara–E. Aydınonat (der.), İstanbul-Ankara: İletişim yay. s. 61

⁴⁶ Sen, A. (1977). *Rational Fools: A Critique of the Behavioral Foundations of Economic Theory*. *Philosophy & PublicAffairs*, 6 (4), 317-344

tipik bir sosyal bilim faaliyeti olarak görülmesini istemeyecek kadar direnmiştir. Kendisini doğa bilimleri arasında bilimler hiyerarşisinde görmeyi sevmiştir. İktisat 19. yüzyıldan başlayarak fizik bilimlerini güçlü bir şekilde taklit etmiş ve bu eğilimi 20. Yüzyıla kadar sürdürmüştür.⁴⁷

Sorun, analitik yöntem ile çözüm yöntemi arasındaki uyumsuzluktur. İktisatçının analiz yöntemi kendi seçimine göre belirlenebilse de, analiz nesnesi yine de insandır. Bu sebeple çalışma alanına baktığımızda bir iktisat doğa bilimlerinden farklıdır. Bu ayrıma rağmen, bu yöntem evrenseldir ve epistemolojik olarak kabul edilir ve insanın fiziksel varlığının ötesindeki anlamı ısrarla dışlanmak istenmiştir. Bu nedenle ahlaki sorular da bir kenara bırakılmıştır. Çünkü bilim olmanın başka yolu yoktur.⁴⁸

Modern ekonominin gelişmesiyle birlikte etik yaklaşımın öneminin önemli ölçüde azaldığı söylenebilir. Pozitif liberal ekonomi okulunun yöntemi yalnızca normatif analizi, ekonomiden dışlamakla kalmamıştır. Aynı zamanda ekonomistin bakış açısından normatif yargılardan ziyade doğası gereği sorunlu olan karmaşık bir dizi ahlaki kaygının ihmal edilmesine yol açmıştır.⁴⁹

İktisatçı insanın özünde olan pek çok şeyi aslında önemsememiştir. İnsanın özünde olan karmaşık yapısını basit sistemlerle çözmeye ve hedefe ulaşmaya odaklanmıştır. Bu sistem anlayışının yapısında zaman zaman değişiklik olsa da olması gereken konuda tam anlamıyla bir değişiklik olmamış ekonomide temel sistemleri sürekli hale gelmiş ve hâkimiyetini sürdürmüştür.

Bilim anlayışının ilerleyişinde iktisat, doğa bilimleriyle aynı yöntemi kullanma eğilimine girmiştir. Doğa bilimleriyle iktisat anlayışı arasında bilgiyi nasıl elde ederim düşüncesinde farklı bir anlayış yapısı görülmemiştir. Hal böyle iken doğa bilimlerinin çalışma konusu arasında farklılıklar olmakla birlikte, yöntemler alanında farklılıkları hala korumaktadır.⁵⁰

Ekonominin temel anlayışında matematik, ekonominin dili haline gelmiştir. Yani sadece bir ifade ve sınıflandırma aracı değil, aynı zamanda anlam ve fikir dünyasının sınırlarını belirleyen düşünce dünyasının dili olmuştur. İktisadın insanlara karşı tutumu,

⁴⁷ İşler, O., & Yılmaz, F. (2011). *İktisadi felsefeyle düşünmek. İletişim Yayınları*. s. 50-52

⁴⁸ ÇELİK, M., BİLGİLİ, A., & Topçu, Y. İ. (2011). Gemi işletmeciliğinde yönetsel süreçlerin risk temelli analitik modellenmesi. *İTÜDERGİSİ/d*, 10(1).

⁴⁹ Şeker, Fahri (2007). *Ekonomik Liberalizm ve Etik*. Doktora Tezi. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri. s. 4

⁵⁰ OESER, E. (1991). Bilgide İlerleyişin Teknolojisi Olarak Bilim Felsefesi. *Felsefe Arkivi*, (28).

matematiksel modeller oluşturmak için kullanılacak davranış ve niteliklerin yönlerine böyle davranarak bakmak istemiştir. Bu bilimsel çekiciliğe ek olarak, iş dünyasını insanları ve toplumu bu sistemle analiz etmek ve manipüle etmek istemiştir.

İnsanın temel duyguları, insanın örf adetleri, insanın ahlaki inanışları, insanın duygusal normları ve diğer toplumun özündeki tüm varoluşlar ekonomik olarak görülmüştür. Ekonomi için toplumun refahı insanın özünde var olan kavramlardan aslında çok farklıdır. Bir insanı ele alırken onu özünde var olan duygulardan farklı olarak ele alıp yapılandırmaya ve hayatına yön vermeye çalışmak, iktisadi anlamda toplumun sürdürülebilirliğini imkânsız kılmaktadır.⁵¹

Pozitif ekonominin ahlaki konum veya normatif değerlerle hiçbir ilgisi yoktur. Pozitif ekonomi olguların ne olması gerektiği ile ilgili değil, nasıl olduğuyla ilgilidir. Amacı, durum değişikliklerinin sonucunu doğru bir şekilde tahmin etmek için kullanılacak genelleştirilmiş bir sistem sağlamaktır. Kısacası, pozitif ekonomi veya muhtemelen fizik bilimleri anlamında nesnel bir bilimdir.⁵²

19. yüzyıl iktisadında teori ve pratik arasındaki çelişkiden kaynaklanan bilim ve zanaat ayırımına değinen Friedman, bu ayrımı metodolojik bir açıklama ile normalleştirilmiş, böylece ekonomideki pozitif ve normatif ayrımları ortadan kaldırmıştır. Bu nedenle insani ve etik faktörlerden kaynaklanan ekonomik sorunları olumlu bilimsel bir bakış açısıyla ele almıştır.

Friedman'a göre iktisadın teorik yapısının altında yatan varsayımların doğru olmaması iktisat için bir sorun değildir. Ön görmeye yönelik hipotezler gerçeğe müsait olmadığı için önemini ve başarısını yayınlayan olağanüstü teoriler bile vardır. Önemli olan hipotezin öngörülebilirliği dir. Yani bir hipotezin anlamlı olması için varsayımlarının tanımlayıcı olarak yanlış olması gerekir.⁵³

Pozitif İktisat Metodolojisinin ana akım ekonomiye katkısı ekonomistlerin kişiyi anlama çabalarının sonucudur. İktisat bilminde Friedman ile tanımlanan bu metodik anlayış, bireye modern ekonomik sisteme dayalı bir ahlaki ilke sağlar.⁵⁴

Bu temel özelliğinden dolayı ekonominin doğa bilimlerini taklit ettiği ve onlara

⁵¹ Acar, G. T. (2005). Neo-klasik İktisat Teorisine Metodolojik Açıdan Eleştirel Bir Yaklaşım. İstanbul Üniversitesi.. s.159

⁵² Friedman, M. (1953). The methodology of positive economics.

⁵³ Friedman, M. (1953). The methodology of positive economics.

⁵⁴ Buğra, A. (2016). İktisatçılar ve insanlar.7. Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları.s.288

benzer kesin ve sayısal yasalara sahip olduğu söylenir. Mantıksal pozitivizmde bilimsel yöntem farklı değil, konusu farklıdır ve sözü doğa bilimleri için de geçerlidir. Sosyal bilimlerin, özellikle de ekonominin amaç ve yöntemleri, doğa bilimlerinin kinden farklı olmalıdır.⁵⁵

İktisadın, ahlaki ve ahlaki amacı en üst düzeye çıkardığı bir olgunluğa erişmiş olması, kendisini yeniden tanımlamayı gerektirir; Mevcut epistemolojik özellik ve benimsediği yöntemi göz önüne alındığında, başarılabilir bir durumdur. Bu iktisadın ne olduğu ve nasıl yapılması gerektiği sorusudur.

İnsan, içinde yaşadığı toplumun kültürü ve ahlaki değerlerinin dışında tamamen yargılanamaz. Ekonomik faaliyetler incelendiğinde, olumlu ekonomik yöntemlerin ve zihinsel faktörlerin etkisi insanın manevi yönlerini göz ardı ettiği görülmüştür. İnsanın içinde yaşadığı toplum, inandığı din, ahlaki değerler ne olursa olsun insan eylemi insan duyguları geçersiz sayılamaz. Durum ne olursa olsun insanın etik değerleri, ekonomik faaliyetin ve ekonomik davranışın biçimini ve içeriğini etkiler.⁵⁶

İktisat, geçirdiği değişimlere bağlı olarak etik olmayan bir yönde ilerlerken, ekonomik modellerde insanların sade, basit ve duygusuz olarak görülmesi, İktisadı gerçek insan anlayışından uzaklaştırmıştır. İktisadın amacı insanların manevi değerlerini manevi olgularını incelemek olmalıdır. Sokrates, İnsan ne şekilde yaşamalı diye sormuştur. Bu soru sadece ahlak felsefesi için değil, 21. yüzyıla kadar etik olarak değer verilen iktisat için de büyük önem taşımaktadır.⁵⁷

Bencillik insan davranışının en önemli belirleyicisidir düşüncesinin bir faktör olduğunu varsaymak bir sorundur. Kişilerin ekonomik faaliyetlerinde kişisel mali çıkarlarının yanında ahlaki değerleri ve inançları olduğu da inkâr edilmemelidir. Ekonomi ve ahlak arasındaki ilişkiyi göz önünde bulundurmamak esastır ve bu ancak iktisadi düzende davranışların temelini oluşturan inançların, sosyal değerlerin, insanı mutlu eden teşviklerin türü ve içeriği araştırılarak yapılabilir.

Etik ve ekonomi rasyonellik, insanları ne yapmaları ve yapmamaları gerektiği konusunda bilgilendirmeye yardımcı olur. Bu iki kavram etik değerler ve ekonomi bir

⁵⁵ Savaş, Vural (2007). Varsayalım ki İktisat. 2. Baskı. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım. s.154

⁵⁶ Ülgener, S. F. (1940). İktisadi Hayatta Zihniyetin Rolü ve Tezahürleri. İktisat Fakültesi Mecmuası, 2(3-4), 351-380

⁵⁷ Sen, A. (1987). On Ethics and Economics. Oxford: Blackwell Publishing.

noktada kesişmesi durumunda insanların daha sağlıklı karar vereceği apaçık ortadadır. Etik değerlerle ekonomik çıkarımlar birbiriyle çelişirse ortaya etik bir fayda kavramı girerek insanın kendisi için en iyi etik faydalı olanı tercih etmesini sağlayacaktır. Bu nedenle öncelikli amacımız olması gereken etik değerlerle ekonomiyi ortak bir gaye de buluşturmak olmalıdır.⁵⁸

BÖLÜM II

2. İKTİSADIN AHLAKTAN KOPUŞU SÖZ KONUSUMU?

Bu bölümde modern ekonominin kurucusu olarak kabul edilen Adam Smith'in Ulusların Zenginliği ve Ahlaki Duygular Kuramı eserinden kesitler verilerek ahlaki değerlerden uzak modern bir ekonominin temellerin nasıl atıldığı değerlendirilecektir. Adam Smith'in anlamaya çalışmanın yanı sıra Amartya Sen ve Karl Polanyi'nin mevcut iktisadi düzene getirdiği eleştiriler ele alınacaktır. Bu bölümde literatürde birinci elden kaynaklar referans verilerek yazılan tez, makale, dergileri yazan araştırmacıların bulunduğu ortak iktisadi düzendeki sorunlara yer verilecektir. Bütün kaynaklarda bulunan sorunların bir yere derlenmesi asıl sorununun netleşmesine ışık tutacaktır.

2.1. ADAM SMİTH

18. yüzyılın değişen zamanlarının kilit aydınlarından biri olan Adam Smith, 1723-1790 yılları arasında yaşayan İskoç bir ekonomist ve filozoftu. Glasgow ve Oxford üniversitelerinde eğitim gördü. Smith, kapitalist sistemin kurumsallaşmasına ve gelişmesine sadece yaşadığı dönemlerde değil, geleceğe yönelik gözlemleriyle de katkıda bulunan ilk düşünür olmuştur.

Adam Smith önemli eserlerinden biri olan Ahlaki Duygular Kuramı'nı 1759'da yazdı. Bu eseriyle felsefe, kişisel ve toplumsal etik hakkında önemli fikirler geliştirdi. Kişilerin bencil duygularının varlığını kabul etmiş ancak bu bencilliğin topluma olumlu bir etkisinin olduğunu savunmuştur. İnsan davranışlarını yönlendirirken amacının sadece çıkarı doğrultusunda gelişmediğini dile getirirken bunun yanında bu yönlendirme esnasında diğer insanların bu konuda olumlu faydalandığını düşünmüştür. İnsanın sağlıklı huzurlu bir yaşam elde etmek için daha çok çalışma arzusu olduğunu bu arzuları ise elde ederken toplumunda bu arzudan fayda göreceğini net bir şekilde dile getirmiştir. Sonuç olarak insanların kendi faydası için iyiyi sürekli arzu etmesi toplumsal huzuru ve refahı da yanında

⁵⁸ Demir, Ö. (2013). Akıl ve çıkar: Davranışsal iktisat açısından rasyonel olmanın rasyonelliği. Sentez Yayıncılık.

getirecektir.⁵⁹

Çalışmalara bakıldığında modern ekonominin kurucusu olarak görülen Adam Smith en çok tartışılan ve ele alınan düşünürlerden biri olmuştur. Tartışmaların özüne bakıldığında aslında adam Smith karşıtı görüşlülerin onu tam anlamıyla anlamadıkları ya da eksik anladıkları görülmektedir. Adam Smith sorununu anlayabilmek için başta Adam Smith tartışmalarına bir göz atmak yerinde olacaktır. Smith sorunu on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında bazı Alman entelektüellerin felsefi ve ahlaki yönden anlamlandırmaya çalışılması olarak ifade edilebilir. Bu tartışmanın özü Smith'in "Ahlaki Duygular Kuramı" eseri ile "Ulusların Zenginliği" eseri arasındaki farklılığa odaklanmaktadır.

Adam Smith'in "Ahlaki Duygular Kuramı" adlı eserinde sempati "Ulusların Zenginliği" adlı eserinde kişisel çıkar kavramı üzerinde durulmuştur. Felsefi anlamda insan doğasına bakılacak olursa bu iki eser arasında bir zıtlık ve kopukluk olduğu görüşü vardır. Bu iki eser arasındaki kopukluk Adam Smith tartışmasının esas yönüdür.⁶⁰

Dört farklı aydın grup tarafından bu iki eser arasındaki zıtlık farklı yönlerde ele alınmıştır. Birinci aydın grup Smith sorunu kabul etmektedir. İnsan biliminin teorik düşüncesi açısından Smith eserinde bir çelişki vardır. Smith'in Fransa gezisinden sonra antropolojik görüşleri değişmiştir. Bu değişim Smith'in entelektüel gelişimiyle bağlantılıdır. Felsefecilerin birçoğu Smith'in arkadaşı David Hume ve Smith'in hocası Francis Hutcheson'dan etkilendiğini savunmuştur. Bu iddialara göre Smith, Hume'dan sempati kavramını Hutcheson'dan cömertlik kavramını almıştır. Smith bu iki kavramla ahlaki felsefesinin özünü oluşturmuştur. Smith Fransa gezisinden önce Ahlaki Duygular Kuramı'nı yazdığından bu eserinde insan davranışlarını sempati kavramı üzerinden açıklamaya çalışmıştır. Smith Fransa gezisinden sonra Fransız materyalist yazarlar Holbach ve Helvetius'den etkilendiğinden ulusların zenginliği adlı eserindeki insan davranışlarını kişisel çıkar kavramı ile açıklamıştır.⁶¹

Bu gruplardan ikinci aydın grup Adam Smith sorununun varlığını kabul etmekle beraber bu sorunu herhangi bir sıkıntılı durum olarak görmemiştir. Smith'in insan davranışlarındaki düşüncesinde bir çelişki bulunmaktadır. Ama bu davranış düşüncesinde herhangi bir sorun yoktur. Çünkü ahlak ve iktisat birbirinden farklı alanlardır. Bu iki alanın

⁵⁹ Kesici, H. (2010, October). Adam smith ve ahlak teorisi. In Journal of Social Policy Conferences (No. 58, pp. 89-97).

⁶⁰ Teichgraber, R. (1981). Rethinking Das Adam Smith Problem. Journal of British Studies, 20 (2), 106-123.

⁶¹ Göçmen, D. (2007). The Adam Smith Problem: Human Nature and Society in "The Theory of Moral Sentiments" and "The Wealth of Nations". Tauris Academic Studies, s. 5-6

kendisine özgün prensip ve kaideleri vardır. Etik alanın ele alındığı eser Smith'in "Ahlaki Duygular Kuramı" iken ekonomi alanının ele alındığı eser ise "Ulusların Zenginliği" adlı eseridir. Smith'in her iki eseri bir bütün olarak ele alınıp değerlendirildiğinde aslında bu sorun ortadan kalkacaktır. Bu yaklaşım düalizm bir yaklaşımdır. Yani birbirine indirgemeyen iki farklı tezin olduğunu savunan bir felsefi yaklaşımdır.⁶²

Üçüncü aydın bir grup Adam Smith sorununu reddetmiştir. Bu gruba göre böyle bir sorun yoktur ve gerçeği yansıtmamaktadır. Smith'in iki eser arasındaki ifadeleri çelişki göstermemektedir. Smith'in eserleri arasında birbirine karşı çıkan iki temel kavram yoktur. Smith geliştirdiği düşünce yöntemiyle kendi dönemini betimlemiştir. En büyük eksiklik ise "Ulusların Zenginliği" adlı eserinde iktisadi terimleri ahlaki olanlarla bağdaştırdığını açıklamamasıdır.

Dördüncü bir aydın grup Smith sorununu anlama çabasında olmuştur. Bu aydınlara göre ise Adam Smith sorunu uydurmadır, hem de uydurma bir sorun değildir. Sorun Smith'in sorunu değil, gelişen modern ekonomideki toplumun sorunudur. Gelişen modern ekonomi, nesilden nesile intikal ederek amel, adet ve inançlardan oluşan geleneksel değerler ve kurumsal yapılar arasındaki tansiyon Smith'in düşüncelerinde yanıtını bulmuştur. Smith hem ahlaki olanları koruyan hem de ekonomik düzendeki ticaretin müdafaasını yapabileceği bir yapılaşma içinde olmuştur.⁶³

Smith'in ekonomi anlayışı; hukuk, felsefe ve etik bakış açılarıyla bağlantılıdır. Smith'in ekonomik düşüncesini, yaşadığı dönemden itibaren politik düşüncesi ile bağlantılı olarak anlamalıyız. İş bölümü, insan davranışları üzerindeki düşünce yazıları bir tasarım dâhilinde sunulmuştur.⁶⁴

Etik bir filozof olan Adam Smith, insan duyguları ve davranışları üzerine düşüncelerini ilk olarak "Ahlaki Duygular Teorisi" çalışmasında detaylı bir şekilde dile getirmiştir. Bu eserine göre, insan davranışını yöneten ilke "sempati"dir. Başka bir deyişle, başkalarının acısını ve mutluluğunu paylaşırken aynı zamanda kendi acı ve mutluluğuna da başkasını ortak etme temayülüdür. Ancak açıklayıcı bir unsur olarak "kendini sevme" ilkesi de vardır. Bu iki ilke birbiriyle çelişmez, çünkü insan sosyal bir varlıktır. Başkaları tarafından görülen ve değer verilen, onların görüş ve değerlendirmelerine her şeyden önce

⁶² Yılmaz, F. (2010). Adam Smith ve İskoç Aydınlanması, M. Kara ve N. E. Aydınonat (Ed.), Görünmez Adam Smith içinde. İstanbul: İletişim Yayınları, s. 77.

⁶³ Göçmen, A.g.e., s. 5-17.

⁶⁴ Rothschild, E. and Sen, A. (2006). Adam Smith's Economics. Knud Haakonssen (Ed.), The Cambridge Companion to Adam Smith içinde (s. 319-366). Cambridge: Cambridge University Press, s. 321.

değer veren bir varlıktır.⁶⁵

Adam Smith "Ahlaki Duygular Teorisi" adlı çalışmasında ekonomik faaliyeti açıklamak için sempati ve kendini sevme ilkelerini kullanır. İnsanın neden maddi durumunu iyileştirmeye çalıştığı, neden doğal ihtiyacından daha fazlasına sahip olmaya çalıştığı sorularını işler. Smith'e göre: Zenginliğimizi her yerde sunup sergiliyor ve yoksulluğumuzu saklıyorsak, bunun nedeni insanlığın acımızdan çok sevinçlerimize sempati eğiliminde olmasıdır. Tüm bu gayretlerin dünyada başka ne emeli olabilir? Zenginler dünyanın dikkatini üzerine çektiklerini düşündükleri için zenginliklerinden gurur duyarlar. Yoksul insanlar ise yoksulluklarından utanırlar. Yoksulluğunun onu başkalarının gözünden gizlediğine ve yoksulluğundan dolayı üzüntüsüne bakan kişinin üzülmesinin kardeşçe duygulara sahip olamayacağına inanır.⁶⁶ Sempati ilkesinin, insanların beğenilme arzusundan ve tanınmaya duyduğu ihtiyaçtan etkilendiği söylenebilir.

Adam Smith sempati kavramının insan davranışında önemli bir yeri olduğunu vurgulayarak, insanların başka insanlar tarafından nasıl değerlendirildiğine ve insanların başkalarına nasıl bir izlenim bıraktıkları konusuna önem verdiklerini belirtiyor. İnsanlar tarafından benimsenme, övülme arzusuna iten nedenin insanlara sempatik görünme arzusundan kaynaklanmaktadır. Benimsenmek ve övülme arzusu ile sempatiklikten alınan zevk arasında bir paralellik vardır.

Hollandalı düşünür Bernard Mandeville "Arılar Masalı" adlı eserinde insanların bencil olduğunu dürüstlük veya nezaket gibi eylemlerin toplumu geriletliğini belirtir. Mandeville'e insan davranışın arkasında yatan gerçeği çıkarıcılık, bencillik olarak ele almıştır. Ayrıca insanların bencilce davranması topluma fayda sağlayacaktır. Adam Smith Mandeville "Arıların Masalı" adlı eserinde yer alan kişisel çıkarı ahlaksız bir davranış olarak nitelendirmiştir. "Ahlaki Duygular Kuramı"nda sempatiyi başkasını gözündeki değerimiz olarak gördü. Yani insan davranışlarının arkasındaki gerçeğin sempati olduğunu vurguladı. "Ahlaki Duygular Teorisi" eserinde "kendini sevme" kavramı bencillik ve çıkarıcılık boyutuna ulaşmamıştır. Smith'in "kendini sevme" kavramı özünde kişinin kendisine olan sevgisidir.⁶⁷ Geleneksel iktisadın ısrarla üzerinde durduğu insanın özünde ve her kesitinde bencil olduğu konusuna aslında Adam Smith'in "Ahlaki Duygular Teorisi" eserinin hiçbir safhasında yer verilmediği görülmüştür.

⁶⁵ Buğra, A. (1995). İktisatçılar ve İnsanlar, İletişim Yayınları, Birinci Baskı, İstanbul, s.97.

⁶⁶ A.e., s. 98.

⁶⁷ Ruben, E. (2013). İktisadın Unuttuğu İnsan, Bağlam Yayınları, İkinci baskı, İstanbul, s.31.

Adam Smith “Ahlaki Duygular Kuramı” eserinden 17 yıl sonra yayınlanan ve iktisat dünyasına ün kazandıran “Ulusların Zenginliği” adlı eserinde artık sadece sempatiden bahsetmez. Bu eserinde artık yeni prensibi takas, mübadele ve kişisel çikara yönelim vardır. Smith’in anlayışına göre artık insan kişisel çikar hazzına odaklanan bir varlık değil, elde etmek istediklerini diğer insanlarla değişim yolu ilişkisiyle kazanan bir varlıktır.⁶⁸

Birçok tartışmaya sebep olan ve Smith’in iki eserindeki insan tasvirinin birbiriyle çeliştiği düşüncesine Smith aynı görüşle bakmıyordu. Her iki eserin birbiriyle çelişmediğini, iki eserin birbirini tamamladığını düşünüyordu. Smith’e göre insanların başka insanlar tarafından takdir edilme gibi arzusu vardı. İnsan bu takdir edilme arzusuna ulaşmak için beğeni ve hayranlık kazanacak şekilde davranış gösterir. Ekonomik düzende hem satıcının hem de alıcının fayda gördüğü karşılıklı olarak yaptıkları muameleden elde ettikleri fayda kişisel çikardır. Smith ekonomik düzendeki ilerlemenin ve zenginliğin, sempatinin ön şartı olduğunu iddia eder.⁶⁹

Bazı görüşlere göre Smith; toplumsal yararlar kişisel çikar arasındaki uyumu, kişisel çikarı yüksek düzeye çıkarmaya odaklı davranışı, doğal bir özgürlüğü, ifade özgürlüğü ve inanç özgürlüğü gibi toplumla alakalı yöntemli bir dünya görüşünü ve natürel bir özgürlük sistemini savunur.⁷⁰ Literatüre bakıldığında 20. Yüzyılın politik düşüncesinde Smith farklı anlaşılmıştır. Her farklı kesit Smith için farklı bir profil betimlemiştir.

20 yüzyıla baktığımızda Smith’in yanlış anlaşılması doruklara çıkmıştır. Smith’in yanlış anlaşıldığı temasından biri olan kişisel çikarı yanlış açıklayanların başında gelen kişi George Stigler’dir. Stigler’e göre kişisel çikar insanları domine etmiştir.⁷¹ Kişisel çikara dayalı insan davranışları rasyonel olarak görülse de özüne baktığımızda insanlar her zaman rasyonel bir varlık değildir. İnsan davranışlarına yön veren dürtülerde vardır. Kişisel çikar, farklı dürtüler arasında en kasvetlilerdendir. Bu görmezden gelinemez ve Smith bunu görmüştür.

Adam Smith’in insanları sınırlandıran hükümet uygulamalarını en aza indirmeye çalışmıştır. Ayrıca gelişen iktisadi düzende psikolojik maliyetler, sosyal ahlaki davranışlar Smith ile alakalı önemli konulardır. Smith düşünceleri on sekizinci yüzyıl anlayışı ile okunmalıdır. Smith düşüncesi ondokuzuncu yüzyıl ve yirminci yüzyıl anlayışı içerisinde

⁶⁸ Buğra, A.g.e., s.101-102.

⁶⁹ Skoussen, M. (2003). Modern İktisadın İnşası, Liberte Yayınları, Ankara, s.24.

⁷⁰ Stigler, G. (1971). Smith’s Travel on The Ship of State. History of Political Economy, 3, 265-277, s. 265.

⁷¹ A.e., s. 265.

okunursa Smith'in bütüncül yaklaşım düşüncesi tam kusursuz biçimde idrak edilmeyecektir.⁷² Sosyal bilimci olarak Smith'i kendi dönemi düşünceleri ile el alırsak düşünce yapısındaki ileri görüşlülüğünün günümüzdeki birçok sorununu ve tartışmasını önceden gördüğünü görmüş oluruz.⁷³

Smith, amacını sosyal bilimlerin değerlendirici faktörlerini genel ilke çerçevesinde araştırmak olarak tanımlamıştır. Adam Smith Ahlaki Duygular Kuramı'nda ahlaklı, erdemli insanı anlatırken; Milletlerin Zenginliği eserinde ekonomik bir insanı ele almıştır. Ama Smith bu iki insan tiplerini birbirlerine karşı zıt anlamda görmemiştir. Aksine ahlaklı ve ekonomik insanın toplum faydasına hareket edeceği görüşünü benimsemiştir. Toplumda bu iki kavramın birleşmesinin bir bütünlük olduğunu savunmuştur.⁷⁴

Smith, elbette karşılıklı yarar sağlayan değişim ve iş bölümünün değerine çığır açan katkılarda bulundu. Çünkü bu katkılar ahlak olmaksızın insan davranışının anlaşılmasıyla tutarlıdır. Bu sebeple Smith yazılarının bu yönlerine geniş çapta atıfta bulunulmuştur. Çalışmaları sempati ihtiyacını, etik kaygıların rolünü vurgulamasına rağmen zamanla bu vurgular ekonomik teoride göz ardı edilmiştir.

Smith devletin rolünün sınırlı olması gerektiği argümanını vurgulamak için, genel olarak devlet müdahalesinin çok etkili olmayacağını söylemiştir. Smith, hükümetin ticaretle uğraşmasını veya bir piyasa oyuncusu olarak katılmasını istemiyordu. Devletin iş dünyasına girmesine genellikle tekeli yapılar ve ayrıcalıklı azınlık için ayrıcalıklı uygulamaları eşlik etmiştir.⁷⁵ Smith sadece zenginlerin kamu harcamalarına katkısını sağlaması, sosyal eşitliği desteklemek ve artan oranlı vergilendirmeyi teşvik etmek için hükümet müdahalesine sıcak bakmıştır.⁷⁶

İktisat literatüründe kişisel çıkar peşinde koşma anlayışı Adam Smith'e atfedilir. Smith bu kavramı bugün kullandığımız anlamda ifade etmemiştir. Adam Smith, bir firincının veya kasabın ürün satarken davranışını belirleyen ana etmenin en iyi faydayı elde etme

⁷² Winch, D. (1978). Adam Smith's politics an essay in historiographic revision. Cambridge: Cambridge University Press. Wilson, D., and Dixon, W. (2004). Das Adam Smith problem: A critical realist perspective, s. 2.

⁷³ Özveren, E. (2010). Bir Sosyal Bilimci Olarak Adam Smith'in Uzak Görüşlülüğü. M. Kara ve N. E. Aydınlat (Ed.), Görünmez Adam Smith içinde (s. 19-52). İstanbul: İletişim Yayınları, s. 52.

⁷⁴ Raphael, D. D., & Macfie, A. L. (1976). I: The Theory of Moral Sentiments. Oxford University Press.

⁷⁵ Rauhut, D., Hatti, N., & Olsson, C. A. (Eds.). (2005). Economists and Poverty: From Adam Smith to Amartya Sen. Vedams eBooks (P) Ltd.

⁷⁶ ROSTCHILD, E. (2001). Economic Sentiments. Adam Smith, Condorcet and the Enlightenment. Cambridge: Harvard University Press

arzusu olduğuna değinmiştir.⁷⁷

Smith, maddi mutluluktan çok ruhsal mutluluk önemini kabul etmiştir. Piyasa ekonomisini açıklarken erdem zenginlikten daha değerli olduğuna dikkat çekmiş ve elde edilen zenginliğin bireyler de ve toplum da erdemli olduğu takdirde daha güçlü daha değerli olacağını savunmuştur. Adam Smith, *Ulusların Zenginliği* adlı eserinde doğal ahlakı ve doğal düzeni savunmuş ve devletin ekonomiye müdahalesinin bir toplumda getireceği farklılığı ise düşünülenlerden daha farklı ele almıştır.

Adam Smith, piyasa ve ahlak arasındaki ilişkiyi sistematik olarak ele alan ilk klasik ekonomi bilginiydi. Smith, iş ve doğa olaylarında gözlem ve ahlaki sezgiyle belirlenebilecek bir düzen olduğu fikrini savundu. *Ahlaki Duygular Kuramı*'nda, piyasaların ahlaki kuralların etkisi altında ortaya çıktığını iddia etti.⁷⁸

Ahlaki Duygular Kuramı'nda duygudaşlık gibi ahlaki duygular kavramlarını ele alan Adam Smith'in, *Ulusların Zenginliği*'nde öz çıkar kavramını ele alan Adam Smith'e nasıl dönüştüğü ilk Alman düşünürlerin tartışması olmuştur. Ahlak ve etik üzerine yazdığı kitaplarında zenginliğe özen, çıkar kavramı, kâr arayışı gibi kavramları gerçekten kullanmasa da, iktisat ahlaktan kopmuştur. Aslında bu kopuş Smith'te olmasa da Smith'ten sonra zamanla şiddetini artırarak devam etmiştir.⁷⁹

İki ana tema olarak ele alındığında iktisadi boyut ve etik boyut, karmaşıklığı ve birbirine olan bağı nerede başladığı nerede bittiği belli olmayan iki eksendir. Etik, Adam Smith için yeni düzene atılacak en sağlam adımdır. *Ahlaki Duygular Kuramı*'nın hemen başında sosyal inşanın temelinden, bağdan ve belirli dinamikler etrafında bir araya gelişten bahsedilmesi tesadüf olabilir mi? İnsan ilişkisinin temelinde gelişen ve ilişkilere temiz bir yapı oluşturan etiğin, yeni bir düzene karşı atılacak sağlam bir yönelim olacağını söyleyebiliriz.⁸⁰

Adam Smith'in *Ulusların Zenginliği* adlı eserinde bilimsel iktisadın ahlaktan uzaklaştığından söz edilebilir miydi? Birçok yazar, *Ahlaki Duygular Kuramı*'nı, *Ulusların Zenginliği* tamamlayıp tamamlamadığını veya onunla tezatlık oluşturup oluşturmadığı uzun süredir tartışma konusudur. *Ahlaki Duygular Kuramı*'nda yer alan toplumsal ahlak teması ile *Ulusların Zenginliği*'nde ekonomik sistemin büyük ölçüde ahlak dışı açıklaması arasında

⁷⁷ Kılıçbay, A. (1994). *Politika ve ekonomi*. TİB.

⁷⁸ Kesici, a.g.e., s. 91.

⁷⁹ Murteza, G. (2019). *Ahlak, İktisat ve Bilim: Adam Smith Felsefesine Giriş*. İstanbul: *Pinhan Yayıncılık*.

⁸⁰ Şenses, O. İ. (2017). *Platon'dan Smith'e Sosyal Düzenin İnşası*, s. 97

görünüşte bir uyumsuzluk olduğu öne sürmüştür.

Smith şöhret, para ve hâkimiyet hedeflerini ve bu düşüncesini başka bir boyuta taşımaktadır. Smith, tutkular ve çıkarlar arasında ayırım yapmayarak, bir bütün olarak insanlığın sahip olduğu tutkuları ortaya koyar ve bu tutkular karşısında herhangi bir sınıf farkının bir anlamda anlamsız olduğunu iddia eder. Tutku ve çıkar arasındaki farkı vurgulayan düşünce çizgisinde kopuşu gösteren bir saptırma vardır.⁸¹

Görünmez elin varlığını ve liberalleşmeyi savunan Adam Smith aslında modern ekonominin ahlaktan kopuşundaki temel sorunun savunucusu olduğu görüşü, Adam Smith'in yanlış anlaşıldığı kanısı oluşturmaktadır. Her ne kadar iktisadın ahlaktan kopuşu Ulusların Zenginliği eserinden sonra başlayan modern ekonomi ile olsa da kopuşun temel nedeni aslında Adam Smith'te yer bulmamıştır.⁸²

Zenginlik sosyal nedenlere dayanıyorsa, birey çıkarlarını yalnızca sosyal çevrede arayacaktır. Smith; insanın sadece kendi çıkarlarının peşinden koşmadığını, aynı zamanda çıkarını arzularının değişim ilişkilerine girerek elde eden varlıklar olduğunu belirtir.⁸³

Adam Smith'in ekonomik sistemi, bencil insan tipi üzerine inşa edilen özgürlük ve rasyonellik ilkelerine dayanmasına rağmen, Ulusların Zenginliği'nde insanlar ekonomik konularda ele alınmaktadır. Farklı modeller, bahsedilen basit tipten daha genel özellikler göstermektedir. Smith'in çalışması ekonominin doğasını açıklamak için yazılmış olsa da, kesinlikle insan doğası ve insan ahlakı hakkında da değinmektedir.⁸⁴

Adam Smith'in insan doğası analizine dayanan düşüncesi, modern çağda iktisadın metodik tavrına dayalı olarak iktisat ve ahlak arasındaki ilişkinin zayıflamasına yol açan başlangıç noktası olarak görülmüştür. Adam Smith sonraki ekonomistler için ham kaynak olarak hizmet etmiştir. Ardından ekonomistler tartıştığımız çelişkiyi ekonomi ve ahlaka karşı ekonomi lehine çözmüşlerdir. Ekonomide ahlakın kapsamı ve işlevi giderek daralmış ve zayıflamıştır. Ekonominin birincil referansı olan Ulusların Zenginliği eseri zaman içinde Adam Smith'in argümanlarını aşan bir boyutta inşa edilmiştir.⁸⁵

⁸¹ Hirschman, A. O., & Cezar, B. (2008). *Tutkular ve çıkarlar: kapitalizm zaferini ilan etmeden önce nasıl savunuluyordu?*. Metis. s. 112–114

⁸² BÜYÜK, T., & Selçuk, E. ADAM SMITH'İN EKONOMİ KURAMI.

⁸³ A.e., s. 12.

⁸⁴ Çiğdem, B. O. Z. (2012). Adam Smith ve Amartya Sen. Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 14(3), 71-96.

⁸⁵ Göçmen, D. THOMAS HOBBS'TAN ADAM SMITH'E ADALET KURAMININ AYDINLANMACI HAREKETTE DÜNYEVİLEŞTİRİLMESİ VE DÖNÜŞTÜRÜLMESİ.

Ekonomik faaliyetlerinde kişisel çıkar dürtüsü ile hareket eden bir insan karakteri, Smith'in genel anlayışında, aktif olsa da çokta etkin olmayan bir yere sahiptir. Zira ahlaki Duygular Kuramı'nda, insanları, kişisel çıkarı peşinden hareket etmeyen ve zayıf ruhlu bulunduğunu belirtmektedir. Genel anlayışta Homo economicus bencil çıkarıcı bir bireydir. Ama Ulusların Zenginliği eserinin hemen başlarında Ahlaki Duygular Kuramı adlı eserinin başından beri reddettiği, çıkarıcı kavramı aslında kişisel bir anlayışın ürünüdür. Adam Smith'in vurguladığı çıkar kavramı insanların ele aldığı boyutta olmadığından Smith çıkarıcı değildir. Smith'in çıkarıcı olmadığı ise Ahlaki Duygular Kuramı'nda açıkça görülebilir.⁸⁶

Adam Smith'ten sonra etik konu, marjinal fayda kavramının icadına kadar iktisadın bilimsel sürecinde önemli bir konu olmaya devam etmiştir. Birçok iktisatçı için etik ve etik kaygılar, politik ekonominin en temel yöntem bilimi meseleleridir. Etik, ekonomide yer arayan önemli bir olgudur. Ancak, bu sorun gerçekçi bir şekilde çözülmemiştir. Bilim alanında basit, temsili, yapay bir modele dayalı somut bir ekonomi vardır. Normatif önermeler de ise daha gerçekçi bir insan ve toplum görüşü ve ekonomik sorunlara daha ahlaki bir yaklaşım vardır.

Gerçekten de, Smith sadece bir ekonomist ve ahlakçı olarak değil, aynı zamanda çağdaşlığın ilk büyük düşünürlerinden biri olarak kabul edilirse. Düşüncelerinin kendi benliğinde kavramsal bir sorun yaşamadığını sorunun tarihsel süreçte kapitalizmin gelişmesinden. Kaynaklandığı görülecektir. Gelişen iktisadi düzen beraberinde kaçınılmaz gerginlik yaratmıştır. Ekonomik çıkarlar bir yanda etik değerler bir yandadır. Smith merkantilizme karşı serbest ticaret anlayışını methiye ederken bir yandan onun içsel eleştirisini ilerletme çabası sürecindedir. Smith İskoç Aydınlanmasının gerginliğini içinde hissetmiştir. Düşüncesindeki kavramsal sorunun esası İskoç geleneğindeki hukuk ve vatandaşlık geleneklerinin beraber var olmasından kaynaklanmaktadır.⁸⁷

Bilimsel alanın kalbinde, bireyin rasyonel ekonomik tipi vardır. Ama ekonomistler sosyal bir varlık olan insanla, çıkarıcı olan insan arasındaki büyük farktan haberdarlardı. Onlar için yeni modern ekonominin karakteri ekonomik insan modeliydi. Kendi arzu ve kanunlarına göre işleyen iktisadi bir düzende ekonomik insan modeli harika bir kavramsal ifadeydi.⁸⁸

⁸⁶ Smith, A. (2010). The theory of moral sentiments. Penguin. s. 144.

⁸⁷ Yılmaz, F. (2010). Adam Smith ve İskoç Aydınlanması, M. Kara ve N. E. Aydınonat (Ed.), Görünmez Adam Smith içinde (s. 65-85). İstanbul: İletişim Yayınları, s. 75-78.

⁸⁸ Tozlu, A. (2016). Karar verme yaklaşımları üzerinde Herbert Simon hegemonyası. Sayıştay Dergisi, (102), 27-45.

Ekonominin oluşunu tartışırken, doğal insanın bir karikatür olduğunu ele aldılar. İnsanın ve beşeri ekonominin toplumdaki bir bütün olarak izole edilemeyeceği algısıyla hareket ettiler. Bilim ve zanaat arasındaki ayırımı yalnızca onları Ricardo'nun günahlarından kurtarmak için değil, aynı zamanda onları Smith'in bencil bireyle ilgili ahlaki kaygılarından uzaklaştırmak için de ortaya çıkarttılar.⁸⁹

Adam Smith özgürlüğü savunmuş ve piyasa ekonomisini anlatırken, erdemliğin zenginlikten daha değerli olduğuna dikkat çekmiştir. Bireylerin ve dolayısıyla toplumun kazanması gereken erdemli davranışların daha sağlam ve kıymetli olduğunu savunmuştur.

Adam Smith'in Ulusların Zenginliği eserindeki homo economicus kavramı ile insanın ekonomik bir insan ve çıkarıcı olduğunu kabul etmiş gibi görünse de, aslında insan kendisi için en iyiyi seçme arzusu esnasındaki çıkarıcılığının topluma faydalı yönlerinin olduğunu da vurgulamıştır. Çünkü insan kendisi için en iyiyi tercih ederken daha çok çalışacak ve toplumda bundan sürekli olumlu etkilenecektir.⁹⁰

Modern ekonominin Adam Smith dönemine denk gelmesi bir tesadüf olabilir mi? Adam Smith İnsan doğasını, gelişmenin bir kaynağı olarak görürken modern ekonomi baya bir farklılaşmıştır. Doğal olarak görülen insan doğası kendi çıkarını düşünen homo economicus kavramına dönüşerek modern ekonominin krizi olmuştur.

Adam Smith modern ekonominin kurucusu mu? Sorusu oldukça anlam taşımaktadır. Modern ekonomiye baktığımızda insan homo economicus olarak görülmüş ve modern ekonomi bunun üzerine inşa edilmiştir. İnsanın çıkarıcı olduğu vurgulanmış ama insanın kaygı, öfke, acıma üzüntü sevinç gibi duygularına yer verilmemiştir.

İrrasyonel düşünce Bireyin duygu lehine mantık ve mantığı tamamen göz ardı ettiği düşünme sürecidir. Tanımlarda mantıksız düşünme olarak geçmektedir. Böyle bir kişi, buna dayanarak karar verecekleri duruma duygusal kararları etki eder. Kararlarını duygusu tarafından yönetilecektir.⁹¹

Rasyonel düşünce akılcı düşünmedir. Akıl ve mantığa dayalı bir düşünce sürecidir. Mantıksal düşünürler olgusal bir temele odaklanır. Harekete geçmeden önce durumun olası sonuçlarını ve tepkilerini analiz eder. Zor durumlarda bile mantıklı düşünen bir insan, mevcut duygularının ötesine bakabilir ve duygularına yer bırakmadan akılcıca hareket

⁸⁹Buğra, A. (2010). İktisatçılar ve İnsanlar. 7. Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları. s. 119

⁹⁰ Kesici, a.g.e., s. 162.

⁹¹ DEMİRTÜRK, B., & ÖZEN, Y. DUYGU-MANTIK KULLANIMI VE SATIŞÇI PERFORMANSI ARASINDAKİ İLİŞKİ.

edebilir. Rasyonel düşünme ile uğraşırken, bireyler mevcut tüm bilgileri kullanır. Geçmiş deneyimleri, duruşmaları ve mevcut olan her türlü bilgi olabilir. Bu bilgiyle donanmış olarak, mevcut en iyi seçenekleri akıllıca seçebilir.⁹²

Bu bilgilere baktığımızda Adam Smith iktisatçılarının anladığı şekliyle fayda kavramı rasyonalite ile birleşerek çıkar kavramına dönüşmüştür. Smith'in çalışmalarını incelerken, onun da insan ahlakına ve sezgisine yer verdiği açıktır. Dolayısıyla yerleşik modern ekonomi irrasyonellikten yani irrasyonalizmden tamamen kopmuş, hayattaki ve bilgidaki irrasyonel unsurlara tek taraflı olarak büyük önem vermemekte, sevgiyi, duyguyu ve içgüdüyü bilginin kaynağı olarak görmemektedir.⁹³

Modern ekonomi davranışsal iktisattan uzaklaşmış ve rasyonellik kavramı temelinde inşa edilmiş bir ekonomidir. Smith'in düşüncesinde insan rasyonalist bir varlık değildir. 21. yüzyıl uygarlığında değer odaklı bir yaşam tarzına mesafeli bir duruş devam etmektedir. İnsanın sezgisel yönlerini ve içsel dürtülerine değer veren bir yaşam tarzı mantıksız bir yaşam tarzı değildir.

2.2. KARL POLANYI VE BÜYÜK DÖNÜŞÜM

Kapitalizmin en acımasız olduğu Amerika'da 1944'te yayınlanan Büyük Dönüşüm' de dikkate değer ölçüde tutarlı bir argümanla başlar. Argüman ise; 19. yüzyıl uygarlığı çöktüğüdür. Kapitalizmin o dönemdeki en önemli kalesi ve sembolü olan Amerika Birleşik Devletleri'ndeki koşullar nedeniyle hafife alınan Büyük Dönüşüm; Piyasaların insanları rahatsız etmeye başladığı günümüz dünyasında, 1991'de kapitalizmin dünyaya egemen olmasından bu yana kitlesel yoksulluk ve gelir dağılımı azlığının yaşandığı toplumda hak ettiği değeri görmüştür. Ayrıca umudun neredeyse kaybolduğu bir zamanda geldiğini belirtmek de önemlidir.⁹⁴

Kitap, toplumların Sanayi Devrimi sırasında yaşadığı sosyal ve ekonomik değişimleri anlatırken, aynı zamanda kurumsal iktidara ve özgürleşme eksikliğine yönelik süregelen bir eleştiriyi de anlatıyor. Karl Polanyi, kendi döneminde ve günümüzde birçok ülkede olduğu gibi devlet ile piyasa ekonomisinin yakın bir ilişki içinde olmaması gerektiğine inandığından, piyasa toplumu ideal bir ekonomik sistem olarak gündeme

⁹² KÜÇÜKALİ, R., & AKBAŞ, H. (2015). Eleştirel Düşüncenin Bilimlerin Gelişmesine Katkıları. Journal of Graduate School of Social Sciences, 19(3).

⁹³ Turan, Z., Nakiboğlu, A., & Bozkaya, Ş. (2015). Öğretileleriyle TB Veblen. İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi, 3(4), 161-200.

⁹⁴ Polanyi, K. (2009). Büyük Dönüşüm (Çağımızın Siyasal ve Ekonomik Kökenleri), İstanbul: İletişim Yayıncılık. s.12

getirilmiş ve tartışılmıştır.

Karl Polanyi Büyük Dönüşüm kitabında aslında her şeyi kitabın ilk cümlesinde söylüyor. "19. yüzyılda uygarlığın çöktü" Görünmez el, piyasa sistemine hâkimdir ve insan toplumuyla bağdaşmamaktadır. Ona göre, çöküş kaçınılmazdır. Çalışmaları korumacılığa karşı çıkma eğilimini ve kendi kendini düzenleyen bir piyasa sistemi kurgusal girişime dayanmaktadır.⁹⁵

Karl Polanyi liberalizmi ve kendi kendini düzenleyen bir piyasa fikrini sert bir şekilde eleştiren, dünyanın en ünlü ekonomistlerinden biri olarak biliniyor. Farklı siyasi çevrelerden birçok yazar, egemen liberal ekonomiyi eleştirirken bu kitaba başvurmuştur.⁹⁶

Klasik ekonomi tarihi ve sosyal teori çalışmasında Karl Polanyi, Sanayi Devrimi'nin Büyük Dönüşüm'ün getirdiği ekonomik ve sosyal değişiklikleri analiz ediyor. Analizi sadece kendi kendini düzenleyen piyasaların eksikliklerini değil, aynı zamanda piyasa kapitalizminin potansiyel olarak korkunç sosyal sonuçlarını da açıklıyor.

Karl Polanyi eserinde iki soruyu irdelemektedir. Birincisi Kendi kendini düzenleyen piyasaların tarihsel kökeni nasıl oluştuğudur. İkincisi olarak, kendi kendini düzenleyen piyasaların sosyal ve iktisadi düzende nasıl işlediğidir. Karl Polanyi'nin Büyük Dönüşüm'ünde önemli argümanlarından biri kendi kendini düzenleyen piyasa sisteminin kendiliğinden çıkmadığıdır. Piyasa ekonomisinin çıkar kavramı gözetilerek satılmak amacıyla üretilen malların piyasaya sürülmesi amacı ile harekete geçirilen politik bir proje olarak ortaya çıkmasıydı.⁹⁷

Karl Polanyi'ye göre çökmekte olan piyasaya etki eden temel unsur, istenerek oluşturulan kendi kendini düzenleyen ve işleyen piyasa sistemidir. Karl Polanyi'ye göre piyasa sistemi içinde barındırdığı her şeyi metalaştırdığı ve içinde insanın olduğu her şeyi kendi sistemine iliştiren bir sistemdir.⁹⁸

Karl Polanyi'ye göre piyasa, içerdiği nesnelere metalaştıran ve böylece insan toplumunu uluslararası düzeyde benzeri görülmemiş homojen bir kurumda koşulsuz olarak

⁹⁵ Polanyi, K. (2009). Büyük Dönüşüm (Çağımızın Siyasal ve Ekonomik Kökenleri), İstanbul: İletişim Yayıncılık.

⁹⁶ KİTAPCI, İ. (2019). PİYASALARI OLAN TOPLUMDAN PİYASA TOPLUMUNA: KARL POLANYI'NİN PERSPEKTİFİNDEN İKTİSAT SOSYOLOJİSİ. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 24(4), 1089-1109.

⁹⁷ Buğra, A., Ağartan, K. (2009). 21. Yüzyılda Karl Polanyi'yi Okumak, İstanbul İletişim Yayıncılık.

⁹⁸ Aydın, Z. (2013). Neoliberalizmin Türkiye'deki istihdam politikalarına etkisi (Doctoral dissertation, Marmara Üniversitesi (Turkey)).

kendisine bağlayan bir mekanizmadır. Polanyi'nin bu şekilde tarif ettiği piyasaya karşı belki de Karl Polanyi'den sonra en sert eleştiri Max Weber'den geldi. Weber'e göre, Piyasanın kendi kurallarını oluşturmasına izin verilmesi durumunda piyasanın kendisini değil, yalnızca malların saygınlığını tanıyacağını dile getirir. Kardeşlik ve nezaket gibi toplum oluşumlarının getirdiği ilişkilere ise piyasanın herhangi bir saygınlığının olmayacağını söyler.⁹⁹

Büyük Dönüşüm sadece bu uyumsuzluğa bakmakla kalmıyor, faşizmin yükselişini ve piyasaya alternatif olarak ortaya çıkan sosyalizmi de betimliyor. Ama mevcut eleştiriler ele alındığında alternatiflerin neden göz önünde bulundurulamayacağını da açıklıyor.

Karl Polanyi'nin çalışmasında ki ana düşünce insanları, karşılaştırmalı bir görüşle ele alarak 19. yüzyıl ekonomisindeki piyasa sistemine tarihsel bir perspektiften bakmaktadır. Tek başına bu yöntemle bile batıl olarak değerlendirilebilecek olan Karl Polanyi elde ettiği sonuçlar nedeniyle Ortodoks olmaktan uzaktır. Karl Polanyi Büyük Dönüşüm eserinde gündeme getirdiği temel sorun, toplumun siyasi iradeyi sarsacak şekilde piyasa mantığına boyun eğmesidir.¹⁰⁰

Karl Polanyi kendisini ekonomik, siyasal ve felsefi bir bütünlük içeren ve eşitlikçi anlayış benimseyen sosyalist biri olarak tanımlar. Ancak genel mantığı insancıldır, düşüncesinde insan olgusu vardır. Karl Polanyi, tüm olguların temelini odağında insan mutluluğunun olmasını savunur.¹⁰¹

Karl Polanyi'nin argümanlarının D. Norht ve M. Granovetter tarafından da ifade edilen klasik eleştirisi, Karl Polanyi'nin piyasa dışı ekonomilerin toplumsal ilişkilerin toplamında ne ölçüde yattığını ve modern piyasa ekonomisinden ayrılığın derecesini abartmasıdır. Karl Polanyi'nin temel düşüncesindeki en önemli argümanlarından biri piyasa sisteminin doğal bir şekilde kendiliğinden oluşmadığını savunmasıydı. Piyasa ekonomisinin ekonomideki düzenlerle gerçekleştirilen bir siyasi proje olduğuydu. Kurumsal değişim, emeğin, toprağın ve paranın birer meta olduğunu göstermekteydi.¹⁰²

Karl Polanyi piyasayı bu şekilde gördüğü için, onu emeği, toprağı ve parayı metaya dönüştüren ve henüz uluslararası düzeyde emsal teşkil etmeyen koordineli bir kurumda insan toplumlarını koşulsuz olarak onlara tabi kılan bir mekanizma olarak görüyor.

⁹⁹ Gallino, L. (2007). Küreselleşme ve Eşitsizlik, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları. s.57

¹⁰⁰ Seçilmiş, E. Davranışsal İktisat Koca Bir Yalandan mı İbarettir?.

¹⁰¹ Holzman, A. (2012). Karl Polanyi and the Rise of Modernity: A Critique. s.91

¹⁰² Buğra, A. Ağartan, K. (2009). 21. Yüzyılda Karl Polanyi'yi Okumak, İstanbul: İletişim Yayıncılık s.16

Karl Polanyi, insan doğasının giderek değiştiğini, insanların kendi sosyal çevrelerinden ayrıldığını ileri sürmüştür. İnsanlar bu yarışta para kazanmak için yavaş yavaş ekonomik insanlara dönüşmüştür. Ancak Karl Polanyi’de insanın içsel eğilimlerinin aynı kaldığına inanmıştır.¹⁰³

Karl Polanyi, piyasa medeniyeti olarak adlandırdığı piyasa ekonomisinin ve 19. yüzyıl medeniyetinin çöküşünün, piyasa sisteminin insan toplumu ile uyumsuz olması nedeniyle kaçınılmaz olduğunu savundu. Karl Polanyi tüm bunları söylerken süreçteki adımları da ortaya koyuyor.

Kapitalizm öncesi toplumlara ve erken dönem ekonomilerine geri dönen Karl Polanyi, ekonomik ilişkilerin sosyal ilişkilerden bağımsız olmadığını hatta ekonominin sosyal ilişkiler sonucu oluşan bir fonksiyon olduğunu söyledi. Yüzyıllara yayılan değişen ilişkilerin 19. yüzyılda birdenbire toplumsal ilişkilerden kopması ve doğal olmayan bir yapının kurulmasının kaçınılmaz olarak çöküşüne yol açması doğal karşılanmamalıydı.¹⁰⁴

Karl Polanyi, toprak dönüşümü nedeniyle halkın terk edildiğini ve bu şekilde sanayi devrimi için gerekli emeğin sağlandığını savundu. Bu noktada, meta olarak piyasanın etkisinin siyasi bir proje tarafından desteklendiği argümanını kullandı.

Karl Polanyi’nin hiç eleştirilmemiş olarak kabul edilen hipotezi, toplumdan çok izole edilmiş piyasa güçlerinin genellikle doğayı metalara dönüştürme ve doğa için bir tehdit oluşturma eğiliminde olduğudur.

Büyük Dönüşüm eleştirileri genel olarak değerlendirildiğinde eleştirmen, piyasaların toplum üzerinde bu kadar acı verici olmaması gerektiğini ve ekonomi ve demokrasinin insanın eşit ve özgür şekilde tek bir amaca hizmet etmesi gerektiğini düşünmüştür.

Karl Polanyi, formel sosyalizmde piyasa ve medeni toplumlar için bir çözüm görmedi, ancak ikili eylemin nihayetinde piyasa müdahalesine ve planlı bir ekonomiye geçişe yol açtığını söyledi. Ancak 26 Aralık 1991’de Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği’nin dağılmasıyla birlikte liberal bir siyasi fırtınaya dönüştü ve tepki, büyümeyi ve tüketimi frenlemesi ile daha iyi değişim gösterdi.

Bütün bu gelişmelere rağmen eleştirmenler, Karl Polanyi’nin argümanlarının artık

¹⁰³ VESELOV, Y. (2013). ‘Economic Sociology: Historical Development, Analytical Issues and Current Situation Economic Sociology, Now And Before’, Journal Of Economic Sociology 40.

¹⁰⁴ DÜMLUDAĞ, D. (2004). ‘Küreselleşmeyi Büyük Dönüşüm Üzerinden Okumak’, Marmara Üniversitesi, İİBF Dergisi, Cilt, XIX,Sayı: 1

çalışma ve bilgi doğrultusunda geliştiği konusunda ve yeni bir gelişme olduğu yönünde hareket edememişlerdir. Sanayileşmenin yerini hizmet sektörünün, makinenin yerini teknolojinin aldığı düzen, Ancak Karl Polanyi'nin bahsettiği süreçlerin de tekrarlayıcı olduğu fikri güçlü bir şekilde dile getirildi.¹⁰⁵

Karl Polanyi toplu olarak, 19. yüzyıl İngiltere'sinde Büyük Dönüşüm sırasında kapitalist bir serbest piyasa ekonomisinin oluşumuna yol açan hareketin temelini ve ekonominin neden uzlaştırılmadığını açıklamıştır. Antropolojik kanıtların oldukça açık olduğu büyük geçiş, aynı zamanda bu durumun tarihsel temellerini de yansıtmakta ve kâr arayışına dayalı ekonomi tarihini de yansıtmaktadır.

Karl Polanyi'ye göre, 19. yüzyılın başına kadar sosyal durum ekonomi ile yakından bağlantılıydı. Toplumun temel amacı kazanmak değil, sosyalleşmekti. 19. yüzyılda kendi kendini düzenleyen piyasaların ortaya çıkışı bu ilişkiyi tersine döndürmüştür. Aynı zamanda, Karl Polanyi, kendi kendini düzenleyen piyasaların bireysel bir yapıda olmayan piyasa süreçlerine sürüklediğini bu sebeple de ekonominin sosyal olgulardan uzak ve bağımsız bir hale geldiğini savundu. 20. yüzyılın başlarında, kendi kendini düzenleyen piyasa anlayışına dayalı küresel sistem çöktü ve özgürlük ortadan kalktı. Bu durum Karl Polanyi'de özgürlüğe karşı düşünce yani özgürlük paradoksu olarak bilinir.¹⁰⁶

Karl Polanyi'nin toplumsal ve meta uygarlığının sonuçta ortaya çıkan ayrılması, geleneksel toplumsal yapının itici gücü olan emeğin, toprağın ve paranın metalaştırılmasının ortadan kalkmasına kesintiye uğramasına ve insanların üretim ve tüketim yapılarına dönüştürülmesi nedeniyle çifte yer değiştirmeye yol açacaktır.

Sanayileşmenin gereksinimlerini karşılamak için bu dönemde sadece bu gelişmeler değil, çıkarımlar nedeniyle sosyal yapıcı olguların ekonomiye dâhil edilmemesi, sosyal değerlerin yapıcı üretme işlevinin ortadan kalkmasına zemin hazırlamıştır. Ayrıca ailenin toplumsal hayatın merkezinden başka yerlere doğru çekilmesi ve bireysel çıkarların yarattığı etkiler toplumsal yapıda düzenin bozulmasına da neden olmuştur.

Meta uygarlığının tamamen çöküşü için gerekli koşullar ancak Büyük Dönüşüm' ün yayınlanmasından bu yana küresel ölçekte birçok kriz yaşanmasına rağmen 19. yüzyıl uygarlığının varlığını sürdürdüğünü görüyoruz. Bir siyasi proje olarak ele aldığımız piyasa

¹⁰⁵ Block, F., Somers, M. (1984). The Holistic Social Science of Karl Polanyi, Cambridge University Press. s.70

¹⁰⁶ POLANYI, K. (2016). Büyük Dönüşüm, Çağımızın Siyasal ve Ekonomik Kökenleri, Çeviren: Ayşe Buğra, İletişim Yayınları: 667, PolitikaDizisi: 35, 13. Baskı İstanbul

ekonomisi bilim ve medeniyet gibi ikili harekete izin vermemekte ama yine de iddialı özelliklerine rağmen bilim ve medeniyetle bir arada bulunmaktadır. Üstelik her krizden sonra kendini yenileyen piyasa ekonomisi, süreci devam ettirmeyi ve medeniyeti tek başına ortadan kaldırmayı başaracak gibi gözükmektedir.

Karl Polanyi'nin en önemli argümanı, piyasa ve meta uygarlığının, ekonomik kazanç ve dünya hâkimiyeti adına, dengeler, toplumsal eşitlik ve bireylerin bilinç düzeyi aleyhine siyasi bir proje olarak topluma kendini dayatmasıdır. Ancak bu sürecin alternatifinin ne olduğunu, nasıl uygulanacağını, iki küresel kriz yaşayan ve halen toplum tarafından desteklenen mevcut düzenin işleyişini nasıl değiştireceğini tartışmak gerekiyor.

Kitap, piyasa liberalizminin kusurlarını tartışırken, vatandaşları büyük işletmeler tarafından sömürülmekten korumak için ekonomik işlere devlet müdahalesini övüyor. Karl Polanyi, kendi kendini düzenleyen piyasaların verimsiz olduğunu ve gerçekten devlet müdahalesine ihtiyaç duyduğunu savunuyor. Ayrıca, piyasa liberalleri hükümeti toplumun geneline müdahale etmeye zorlar; bu nedenle, bunu bir paradoks olarak görür.

Karl Polanyi, liberteryenleri, kapitalizmin gerçekçi olmayan bir versiyonuna, tarihsel bağlamı veya anlamı olmayan ütöpik bir vizyona inanmakla ve bu inancın birçok ülkeyi sosyalizm yerine faşizm yolunu izlemeye yönelttiğini iddia etmiştir.

Karl Polanyi için, önceki ekonomiler toplumsal ve kültürel temellerle bağdaşmış ve korunmuştur. Modern piyasa ekonomisinde ise ekonomik toplumsal ve kültürel değerler iktisadi olarak görülmüştür. Sermaye, emek ve toprak birer meta olarak görülmüş ve ekonomik insan modeli çağdaş topluma hâkim olmuştur. Her şeyin fiyatla bağlantılı olduğu bir süreçte Karl Polanyi insanın özünün dışlanması, kargaşa getireceğini söylemiştir.

Karl Polanyi'ye göre piyasa ekonomisi, doğal kaynakları, Sermayeyi, emeği, girişimciyi tüm üretim faktörlerini kapsamaması gereklidir. Ne yazık ki kapitalist sistemin ekonomiye ilişkin formalist anlayışı ve piyasa ekonomisinin kurumsal yapısı, insanları mesafeli bir yaşam sürmeye zorlamıştır. Özellikle sanayi devrimi sonrası piyasa ekonomisinde bu parçalanma ekonomik faaliyetlerde ortaya çıkmıştır. Karl Polanyi'ye göre Sosyal, ekonomik, politik ve kültürel faktörleri ayrı değerlendirmek, insanın dışlandığı ruhsuz bir ekonomik sistem demektir.

Karl Polanyi'den bu yana çok az şey değişmiş gibi görünüyor. Dünyada rasyonellik üzerine kurulan ekonomik sistem, insan, ekonomi ve toplum arasındaki uçurumu her geçen gün artırmaktadır. Karl Polanyi, piyasa öncesi toplumlarda ekonomik edimlerin toplumsal

ilişkilere bağlı olduğunu söylerken, modernleşme süreciyle birlikte ekonomik edimlerin toplumsal ilişkilerden, halkla ilişkilerden özerk hale geldiğini savunmuştur.

2.3. AMARTYA SEN

Amartya Sen, 1933 doğumlu Hintli bir felsefe ve ekonomi profesörüdür. Açlık, politik felsefe, refah ekonomisi, yoksulluk, ayrımcılık, yoksulluğun altında yatan mekanizmalar, toplumsal cinsiyet, sosyal seçim teorisi, etik felsefe ve liberalizm üzerine çalışmalar yapmıştır. Refah ekonomisine kattığı değerler nedeniyle Nobel Ekonomi Ödülünü almış ayrıca Sen'in kitapları birçok dile çevrilmiştir.

Amartya Sen, az gelişmiş ülkelerin refahını artırmak için çözümler önermiştir. Sen, insani gelişme alanında makroekonomik rakamlara çok fazla önem vermemiştir. Mutluluğu ölçmek için sayıların ötesine geçmiş ve temel özgürlüklerin önemini savunmuştur. Eğitim hakkı, sağlık hakkı ve ifade özgürlüğü gibi haklara önem vermiştir.

Amartya Sen'in, Smith'in düşünceleri hakkındaki yorumları dikkat çekmiştir. Sen'e göre Smith'in düşünceleri, iktisatçıların politik görüşlerine dayalı düşüncüsel tartışmaların obje konusu olmuştur. Smith'in düşünceleri, Sen'e göre modern iktisatta yanlış irdelenmiştir. Bu hatalı irdeleme devletin rolünün ekonomideki yeri, insan davranışları, piyasa ekonomisi gibi birkaç motif üzerine olmuştur. Smith'in düşüncesindeki iddialar kişisel çikardan fazla insanın genel davranışları ve sempati kuralları hakkındadır. Ayrıca devletin düzenleyici piyasadaki rolü de Smith'in analizine yansır. Sen'in görüşlerine göre Smith'in yazılarında adaletli bir topluma nasıl ulaşılacağı ve ahlaklı bir toplumun nasıl tolerans edileceği konusunda emareler bulunur.¹⁰⁷

İktisadın tarihsel gelişimine bakıldığında, fayda kavramının ilk izleri Adam Smith'in *Ulusların Zenginliği* (1776) adlı temel çalışmasında bulunabilir. Smith'in insanların kişisel çıkar düşüncesine dayalı çıkarımları, o dönemin ahlak felsefesine bir alternatif oluşturmuştur.¹⁰⁸ Oysaki Sen'in araştırmasına göre Smith'in ilgili kişi tanımı ekonomistler tarafından yanlış anlaşılmıştır. Amartya Sen'e göre, *Ulusların Zenginliği* insanların mutluluğunu yaşam standartları insan refahı üzerinde değerlendiren bir yapıya sahiptir.¹⁰⁹ Sen'e göre neoklasik iktisadın, faydacı yargıya dayanan önermeleri eksiklikler içerir ve bir

¹⁰⁷ Levent, A. (2017). İktisadı Yeniden Felsefeyle Buluşturmak: Amartya Sen'in Adam Smith Okuması. *İnsan ve Toplum*, 7(1), 117.

¹⁰⁸ Ackerman, F. (1997). *Human well-being and economic goals*. Island Press.

¹⁰⁹ Sen, A. (1990). *Economic judgements and moral philosophy*. On Ethics and Economics, Oxford: Basil Blackwell Ltd.

bilim olarak ele alınamaz. Ona göre fayda ve kâr maksimizasyonu deneylerle kanıtlanamaz, doğrulanamaz, ayrıca tarif edilemez.¹¹⁰

Ekonomik kalkınmanın temel amacı insanları özgürleştirmek olmalıdır. Özgürlük ise kişinin servetinin yanında kişinin donanım ve yetenekleri tarafından belirlenir. Fayda, yalnızca gelir elde edilmesi ve mal tüketimi olarak düşünülürse, gelişmiş ekonomilere sahip zengin ülkelerde mutsuz insanların varlığı açıklanamaz. Amartya Sen'in faydacılık hakkında eleştirisinin ilk fikri, yüksek bir gelire ve bu gelirle seçim özgürlüğüne sahip olmak istenen tatmini sağlayamayabilir. Başka bir deyişle, gelir düzeyi veya zenginlik asla gerçek mutluluğun tek ölçüsü olamaz.¹¹¹

Amartya Sen görüşüne göre ekonomik modellerin temelinde ekonomik davranışların nedenleri ele alınmamıştır. Bireyin aklını kullanarak kendi çıkarı doğrultusunda kendine en yararlı olanı tercih etmesi kolay bir tercihtir. Bu nedenle bireyin tercih ettiği ekonomik hizmetler birey için en faydalı olacak tercih olarak kabul görmektedir.¹¹² Oysa bireyler her zaman yalnızca kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmezler. Bireylerin içindeki buldukları yaşam koşulları, karar verme sürecindeki ruh halindeki psikolojik durumları, dünyaya bakış açıları, ahlaki anlayışları gibi birçok olgu tercih ve karar sürecini etkilemektedir. Hatta bireyler karar verme durumunda bile son anda kararından vazgeçme ya da kararını rızasız yapma gibi bir sürece girebilmektedir.¹¹³

İnsanlar günlük yaşamlarında alternatif durumlarla karşılaşabilirler. Bu süreçte alternatifler karşısında tercih haklarını çıkarları doğrultusunda kendilerine en faydalı tercihi kullanırlar. Bu her zaman bireylerin en tutarlı, rasyonel davranış gösterdiği anlamına gelmez. İnsanların kısıtlı ölçütleri vardır ve hatalara açık bir yapıdadır. Bu nedenle tercihlerinin sonucu faydalı olana yönelmiş olsa bile tahmin ettikleri faydaya tam anlamıyla ulaşmaya bilirler ya da tercihlerinin sonucunda bir fayda elde edemeyebilirler. İnsanlar gibi İktisadi birimlerde her zaman rasyonel (akla dayanan, ölçülü) değildir. Hatta çoğu zaman irrasyonel (aklı olmayan, akıldışı) şeklinde davranabilirler.

Amartya Sen'e göre başka kişiyle duygudaş olma durumu gibi bir davranış faydacı bir davranış göstergesidir. Bu gibi durumlarda kişi kendi çıkarına hareket eder. Bağlılığa yönelik eylem faydacı olmayan eylemi gösterir. Kişinin başkası üzerindeki eylemi kendisi

¹¹⁰ Savaş, a.g.e., s. 150.

¹¹¹ SEKER, F., & Çetin, M. (2012). FAYDACI REFAH EKONOMİSİ: AMARTYA SEN'İN ELEŞTİRİSİ. Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 12(24), 277-304.

¹¹² Sen, A. (2003). Etik ve ekonomi (Çev. A. Süha). İstanbul: Doğan Kitap.

¹¹³ SEKER, Hunt, a.g.e., s. 283.

üzerinde fayda sağlamasa bile bu eyleme istekli olma durumu kişinin ahlaklı olması ile alakalıdır. Bu durumda birey sadece bağlılıkla hareket edemez çünkü kişinin kendi çıkarlarını düşünmeden hareket ettiği durumlar vardır.¹¹⁴

Amartya Sen, Smith'in çalışmalarındaki kilit konuları değerlendirirken, ekonomik düşünce dünyasında yeni pencerelerin açılabileceğini vurgulayarak farklı sosyal cepheleri öne çıkarır. Amartya Sen'e göre, Adam Smith'in çıkar düşüncesi bir merkeze bir odağa konumlandırılmaz.¹¹⁵ Daha ziyade bu durum Oldukça sempatik ve davranışsaldır. Smith'e göre, bir kişinin ihtiyaçları, onu toplumun bir üyesi yapan en temel koşulları içerir.¹¹⁶ Dolayısıyla zenginlik sadece bir bireyin temel ihtiyaç ve özgürlüklerinin tatmini ile ilgilidir.¹¹⁷

Amartya Sen, Smith tarafından bu fikre atıfta bulunur. Smith'e göre, özdenetim ve ilgili eylemler gibi insan doğasının ahlaki nitelikleri abartılmamalıdır. Bu tür eylemler genellikle sempati rehberliğinde gerçekleşir. Değerleri ilke olarak uygulamayan veya sadece kendi zevkine odaklanan bir kişinin, başkalarının olumsuz durumlarına kayıtsız kalması beklenir.¹¹⁸

Rasyonel düşünceye bütüncül bir yaklaşımla bireyin iyi oluşuna verilen zararın görmezden gelinmesi toplumsal bir etik sorunu ortaya çıkarmaktadır. Toplumun en düşük gelirli kesimlerinin hayatlarındaki küçük değişikliklerin onlar üzerinde ciddi bir etkisi olduğu görülebilir. Sosyal refah açısından, bu insanların ciddi ahlaki yozlaşmanın bir sonucu olarak çok az değeri vardır veya hiç değeri yoktur. Amartya Sen'e göre bunların aşılmasının yolu erdemli ve ahlaklı davranışların, adaletli sistemlere önem verilmesi ve kişisel menfaatlerin sınırlandırılmasıyla önlenir.¹¹⁹

Amartya Sen, faydacılığın ilk eleştirilerini antik Yunan düşüncesine kadar götürür. Aristoteles'in ahlaki yaklaşımında faydacılığın hedonizmi eleştirilmiş ve hedonizm yerine karakter ve yaşam biçimi vurgulanmıştır. Aristoteles'e göre mutluluk hazza indirgenemez. Acı ve kederle bile bazı değerler ve davranışlar insanlara büyük mutluluklar getirebilir. Bu arka plana karşı Amartya Sen, faydacılık eleştirisine Aristoteles'in zenginlik sadece iyi bir

¹¹⁴ Sen, A. (1977). Rational fools: a critique of the behavioral foundations of economic theory. *Philosophy & Public Affairs*,6(4), 317-344

¹¹⁵ Sen, A. (2003). *Etik ve ekonomi* (Çev. A. Süha). İstanbul: Doğan Kitap.

¹¹⁶ Sen, A. (1999). *Development as freedom*. NY: Knopf Publishers.

¹¹⁷ Smith, A. (1790). *The theory of moral sentiments* (6th Edition). London: A. Millar.

¹¹⁸ Sen, A. (1999). *Development as freedom*. NY: Knopf Publishers.

¹¹⁹ Sen, A. (1993). *Capability and well-Being*. M. Nussbaum & A. Sen (ed.). *The quality of life* (pp. 30-53). Oxford:Clarendon Press.

yaşam için bir araçtır düşüncesi ile başlar.¹²⁰

Zenginlik haz için değil, iyi yaşamak içindir. İyi bir yaşam, haz almanın çok ötesine geçen bazı değerler gerektirir. Aristoteles'e göre, hazlardan oluşan saf arzu dolu bir yaşam insandan çok hayvan için olan bir yaşamdır.¹²¹

İktisat teorisinin altında yatan, davranışsal iktisadın temeli sağlıksızdır. Amartya Sen, ekonominin temelindeki modellerin insanın içsel süreçlerini tam anlamıyla önemsemediğini savunur.¹²² Ekonominin insanın içsel dürtülerini araştırmaya girmesi aslında önemsenmeyen ve ihmal edilen bir konuyu ele aldığını görürüz.¹²³ Amartya Sen, insan davranışlarındaki problemin insanın kişisel çıkarı olduğunu düşünür. Hâlbuki insan davranışlarındaki içsel dürtülerin önemli bir yeri vardır. Bu nedenle insan davranışlarını ve insanın içsel dürtülerini anlamlandırmadan inşa edilen bir iktisadi düzen kötü bir düzenin başlangıcı olacaktır.¹²⁴

Ekonomik insan modeline bağlı olarak, bireysel davranışlar sadece çıkar tercihlerini takip eder. Bu tür insan modeli bireylerin yüksek seviyeye kadar mutlu bir ulaşım fonksiyonuna ulaştırır düşüncesi vardır. Amartya Sen'e göre bu yaklaşım kişisel çıkarlara, hak kaybına, sosyal strese açlığa ve kıtlığa yol açar. Servetin artmasına rağmen ekonomik adaletsizliği desteklediğini savunur.

Amartya Sen ana akım ekonominin temel sorunu olarak kişisel çıkar, zevk veya başarıyı tek güdü hedefe odaklamak olarak görür. Faydaya bağlı olarak değer kavramı sadece somut olan şeylere ve parasal faktörlere bağlanamaz. Bu düşünce yapısı insanı ana faktör olarak görmez bireyi robotlaştırır ve değersiz bir kavram olarak ele alır.¹²⁵ Amartya Sen'e göre fayda kavramının kapsamı genişletilmeli, hak ve özgürlüklere maddi menfaatlerin yanında daha fazla değer verilmelidir.¹²⁶

Amartya Sen, özellikle iyi servet yönetimi ve genel olarak ekonomik adaletin tesisi konusunda modern ekonomide bir referans kaynağı olarak tanınan Adam Smith'e atıfta bulunur. Smith'in rasyonel insan modeli hakkında yanlış yorumlandığını açıklar. Bu sebeple iktisat biliminin ve buna bağlı yaklaşımların insanları görmezden gelmesine neden olur.

¹²⁰ Sen, A. (1999). *Development as Freedom*, Alfred A. Knopf Inc., USA.

¹²¹ Alexander, J. M. (2008). *Capabilities and Social Justice*, Ashgate Publishing, England.

¹²² Sen, A. K. (1977). Rational fools: A critique of the behavioral foundations of economic theory. *Philosophy & Public Affairs*, 317-344.

¹²³ Klamer, A. (1989). A conversation with Amartya Sen. *Journal of Economic Perspectives*, 3(1), 135-150.

¹²⁴ Gerschlager, C. (2008). *Foolishness and Identity: Amartya Sen and Adam Smith*.

¹²⁵ Sen, A. (1997). *On economic inequality*. USA: Oxford University Press.

¹²⁶ Sen, A. (2000). *Development as freedom*. New York: Anchor Books.

Smith'in Ulusların Zenginliği eseri ekonominin temeli olması Görüşü birçok ekonomik teori ve yaklaşım geliştirmiştir. Bugün ana akım iktisadı oluşturan fikirlerden çıkış yolu da aynı görüşü oluşturmuştur. Ancak Amartya Sen'e göre bir ihmal söz konusudur. Zira Adam Smith'in Ulusların Zenginliği eseri anlamlandırılır iken yanlış yorumlanmıştır. Ulusların Zenginliği eseri ele alınırken Adam Smith'in Ahlaki Duygular Kuramı adlı eserine yer verilmemiştir.¹²⁷

Amartya Sen'e göre maddi değer olan finansal faktörlerin sağlıklı, huzurlu bir insan yaşamını temsil etmesi yetersizdir. Büyük maddi gelirler ve aşırı zenginlikten gelen mahrumiyetler yaşamı engelleyebilir. Temel özgürlüklere sahip bir kişi düşük gelirlili de olsa yüksek bir refah düzeyine sahip olabilir. Bu yaklaşım insanların refah düzeyini artırmasının sebebi gelir ve finansal olmayan varlıkların çeşitli katkılarına bağlanabilir. Değer kavramı insanların sadece faydacı ve çıkarıcı davranışlarına değil, durumları ve koşulları değerlere dönüştürme yeteneklerine de odaklanır. İnsanın yaşam kalitesinin artırılmasında en önemli konular insan haklarının ihlal edilmediği insanın özüne değer veren, adaletli bir yaşam alanıdır.¹²⁸

Amartya Sen'e göre, bireyler, işletmeler ve devlet gibi ekonomik faaliyetin temel unsurları, kar maksimizasyonu anlayışını aşılamadan daha büyük faydalar sağlayabilir. Bunu sağlamanın yolu, bireylerin yeterlilik düzeyini ve siyasi, ekonomik ve sosyal özgürlüklerini yükseltmektir. Zenginlik ve gelişmenin temel amacı, insanların özgürlüğünü artırmak ve böylece yeteneklerini geliştirmektir.

Bir ekonomi ne kadar büyürse büyüsün o ekonominin olduğu yerde yoksulluk varsa gerçek bir zenginlikten bahsedilemez. Ayrıca ücret artışları, gelir seviyesinin yükselmesi gibi etkenler zenginlik göstergesi olamaz. Bireylerin temel ihtiyacı olan sağlık, eğitim, beslenme gibi hizmetlere istediği zaman rahat ulaşabilmesi, kişisel çıkarlarından daha önemli bir yere sahiptir.

Amartya Sen'e göre evrenin kaynağının sadece maddeden olduğunu savunur gibi materyalizm baskısı altında gelişmeye çalışan ekonominin bazı kusurları, eksik anlayışları ve yöntemleri vardır. Eksik yanlarının tamamlanmasını insanın görünmeyen hislerine ele alarak insan odaklı bir süreçle sağlanmalıdır. Adam Smith'e dayanarak, ana akım ekonomi hakkında düşüncelerini geliştirir. Modern iktisat anlayışında matematik ağırlıklı iktisat

¹²⁷ Sen, A. (2013). The contemporary relevance of Adam Smith. In The Oxford handbook of Adam Smith.

¹²⁸ Sen, A. (1985). Commodities and capabilities. USA: Elsevier Science Publication.

yerine değer içeren ahlaki ve felsefi ağırlıklı iktisadı ve rasyonel davranış yerine ise değer odaklı bir rasyonel davranışı harekete geçirmeyi onerir.

2.4. AHLAK VE İKTİSAT İLİŞKİSİ

Ahlakı iktisatla iliŐkilendire bilmek için önce tartışma konusu olan iktisat bir pozitif bilim midir yoksa sosyal bir bilim midir? Sorusuna yanıt aramak gerekir? Pozitif bilim Somut sayılara ve delillere dayanan ispatlanabilir, kanıtlanabilir bilim anlamında kullanılır. Pozitif bilim Deneye tabi olmayan konuları ele almazlar konuları somut varlık alanlarıdır. Evrenseldir dünyanın her yerinde aynı Şekilde geçerlidir. Örneğin matematik, biyoloji, fizik pozitif bilimler olarak kabul görmüşken işletme, müzik bilimi, siyaset bilimi, sosyoloji, psikoloji bu grubun dışında kalır.

Sosyal bilimlerin odağında insan vardır. Sosyal bilim İnsan ve toplum ilişkilerini inceler. İktisat birçok konuda evrensel olsa da insanların davranışları, yaklaşımları ve anlayışlarından etkilenir. Sosyal bir varlık olan insandan etkilenmesi iktisadı sosyal bir bilim yapmaktadır.

Ahlak, bireylerin zihin ve beden dengesi ile toplumun mutluluğu ve huzuru için gerekli olan kuralları içerir, çünkü insanlar sosyal varlıklardır. Ahlaki değerlere göre hareket eden bireylerin toplumda daha sağlıklı bir yaşam sürdüğü bilinen bir gerçektir. Bu değerleri yaratırken insanların sadece akılcılığa değil, aynı zamanda açığa çıkmış bilgiye de ihtiyaçları vardır. Bu nedenle insan hayatına anlam katan bir vahiy kitabı olan Kuran-ı Kerim'den ahlak ilkelerini tanımlamak önemlidir. Bu önemli hayati değerin en önemli yönlerinden biride ekonomik aktivitedir. Çünkü insanlar ancak bu Şekilde temel ihtiyaçlarını karşılayabilir ve hayatta kalabilirler. Ticaret sektörü de diyebileceğimiz bu faaliyetlerle ilgili Kuran-ı Kerim'de herkesin uyması gereken birçok kural, ilke ve tavsiyeler bulunmaktadır.¹²⁹

Ekonomik sistemler ahlaki değerleri görmezden gelmemelidir. Ekonomik düzenlerin amacı ne olursa olsun, hiç kimsenin başkalarını incitme hakkına, onları haklarından yoksun bırakmaya, maddi ve manevi servet biriktirmeye hakkı yoktur. Kısacası ahlak, ekonomik ve sosyal iliŐkilerde güven, sadakat ve huzurlu bir yaşam için önemlidir.

İslam ekonomik düşüncesinde, ekonomi ve ahlak birbiriyle bağlantılıdır. Ahlak bir kurallar bütünüdür ve tutumlar arasında nezaket, dürüstlük, sözünde durmak ve yalan söylememek gibi özellikler bulunur. Ahlak kuralları, insan dünyasına ve davranışlarının

¹²⁹ ÇALIŞKAN, N. (2018). Kur'an'da Ticarī Ahlak Kuralları ve Günümüzdeki Yansımaları. Antakiyat, 1(1), 22-42.

nedenlerine ilişkin gereklilikleri içerir.

İktisat bilim mi değil mi? sorusu sürekli tartışma konusu olmuştur ve olmaya devam etmektedir. Bu soru aslında bu bilimle uğraşan ekonomistleri pozitif bilim, sosyal bilim, matematik, doğa, etik gibi konularda tercih yapmak zorunda bırakmaktadır. İktisat, kendisini sosyal ve etik bilimler içinde konumlandırarak ayrıca matematiğin ve doğa bilimlerinin sunduğu olanaklarla bütünleşerek daha kapsamlı bir bilim olarak yerini alabilir.

Modernleşme dönemine kadar ahlak ve iktisat arasındaki bağ devam etmiştir. Müslüman toplumlarda siyaset gibi ekonomi de her zaman ahlakla bağlantılı kabul edildi. Ancak modernleşme çağında özellikle Batı'da sanayileşmenin hızlanmasıyla birlikte ekonomi ve ahlak birbirinden bağımsız olmaya başladı. Bu gelişmenin homo economicus tipi insan anlayışı ve süreç içerisinde ortaya çıkan Avrupa ekonomisinin medeniyet anlayışı ile doğrudan ilişkili olduğu söylenebilir.¹³⁰

Günümüzde insanların artık hayatta en çok istediği şey çok para kazanma arzusu olmuştur. Şartlara bağlı düzen değişse de insanlar rekabetten asla vazgeçmemektedir. Bu değişkenlik durumunda rekabetin olumlu oluşmasında değişmeyen durumlardan biri ise iktisat ve ahlak arasında ilişki olduğunu hatırlatmak gerekir.

Ekonomik anlayışı göz önüne alındığında günümüz durumu dikkate alarak Ahilik topluma faydalı bir sistem yaratmak için bir rol modeli olarak değerlendirilebilir. Geçmişte birçok faydası görülmüş olan bu teşkilattan yararlanarak, kapitalist rejim altında yok olmadan toplum olarak kendi kültürel varlığımızı korumak istenilen yapıyı ayarlayabiliriz.

Etiğin bir alt dalı olarak gelişen ekonomi, zenginlik biliminden politik ekonomiye ve ardından rasyonel seçim teorisine indirgenmiştir. Böylece felsefe, siyaset bilimi ve sosyal teori disiplinlerinden uzaklaşmıştır. Bu gerçek, ekonomi ve sosyal bilimler arasındaki ilişkinin azaldığını ve ekonominin doğa bilimlerine daha yakın hale geldiğini göstermektedir.¹³¹

Uzun yıllar iktisat ve sosyoloji disiplinleri karşı karşıya geldi ve birbirlerini eleştirdi. Birçok iktisat sosyoloğu pozitif iktisada karşıtı iken, yavaş yavaş ekonominin, ekonomik sosyolojiyi karakterize eden fikirleri de içeren çok yönlü bir yanının olduğu anlaşıldı. Öte yandan bazı iktisatçılar, analizini sosyolojik kavram ve düşünce yoluna açarak kendi

¹³⁰ Bulut, M. (2015). Ahlak ve iktisat. ADAM AKADEMİ Sosyal Bilimler Dergisi, 5(2).

¹³¹ Yılmaz, F. (2012). İktisat, kurumsal iktisat ve iktisat sosyolojisi. Istanbul Journal of Sociological Studies, (45), 1-17.

analizlerini bu yolda geliştireceklerini düşünmeye başladılar.¹³²

Antik çağda savaş ve güç mücadeleleri hayatın önceliği idi. Ancak dönemin pek çok düşünürü insanın iç dünyasını, çevreyle ilişkisini ve bunların şekillendirdiği toplumsal düzenlerin temelini izah etmiştir. Ortaçağ İslam dünyası ve Yeni Çağ Avrupa dünyasındaki yenilenme ve yeniden yapılanma hareketleri, eski düşünürlerin eserlerini özgün olarak yorumlamayı ve çağın gereklerine göre uygulamayı mümkün kılmıştır. İktisat biliminin önde gelen düşünürleri, ahlak felsefesinin evrimi ve gelişiminin iktisat bilimi üzerindeki etkisini tartışmaya başladılar. Teoriler felsefesiz değildi. Literatüre bakıldığında ahlak felsefesi iktisat araştırmalarında birçok konunun temelini oluşturmuştur. Ancak bazı sistemler farklı felsefi görüşleri uygulayarak etiği kendi alanlarına uygulamamışlardır. Aslında ortaya çıkan fark, ahlaki çürütme değil, yorumunun özgünlüğüdür. İktisat ve etik arasındaki etkileşim Türk iktisat literatüründe yeterince incelenmemiştir.¹³³

Kıt kaynaklar ve tükenmeyen talep varsayımları çerçevesinde, hâlihazırda egemen olan ekonominin ilkeleri doğrultusunda ortaya çıkan uyumlu ve önemli çabalar giderek anlam kazanmaktadır. Günümüzde toplumsal eylemlerin çekirdeği haline gelen ekonomik faaliyetler başta olmak üzere tüm insan faaliyetlerinin bilgiye deney ve gözlem yaparak (pozitivist) bir şekilde ele alınması olgusu iktisat bilimine yerleşmiştir. Ekonomik faaliyetleri bireyin tek bakış açısına indirgeyerek açıklamaktadır. Değer yargısı ve öznellik gibi faktörler artık ekonomi tarafından incelenen konularda ele alınan unsurlar değildirler.¹³⁴

Küreselleşen dünyada, ekonomik ilişkiler birçok ülke arasında gelişme göstermiştir ve büyümüştür. Bu büyümenin devamlılığı iyi bir güven ortamının sağlanması ile alakalıdır. Bu sebeple güven ortamını sağlayacak unsur ise etik ilkelerdir. Ekonomik düzenlerin sağlıklı işlemesi için ekonominin etiğin önüne geçmemesi gerekmektedir. Birbirlerini tamamlayan iki unsur olarak görülmelidirler.

İlk olarak, ekonomik analizle insan tipi kalıpları belirlemek, davranışlar ve varsayımlar arasında makul ilişkiler kurmak ve karmaşık ekonomik ilişkileri açıklamak esastır. Bu yüzden; Ne zaman bazı kilit etkileri belirleyerek karmaşık davranışlar ve ekonomik sonuçları açıklamaya çalışsak, hemen bir model oluşturmaya mecbur kalırız. Model, davranışın tüm karmaşık ayrıntılarını içermez. Ancak rastgele ve belirli unsurları

¹³² Baloğlu, B. (2004). İktisadın sosyal boyutu. *Istanbul Journal of Sociological Studies*, (29), 99-119.

¹³³ YÜCEL, F., & TEZEKİCİ, S. (2007). İktisat Disiplini ve Ahlak Felsefesinin Etkileşimi: Birliklilik ve Karşıtlık. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 10(1-2), 73-96.

¹³⁴ Candan, E., & HANEDAR, A. Ö. (2008). Tarihi Unutan İktisatçıların Bilime Metodolojik Yaklaşımları, "İktisat Paradigmasında Geriye Bir Dönüş Mü?". *Ekonomik Yaklaşım*, 19(68), 47-90.

ortadan kaldırarak genel ilkelere odaklanmamızı sağlar. Özellikle ekonomik modellerde temel değişken insan davranışıdır. Bu bağlamda, her model, analizini gerçekleştirmek için benzersiz bir insan modeli tanımlanmalıdır.¹³⁵

Son zamanlarda artan ekonominin araç ve varsayımlarının doğruluğu ve ahlaki sorunu tüm dünyada tartışılmakta ve yeni alternatif teoriler ortaya çıkmaktadır. Ekonominin varsayıldığı kişi ve toplumların gerçek hayata uymaması, kişisel ve ekonomik ilişkilere indirgemeci yaklaşımın amacı kâr olması, matematiksel formül ve teorilerde aşırılık olması, ana eleştiri unsurudur. Bu klasik ve geleneksel yaklaşımlara karşı farklı ilkelerin kullanılmasını öneren, ahlakın, doğanın, iyiliğin önemli bileşenler olduğunu savunan yeni alternatif bakış açıları ve teoriler arasında İslam ekonomisi öne çıkmaktadır. Temel olarak din, ahlak ve ekonomi arasında bir bağlantı olduğunu, insanların ekonomik ve ahlaki davranışlarındaki inançlarının etkilediği ve etkilemesi gerektiğini vurgular. İslam ekonomisinde, doğal olarak İslam dininde, Kuran ve Hz. Allah Resulü ayrıca tarih boyunca oluşan tüm bilimsel bilgiler İslam ekonomisinin kökenindedir.¹³⁶

Toplumsal evrimin, yalnızca güçlü ve koşullara uyum sağlayanların tüm toplumsal sınıflarda hayatta kalabileceği iddiasının ekonomik karşılığı kapitalizmdir. Kapitalizm mi ele aldığımızda ekonomik gücü savunan ve bu gücü savunmak için daha çok mücadele eden bir sistemdir. Öte yandan bu sistem temel ihtiyaçların ötesinde yeni ihtiyaçların oluşmasına ve bu ihtiyaçları karşılamak için tüketimin artmasına neden olmuştur. Tüketimi teşvik etmeye yönelik tedbirler ise insan, doğa, kaynaklar, zaman gibi birçok faktörü sömürücü bir sistemle düzeni oluşturmuştur.¹³⁷

Etik konusu, uzun süredir iktisat literatüründe şüpheyle, hatta küçümsemeyle karşılandı. Etik ön planda olduğunda, insanlar subjektif yargıları kabul eder ve kişisel görüşler önde gelir ve böylece ekonomiye hâkim olan bilimsel kriterlerden uzaklaşılır. Öyle ki, iktisadın kurucu Adam Smith'in Ulusların Zenginliği eserinin Adam Smith'in daha önce yazdığı Ahlaki Duygular Kuramı'na dayandırılmaması, iktisat anlayışı ile bağdaşmamaktadır. Bugün ana akım ekonomistler için ahlak ve etik, konuşulan ve yaygın bir konudur. İktisatçıların kendi görüşlerinde tamamen yanlış olmadıklarını hemen belirleyelim. İktisadi etik üzerine, çoğu Protestanlık veya Katolikliğin toplumsal izlerini

¹³⁵ Kurtulmuş, N. (1989). İki Farklı İnsan Modelinin Analizi: Ekonomik İnsan-Davranışçı İnsan. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, 47(1-4).

¹³⁶ KARADOĞAN, S. (2017). KİTAP TANITIMI: Ekonomi ve Ahlak. Turkish Journal of Islamic Economics, 4(1), 113-116.

¹³⁷ Torun, T. (2013). İktisat Etik İlişkisine Sosyal Darwinist Bir Yaklaşım. İslam Ahlakı Dergisi, 6(2), 135.

taşıyan çok sayıda araştırma, bu olumsuz değerlendirmeyi pekiştirmektedir.¹³⁸

Modern Batı medeniyetinin ürünleri olan kapitalizm ve sosyalizm, her ikisi de maddi temelli bir dünya görüşüne sahiptir. Her iki ekonomik sistemde de ahlaki değerleri dışlayan bir zihinsel yapı uygulayarak kendilerini özelde ekonomik krize genel olarak da giderilemeyecek bir uygarlık krizine sokarlar. Gelir ve bilgi dağılımındaki eşitsizlikler sefalet ve yoksulluk yaratır. Dünyanın birçok bölgesinde doğanın ancak ahlaki değerlerle oluşturulabilecek sınırsız kaynaklardan herkesin yararlanabileceği, sosyal adalet anlayışına dayalı bir medeniyet inşa edilmesiyle oluşturulabilir.

BÖLÜM III

1. OLAN VE OLMASI GEREKEN İKTİSADİ DÜZEN

Bu bölüm; literatürde birincil kaynak eserlere referans verilerek yazılan tez, makale, dergileri yazan araştırmacıların buldukları genel iktisadi düzende var olduğu düşünülen ve ele alınan sorunlara ve sonuçlara yer verilerek iktisadi düzendeki asıl sorunumuzun ne olduğunun ulaşılmamasına ışık tutacaktır. Bir önerme olarak Ahilik konusu ele alınacaktır.

1.1. LİTERATÜRDE AHLAK VE İKTİSADİ DÜZENE BAKIŞLAR

Hem doğuda hem de batıda ekonomi ve ahlak arasındaki yakın ilişki, modernleşme çağında da devam ediyor. Müslüman toplumlarda siyaset gibi ekonomi de her zaman ahlakın yanında düşünülür. Ancak modernleşme çağında özellikle Batı'da sanayileşmenin hızlanmasıyla birlikte ekonomi ve ahlak birbirinden bağımsız olmaya başlamıştır. Bu gelişmenin homo economicus tipi insanın varlığı ve süreç içinde ortaya çıkan Avrupa'nın yeni ekonomi ve medeniyet anlayışı ile doğrudan ilişkili olduğu söylenebilir. Bu yaklaşımın oluşumunu ve gelişimini ve ortaya koyduğu sorunlar analiz edilerek yeni bir çözüm bulunmalıdır.¹³⁹

Bireylerin, etkili çözümlere ihtiyaç duyduğu sorunlar ciddiyetini yükseltmiştir. Sorunlara çözüm bulmak yerine bu sorunlarla bireyler yüz yüze bırakılmıştır. Adaletin işlemeyişi ve ekonomik bunalımlar bu sıkıntıların başını çekmektedir. Dünyada ve özellikle gelişmiş ülkelerde adaletsizliğin ortadan kaldırılması, krizlerin tekrarının önlenmesi ve etkilerinin azaltılması için ciddi çabalar gösterilmesine rağmen, finansal krizler ve

¹³⁸ Dedeoğlu, S. (2000). Toplumsal cinsiyet rolleri açısından Türkiye'de aile ve kadın emeği. Toplum ve Bilim, 86(3), 139-170.

¹³⁹ Bulut, M. (2015). Ahlak ve iktisat. ADAM AKADEMİ Sosyal Bilimler Dergisi, 5(2).

adaletsizlikler her yerde farklı biçimlerde var olmaya devam etmektedir. Bu da pek çok insanı, özellikle de kıt imkânlarla yaşayanları yoksulluğa itmektedir. İnsan odaklı sorunlara çözümsel olmayan yaklaşımlar nedeniyle insanlar refah kaybına, yoksulluğa terk edilmektedir bu süreç şiddetini her geçen gün artırmaktadır.¹⁴⁰

Günümüz dünyasının mevcut ekonomik anlayışı, insanları ve toplumları aşındırmakta, onları doğadan, yaratıcılıktan ve ahlaktan uzaklaştırmaktadır. Bu nedenle, açgözlü üretici dünyasına, küresel kapitalist ekonomisine tek alternatif, ahlaki ve hukuka dayalı, düzenli bir sosyal adalettir. İnsanları öfkeliendiren, insanları küçük düşüren, çaresiz bırakan kapitalizme karşı İslam ekonomisi, yeni bir insan ruhuyla insanlığın tek umududur. Bu ekonomik anlayış, herkes için eşit adil bir ortam, kardeşlik ilkelerine hayat veren ve yapıcı bir ekonomik temel oluşturacaktır. Mevcut iktisadi düzende çıkmaza girmiş sistemlere yeni bir anlam katarak dünyanın yeniden yapılanmasına imkân sağlayacaktır.¹⁴¹

İktisat bilimi; sınırlı kaynakların sınırsız ihtiyaçları karşılamak için nasıl kullanılabileceğini inceleyen bir sosyal bilimdir. Kısıtlı kaynakların verimli kullanılmasında karar alma süreçleri işleme tabi olur. Geleneksel iktisadın farz ettiği tutarlılık kavramına göre bireyler donandığı bilgiler ile çoğu zaman kendi çıkarlarını maksimize edecek şekilde kararlar alırlar. Öte yandan davranışsal iktisat, bireysel bilginin sınırlı olması ve birçok psikososyal etkiye maruz kalması nedeniyle ana akım iktisadın bu yaklaşımını eleştirir. Ayrıca İnsanların rasyonel, düşünebilen ve irade sahibi varlıklar olduğu fikrini kabul etmiştir.¹⁴²

Ahlak, hukuk bağlamında verilen bir taviz, zincire kayıtlı ekonomiyi olumsuz etkiler. Etik dışı uygulamalar ve yolsuzlukların neden olduğu kamu hizmet sunum maliyetlerinin artması, kayıt dışı ekonominin neden olduğu kamu kaynaklarının azalmasıyla birleşince, gelir ve kamu harcamaları dengesindeki olumsuz hareketler bir süreklilik sorunu oluşturmaktadır. Bu kredilere ve kaynaklara daha fazla talep anlamına gelir, bu da halk üzerinde giderek daha fazla kamu yükü anlamına gelmektedir.¹⁴³

Bir ekonomik örgütlenme biçimi olarak ortaya çıkan kapitalist sistemin en temel varsayımı, bireylerin kendi çıkarlarına göre hareket etmeleri ve kendi çıkarlarına göre seçim

¹⁴⁰Chapra, M. U., & SARAÇ, M. (2014). İslam iktisadında ahlak ve adalet.

¹⁴¹ Hazıroğlu, T. (2015). İnsan, Ahlak, İktisat ve Katılım Ekonomisi. İslam Ekonomisi ve Finansı Dergisi (İEFD), 1(1), 145-157.

¹⁴² Çelik, D. (2019). İktisat Teorisinde Rasyonalite: Davranışsal İktisat Bağlamında Bir Değerlendirme (Doctoral dissertation, Marmara Üniversitesi (Turkey)).

¹⁴³ BAYKARA, T. KAYIT DIŞI EKONOMİ ETİK İLİŞKİSİ.

yapmalarıdır. Özellikle Aydınlanma döneminden sonra gelişen bu anlayış, genelleşip daha sonra ekonominin merkezine yerleşerek ahlakın özel ekonomik sistemdeki yeri hakkında soru işaretleri doğurmuştur. Bu süreçte ahlakın kapitalizmdeki işlevine ilişkin pek çok yaklaşım geliştirilirken, bu yaklaşımların tümü çıkar temelli piyasa ekonomileri inşa ettiğinden, ahlak her zaman bağlam dışı ele alınmıştır. Bu ahlaki dışsallaştırma, piyasanın zaman içinde ahlak sınırları kabul edememesine ve nihayetinde bireylerin açgözlülüğünün hâkim olmasına yol açarak çeşitli ekonomik bunalıma yol açmıştır.¹⁴⁴

Kişinin bilinçaltında yatan şeyler inandığı inanç sistemine göre şekillenir. Tutumu, davranışları ve duyguları aynı yine inanç sistemiyle bağlantılıdır. İnsan, toplum içinde yaşamını devam ettirirken yaşamının devamlılığı için de sürekli ihtiyaçlarını karşılama çabasıdadır. İnsanın bu yaşam alanında ahlak kuralları ve din olgusu hayatının vazgeçilmez parçalarındandır. Bazı toplumlarda din yegâne bir sistem olarak ele alınır. Ekonomik sistemler ve sosyal alanlar dinin emirleri ile şekillenir. Modernite, ekonomik faaliyeti din ve ahlaktan ayırmada ve ekonomiyi bir bilim, ahlak felsefesi olarak ele almada bir dönüm noktası olarak kabul edilir. Bu sebeple tüm dini anlayış kurallarındaki inanışlarla o sistemde hüküm süren ekonomik faaliyetler karşılıklı olarak ele alınıp incelendiğinde hayatın gerçek doğası kadar tarihi yaşamın gerçek doğasını da ortaya koyacağı kesindir.¹⁴⁵

Son yıllarda, ekonomi ve ahlak ilişkisi üzerine olan bilimsel ilgi yeniden canlandı. Mevcut düzendeki iktisadi sistemlerin ihtiyaç duyduğu ahlaki bir sistem varlığının eksikliği, ahlakla şekillenen bir piyasa sistemin üzerine yapılan araştırmaların sayısını arttırmış ve yeniden gün yüzüne çıkarmıştır. Bu nedenle piyasalar ile ortak ahlaki kuralları arasında olabilecek ilişkinin yeniden tartışmaya açılmasını ve yeni çalışmaların yapılmasını umuyoruz.

İyi olan şeylere ulaşmanın, zenginlikle bir ilişkisi olduğu kadar ahlaki eğitimle de ilişkilidir. Zenginlik ayrıca satın alma gücüne de bağlıdır. Zenginlik kavramı bir şeyi satın alma gücü ile ilgilidir. Artan satın alma gücü, gelirdeki artışın veya fiyatların düşmesinin bir sonucudur. Serbest piyasa rekabeti, toplumun zenginliğine hem hizmet eder hem de onu artırır. Böylece piyasa, insanların kalıcı şefkat ve yardımseverlikle meşgul olmalarını sağlayan kaynaklar yaratır. Bu noktadan sonra her insanın genel faydası, tercihleri

¹⁴⁴ Karadoğan, S. (2021). Ahlak Bağlamında Kapitalizm ve İslam Ekonomisi Karşılaştırması (Doctoral dissertation, Marmara Üniversitesi (Turkey)).

¹⁴⁵ Karisman, S. (2016). Kavramdan Hayata Pre-Modern Dönem Din-Ahlak-Ekonomi İlişkisi. *İs Ahlakı Dergisi*, 9(2), 221.

oranındadır.¹⁴⁶

Açıkçası, iş etiği son yıllarda reddedildi. Sonuç olarak, bazı düşünürler Milton ve Friedman, bir şirketin oynayabileceği tek sosyal rolün çıkarlarını en üst düzeye çıkarmak olduğunu söyledi. Bir şirketin ulusun zenginliğine katkısı, mal ve üretken hizmetlerin üretimine izin vermelidir. Friedman'ın görüşleri genellikle aşırı olarak kabul edilir. Hatta bazıları, toplumun çıkarlarına uymanın hükümetlerin ve işletmelerin sorumluluğu olduğunu söyler. Bir organizasyonun dış dünya ile ilişkileri bağlamında sosyal sorumluluğunu içerir. Etik, bir kuruluş içindeki hem iç hem de dış ilişkileri kapsayan genel bir çerçevedir. İş ve etik ayrılmaz bir şekilde bağlantılıdır. Hemen hemen her iş kararının etik bir yanı vardır. Bu amaçla yönetim, karar alırken topluma karşı sorumluluklarını da göz önünde bulundurmalıdır. Etik bir yol haritası gibidir, faydalıdır ve gereklidir.¹⁴⁷

İnsanların toplu olarak yaşamaya başlamasıyla birlikte üretim, ticaret, dağıtım ve tüketim ile ilgili olayları kontrol etmeyi ve kıtlık koşullarında talebi en uygun şekilde karşılamayı amaçlayan bir ekonomi ortaya çıkmış ve bu ekonomi topluma yön veren kaçınılmaz bir biçim haline gelmiştir. Bu doğrultuda İslam iktisat anlayışı başta olmak üzere birçok ekonomik sistem ortaya çıkmıştır. İslam ekonomisi, temel kaynakları Kuran-ı Kerim'e ve Sünnet olmak üzere, icmâ ve kıyas gibi kaynaklara dayanan, dine dayalı bir ekonomik sistemdir.

İslam ekonomisi diğer ekonomik sistemlere göre din temelli bir anlayışı ön gördüğü için diğer ekonomik sistemlerden farklıdır. Bu sistemin işleyişinin temelinde devlet ve toplumun, İslam ekonomisinin kuralları doğrultusunda ortak kararlar alarak hareket etmesi yatar. Devlet olsun ya da toplum olsun İslam ekonomisinin kurallarını ihmal etmesi durumunda sistemin iyi sonuçlarına zarar getirecektir.¹⁴⁸

1.2. LİTERATÜRDE AHLAK VE İKTİSADİ DÜZENDE SONUÇLAR

İyi olanı ve güzel olanı herkes ister. Hangi düşünür olursa olsun iyi olanı ve güzel olanı amaç edinir. Ama o kadar kurumsal çaba varken yaşamın karşılığında bu uğraş yerini bir türlü bulamıyor. Olması gereken düzeni olanaksız kılıyor ve bu durum yeni bir sosyal düzen için sorunları, soruları ele almamızı gerektiriyor.¹⁴⁹

¹⁴⁶ Şahin, H. (2016). Piyasa ve Ahlak. Liberal Düşünce Dergisi, (81), 27-37.

¹⁴⁷ Demir, H., & Songür, N. (1999). SOSYAL SORUMLULUK VE İŞ AHLAKI. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2(3), 150-168.

¹⁴⁸ Mehmet, Y. Ü. C. E., & ÇELİK, M. Ahlaki Temellere Dayanan İslam Ekonomisi Sisteminde Devletin Rolü. Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi, (69), 120-136.

¹⁴⁹ Şenses, O. İ. (2017). Platon'dan Smith'e Sosyal Düzenin İnşası.

Kısa vadeli bir bakış açısıyla, kendi kendine düzelten piyasa sisteminin başarısızlığının 2008 kriziyle birlikte yeniden ortaya çıkması, neo-klasik iktisat yaklaşımı hakkında ciddi bir soru işareti oluşturmakta ve bir değerler dizisi kaymasına yol açmaktadır. Bu süreçte, ekonominin sosyal konuları gündeme getirmesi ve reel ekonomilerin, toplumların analizi çok daha iyi anlaşılması gerekiyordu. Dolayısıyla, Karl Polanyi'nin piyasanın sosyal kurallar içinde yerleşik olduğu kapitalist bir ekonomik anlayış için önerisi bir piyasa toplumu değil, benzersiz şekilde birbirine bağlı, sosyal olarak bağlantılı piyasalara sahipti. Çünkü sosyal, ekonomik, politik ve kültürel faktörleri birbirinden ayırmak, insanların dışlandığı ruhsuz bir ekonomik sistem demektir.¹⁵⁰

Piyasalar ve etik davranışlar arasında ritimli sosyal bir bağ vardır. Kendi kendini düzenleyen bir piyasada satıcılar, tüketicilere karşı etik davranış sergilemek zorundadır. Piyasanın serbestliği nedeniyle satıcıların alıcılara etik bir davranış kurallarını sergilememesi durumunda satıcıların aleyhine olumsuz bir bu durum oluşturacaktır. Satıcı ve üretici bunun tam tersine bir anlayışla tüketiciye etik davranışlarla yaklaşması durumunda hem üretici hem de satıcının lehine faydalı bir durum ortaya çıkacaktır. Bu durumda etik ilkeleri benimsemiş bir piyasa sistemine tüketiciler daha iyi adapte olacak ve piyasa işleyişinden asla rahatsız olmayacaktır. Bu durumu değerlendirdiğimizde piyasa ve etik kurallar birbirini destekler nitelikte ve birbirini teşvik eder durumdadır.¹⁵¹

Bir zamanlar kabul edilmiş ekonomik varsayımları matematiksel formalizmle tartışmanın dışında tutma tutumu ekonomiye yardımcı olmayacaktır. Bu bağlamda ekonomi biliminin normal kabul ettiği insan davranışının farklı açılardan bakıldığında sağlıklı bir özellikten uzak olduğunu beyan etmek kaçınılmaz olacaktır.¹⁵²

İslam filozofları, önce kendinizi anlarsanız, yani zihin ve beden uyumunu sağlarsanız, insanın hem bu dünyada hem de ahirette mutlu olacağı konusunda ısrarcıdır. Nefsin ahengini sağlamanın temel unsurları, nefsin güçleri ile adil ve ölçülü hareket ederek faziletlerin kazanılmasıdır. İnsanların maddi yönlerini düşünürken aynı zamanda manevi yönlerini de ele almanın ve bireylerin ihtiyaçlarını giderme konusunda bu yönde hareket

¹⁵⁰KİTAPÇI, İ. (2019). PİYASALARI OLAN TOPLUMDAN PİYASA TOPLUMUNA: KARL POLANYI'NİN PERSPEKTİFİNDEN İKTİSAT SOSYOLOJİSİ. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 24 (4), 1089-1109.

¹⁵¹ KIZILKAYA, E. (2002). HOMO ECONOMICUS TİPOLOJİSİNİN REDDİ: KARL POLANYI VE THORSTEIN VEBLEN'İN İKTİSADA BAKIŞ AÇILARI. Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 20(2), 73-91.

¹⁵² KIZILKAYA, E. (2002). HOMO ECONOMICUS TİPOLOJİSİNİN REDDİ: KARL POLANYI VE THORSTEIN VEBLEN'İN İKTİSADA BAKIŞ AÇILARI. Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 20(2), 73-91.

etmenin önemi büyüktür. Sonuç olarak, günümüz dünyasında karşı karşıya olduğumuz sorunların çözümünü kolaylaştıracak bir başlangıcın sağlanmasında, insan ve toplumun etik ve ekonomik bütünlüğü çerçevesinde bir anlayışın hayati önem taşıdığı söylenebilir.¹⁵³

Yoksulluğu ele aldığımızda dünya genelinde zenginliğe kıyasla daha büyük bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır ve bu durum aynı zamanda İslam dünyasında da aynıdır. Devlet anlayışında, toplumda yoksulluğun birçok şeye etkisi vardır ve bu durum birçok soruna yol açabilir. Yoksulluğun nedenlerinin neler olduğu ve yoksulluğun çözüm yöntemleri açısından araştırılması büyük bir önem arz etmektedir. İslam ekonomisi yoksulluğu dini kurallar çerçevesinde çözmeye çalışır. Zenginliğe ise dini açıdan bir paylaşım aracı olarak bakar. Din, yoksulluk için ahlaki ve yasal olanı veren bir değerdir.¹⁵⁴

Ahlaki değerler bütünlüğü içinde yaşamının bir sonucu olarak, dini faaliyetler ancak İslam'ın ekonomik değerlerinin benimsenmesi ve uygulanması ile gerçekleştirilebilir. Hakim ekonomik modelin rasyonelliği, hedonistik/pragmatik felsefi temelleri ve ekonomik ilke ve değerler çoğu zaman birbiriyle çelişir. Bu ayrışma bu çalışmada doğrulanmıştır.¹⁵⁵

Akılcılık ve homojen iktisat kavramı, ana ekonominin temel kabulüdür. Rasyonellik kavramı, çoğu okul eğitiminde de yer alan bilimsellik kavramına dayanmaktadır. Rasyonellik kavramı ekonomide önemli bir yere sahiptir. Ana akım iktisat bireylerin gerçek hayattaki bireysel davranışlarını rasyonellik ile açıklayamamaktadır. Ana akımda ki ele alınan insan duyguları gerçek yaşanan hayattaki durumla uyumlu değildir. Çünkü bireyler sosyal bir varlıktır ve çoğu zaman duyguları ile hareket eder. İnsanları robotlaştıran modern ekonomiye eleştiri davranışsal iktisattan gelir. Çünkü insanı incelerken davranışsal iktisat; insanların duygusal, psikolojik durumlarını da çalışmalarına eklemiştir.¹⁵⁶

Piyasanın kendiliğinden düzeninde insan eyleminin istenmeyen olumsuz etkileri, özgürlüğü tehlikeye atmaz. Çünkü bu düzen kişinin hedeflerine ulaşmasını sağlar. Her birey kendi hedeflerini belirleyebilir. Kendiliğinden piyasa düzeni, kendi hedeflerine ulaşmaya çalışanların çabalarının bir sonucudur ve en büyük avantajı, insanların bir arada yaşamalarına ve yaptıkları faaliyetlerden karşılıklı olarak faydalanmalarına izin

¹⁵³ Bulut, M. (2015). Ahlak ve iktisat. ADAM AKADEMİ Sosyal Bilimler Dergisi, 5(2).

¹⁵⁴ KORKUT, R. (2019). İSLAM İKTİSAT DÜŞÜNCESİNDE YOKSULLUK PROBLEMİ. Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, (50), 61-97.

¹⁵⁵ Kalkavan, H. (2018). Ahlak ve iktisat ilişkisi temelinde İslam ahlak değerlerinin iktisadi davranışa olan etkileri: Kazanma ve harcama konularında iş dünyası üzerine ampirik bir inceleme.

¹⁵⁶ Çelik, D. (2019). İktisat Teorisinde Rasyonelite: Davranışsal İktisat Bağlamında Bir Değerlendirme (Doctoral dissertation, Marmara Üniversitesi (Turkey)).

vermesidir.¹⁵⁷

Bugün insan, acı ve can sıkıntısı içinde, ihtiyaçları karşılandığında zevke, gerektiğinde acı çeken bir şehvet yaratığıdır. Manevi ihtiyaçların göz ardı edildiği ve maddi ihtiyaçların abartıldığı günümüz dünyasında, insanın ruhsal çöküntüsü hayatın kaçınılmaz parçasıdır. Yaşam problemlerinin neden olduğu stres ve kaygı, insanın ölümlü yüzleşememe gibi sorunları ancak manevi merhemlerle tedavi edilebilmektedir. İnsanların hayatlarındaki manevi boşluklar, samimiyet yerine paraya dayalı zevklerle, özene dayalı ilişkilerle doldurulmaya meyillidir. En etkili manevi tedaviler ruh sağlığı problemlerini beraberinde getirebilirken, hayatın parayla satın alınabilecek maddi zevkleri bir çözüm değildir. Paranın değeri sayılardır. İnsan duyguları sayıların büyüklüğünü anlamaz. İstatistikler insan duygularını ölçemez. Yani insan parayla ifade edilemeyecek değerlere sahipken, bu değerlerin eksikliğinde kökleşmiş bir şeyi zevkle kapatmak gibi sadece kısa vadeli çözümler sunan bir yaklaşıma bağımlı hale gelmiştir.¹⁵⁸

Literatürde faydacı çizgide gelişen ekonomi ve etik arasındaki tartışma, ekonominin gelişmesinden bu yana devam etmektedir. Felsefeyle, özellikle de ahlak felsefesiyle bağlantısı bazen azalsa da, asla kırılmamıştır. Ancak konuyla ilgili araştırmalar gözden geçirildiğinde bunun tam tersi olduğu görülmüştür. Esasen faydacı bir yaklaşım çerçevesinde, ekonomistler uygulanan politikaların toplumsal olarak doğru olup olmadığını dikkate alırlar. Durumun böyle olmadığını düşünürler. Ne olursa olsun, ahlaki değerler tartışmanın merkezinde yer alır. Yargı, kişisel ve toplumsal algılara dayanır. Matematik, kıtlıktan, siyaset ihtiyacı, psikoloji, sosyoloji ve ahlak felsefesi, ekonomiden ayrılmaz. Bilim insanları, diğer alanların yanı sıra belirli konularda uzmanlaşmaya devam etmişler ancak, çalışmaların ağırlıklı olarak mühendislik, ekonometri ve matematik alanlarıyla ilgili olması nedeniyle kümelenme gözlemlendiğinden, eleştirilerinde haklılık payı da vardır.¹⁵⁹

İşletmelerin büyük kazanç sağlaması sadece ilgili işlerindeki performanslarıyla ilişkili değildir. İşletmelerin kar elde etmesi ve büyümesi, toplumun kültür anlayışına ayak uydurması ile de bağlantılıdır. Bu neden sosyal kültürel faktörler toplumda güven oluşturmuş aynı zamanda işletmeler arasında sağlıklı bir iletişimi temsil etmiştir.

¹⁵⁷ YILDIRIM, E., & Duman, M. (1998). Hayek ve piyasanın kendiliğinden düzeni. In Journal of Social Policy Conferences (No. 41-42, pp. 239-252).

¹⁵⁸ Ilgaroğlu, M. C. (2019). İBN HALDUN DÜŞÜNCESİNDE SOSYO-EKONOMİ VE AHLÂK. Al Farabi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, 3(1), 17-24.

¹⁵⁹ ELMAS, Y. ULUSLARARASI TİCARET VE EKONOMİ POLİTİK KONULARINDA ETİK ÜZERİNE TARTIŞMALAR.

Toplumdaki kültürel bağlar hem literatürde hem de iktisat alanında üzerinde durulan önemli konular haline gelmiştir. Etik değerler ekonomi alanının çözülmesinde kullanılan sistemlere bir ek olmuştur. Günümüzde etik, ekonomi ve hukuk arasındaki ilişki zayıflamaktadır. Bu ilişkiyi güçlendirmeye yönelik çabalar birçok bilim insanı tarafından kapsamlı bir şekilde incelenmiştir. Diğer bir deyişle, çoğu meslek ve çalışma alanı için kodlar ve etik standartlar geliştirme çabaları günümüzde ivme kazanmaktadır.¹⁶⁰

Her geçen gün büyüyen ve küreselleşen dünyada, ekonomik ilişkiler önemini artırmakta ve geliştirmektedir. Büyüyen ve gelişen bu yapının devamı güvenilir bir ortamın sağlanmasıyla devam edecektir. Bu güvenli ortamı sağlamak içinde ekonomi kendine dâhil olması gereken ahlaka asla müdahale etmemesi gerekir. Ekonomik yaşam, iki yüz yıllık eşi görülmemiş bir gelişme yaşamıştır. Gelişen ekonomi hayatın ahlaki yönlerin hiçe sayması, toplumsal yaşam için ciddi bir tehlike oluşturmaktadır. Endüstriyel açıdan gelişmiş ülkelerin son yıllarda etik sorunları ele almak için bir kalkınma aracı olarak içsel etik ve sosyal sorumluluk kavramlarını başarıyla benimsediği gözlemlenmiştir. Tüm ekonomik faaliyetlerde çevre ile temasta dürüstlüğü ele alınması, güveni, saygıyı ve adil muameleyi ilke olarak benimsenmesi gerekmektedir. Bunlar ekonomik demokrasinin uygulanması ve ekonomik sistemin sağlıklı işlemesi için hayati önem taşımaktadır.¹⁶¹

Bütüncül ahlak felsefesi, toplumsal düzenin tüm yapı ve katmanlarında olduğu kadar, davranış, tutum ve uygulamalarda da etik kuralların ve kurumların varlığını inceleyen bir aksiyolojidir. Ahlaki bir toplumsal düzen kurmak için tek bir alanda ahlaki ilkelerin varlığı yeterli değildir. Kişisel etik, aile etiği, mesleki etik, iş etiği, politik etik, çevre etiği vb. birçok kavram bir bütünü oluşturur. Tek bir alanda değil, bütünsel bir etik kurmak ve kurumsallaştırmak önemlidir.¹⁶²

Teorik bilgi ve tarihsel uygulamadan hareketle İslam görüşünde ekonomik karar alma üniteleri devleti mi merkeze aldığı yoksa piyasayı mı merkeze aldığı tartışılmıştır. Bugün genel kanaat, serbest piyasa mekanizmasının devlet tarafından yönetilen ekonomiden daha etkin olduğu ve devlet dâhil tüm üretici ve tüketicilerin çıkarlarıyla uyumlu bir yapı sunduğu yönündedir. Serbest ticarete, ekonomik karar vericilerin ölçülü davranması, helal

¹⁶⁰ Tosuner, M., & Demir, İ. C. (2007). Toplumsal bir olgu olarak vergi ahlaki. Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 9(3), 1-20.

¹⁶¹ Özgener, Ş. (2000). Ekonomik sistemler ve ahlak. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 5(1).

¹⁶² Aktan, C. C. (2008). Toplam ahlak felsefesi ve toplam ahlak yönetimi. Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi, 3(2), 65-78.

olanı kazanıp tüketmesi, açgözlülükten ve israftan kaçınması koşuluyla toplumları daha bolluk içinde yaşayacak bir düzen haline ulaştıracaktır. Devlet ise iyiliği öngören, kötü olana karşı önlem alan, insanların dinlerini, canlarını, mallarını koruyan en önde gelen kurum olarak varlığını sürdürecektir.

İslam âdetlerinde teorik, edebi ve pratik söylem, başlangıçta özel mülkiyetin, özel teşebbüsün ve piyasanın baskın rolünü vurgularken, sonraki dönemlerin büyük çoğunluğunda ve birçok coğrafi bölgede devlet söylemi ve pratiği baskın hale geldi. Aslında birkaç yüzyıl öncesine dayanan teorik, edebi ve pratik edebiyatın dönemden döneme ve coğrafyadan coğrafyaya değişiklik gösterdiği bilinmektedir. Ahi teşkilatı faaliyetlerinin dilinin de benzer bir muğlaklığı koruduğu üstü kapalı olarak anlaşılmaktadır. Ancak Ahilik geleneğindeki fütüvvet isim ve uygulamalarının içeriğinden de anlaşılacağı üzere, bazı uzlaşım ve kontrollü müdahale etikleri çerçevesinde işleyen iktisat anlayışının hâkim olacağı söylenebilir.¹⁶³

Bir ekonomik örgütlenme biçimi olarak doğan kapitalist sistemin en temel önermesi, bireylerin kendi çıkarlarına göre hareket etmeleri ve kendi çıkarlarına göre kararlar almalarıdır. Öncelikli olarak Aydınlanma Çağından sonra gelişen bu anlayış, genelleşip daha sonra ekonominin merkezine yerleşerek ahlakın özel ekonomik sistemdeki yeri hakkında soru işaretleri doğurmuştur. Kapitalizmde ahlakın işleyişine yönelik pek çok yaklaşım bu süreçte geliştirilmiştir. Ancak tüm bu yaklaşımlar çıkar temelli bir piyasa ekonomisi inşa ettiğinden, ahlak her zaman dışarıda görülmüştür. Zamanla, bu ahlaki dışsallaştırma, piyasayı ahlak sınırları için kabul edilemez hale getirmiştir ve nihayetinde kişisel arzulara ve çeşitli ekonomik krizlere yol açmıştır.¹⁶⁴

Toplumsal duyarlılık, sorunu çözmek için yeterli değilse ahlak kavramı iyi ve kötünün belirleyicisi olarak hareket eder. İş ahlakı, iş davranışında neyin doğru veya yanlış olduğunu tanımlayan İnanç temelli bir dizi ilke ve kuraldır. Ahlaki sorunlar, kurumsal ahlak ikilemler ve ahlaki sapmalar şeklinde ortaya çıkar ancak bireysel ahlak tutumlarıyla çözülemez. Bu nedenle organizasyonel çalışmaları olan şirketlerin kurumsal ahlakı kurumlarına uygulamaları gerekmektedir. Kurumsallaşma söz konusu olduğunda en önemli görev üst yönetimdedir. Üst yönetimin, kurumsal ahlakı değerlere saygılı, şiddeti izleyen ve

¹⁶³ Erdem, E. (2020). İSLAM İKTİSAT DÜŞÜNÇESİNDE VE AHİLİK GELENEĞİNDE PİYASA VE DEVLET ODAKLI POLİTİKALAR ÜZERİNE BİR İNCELEME. İslam Ekonomisi ve Finansı Dergisi (İEFD), 6(2), 185-211.

¹⁶⁴ Karadoğan, S. (2021). Ahlak Bağlamında Kapitalizm ve İslam Ekonomisi Karşılaştırması (Doctoral dissertation, Marmara Üniversitesi (Turkey)).

ahlaki davranışı ödüllendiren özelliklere sahip bir yönetim sistemi oluşturması gerekir. Kamu ve özel sektör ve hatta bir bütün olarak toplum, içinde buldukları ahlaki çöküntüden ancak iş ahlakını kurumsallaştırarak kurtarılabilir.¹⁶⁵

İnsanın ahlaki inançları ile ekonomik davranışı arasındaki sonsuz boşluğu modern dünyanın trajedisinden kurtarmanın tek yolu, ekonomik aktörlerin genel bir ahlaki yapıya ulaşmasıdır. İnsan özgürlüğünün sınırlandırıldığı, bencilliğin erdem olarak kabul edilmediği bir ahlak anlayışıyla formüle edilecek ekonomi politikaları, kapitalist ve sosyalist ekonomilerin sağlayamadığı sosyal adalete anahtar olacaktır.¹⁶⁶

1.3. İKTİSADİ DÜZENDE AHİLİĞİN YERİ

Ahilik dar bir tanımda, bir esnaf teşkilatının kuruluşu olarak akla geliyor. Ancak Ahilik aslında bir felsefe, bir yaşam tarzı, bir sivil toplum örgütü, bir okul, bir aile, bazı yönelimlerinde bir felsefe ve bir yaşam tarzı oluşturur.

Ahiliğe köken bilimi olarak baktığımızda Ahi kökü Arapçada kardeş anlamına gelmektedir. Çoğul eki ile Farsçada Ahiler olarak telaffuz edilmiştir.¹⁶⁷ Ahilik İslam'ın değerleriyle Türk milletinin değerlerini birleştiren bir zanaat organizasyonudur.¹⁶⁸

Esnaf dayanışma teşkilatı olan Ahilik 1200'lü yıllarda Ahi Evran tarafından kurulmuştur. İslâmî anlayışa doğrudan bağlı olan Ahilik; cömertliği, kardeşliği, fedakârlığı, doğruluğu, cimrilikten uzaklaşıp lütuf sahibi olmayı, zulüm etmemeyi, sıcak ve yumuşak davranmayı, hırstan uzaklaşıp yalandan daima uzak olmayı, doğruluk kapısında olmayı esas almış bir teşkilattır.

Ahilik; güzel bir ahlaki toplum oluşturmak ve toplumla ilgili birçok alanda devlete yardımcı olmaktır.¹⁶⁹ Günümüz ekonomisine baktığımızda ahlaki olmayan temeller üzerinde kurulduğu görülür. Ahilik ise Kuran-ı Kerim ve sünnetten referans alarak ahlaksızlığı kabul etmeyen bir duruş ortaya koyar. Günümüz toplumunda özlemle aranan cömertlik, dayanışma, adalet gibi kavramlar Ahilikte yer almıştır.¹⁷⁰

¹⁶⁵ Demir, H. & Songür, N. (1999). SOSYAL SORUMLULUK VE İŞ AHLAKI. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2(3), 150-168.

¹⁶⁶ Bayar, İ. (2013). Ahlâki değerlerin ekonomideki yeri (Master's thesis, Sosyal Bilimler Enstitüsü).

¹⁶⁷ Bayram, M. (1991). Ahi Evren ve Ahi teşkilât'ının kuruluşu. M. Bayram.

¹⁶⁸ Özata, M. ve Şener, E. (2019). Esnaf ve Sanatkârların Ahilik Değerlerine Sahip Olma Durumlarının Bazı Değişkenler Açısından Belirlenmesi: Kırşehir Örneği. Business And Economics Research Journal, 10(4)

¹⁶⁹ Bozbayır, O, Şener, E. (2021). Kapitalist Sistemde Ahilik Arayışı: Bir Yanılgı. Ahi Evran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 5(1), 85.

¹⁷⁰ AYTEKİN, B., ve BAYRAMOĞLU, S. (2015). İktisat Sosyolojisi Açısından İktisadi Dalgalanmalar ve Krizlere Karşı Tarihsel Bir Çözüm Durağı: Ahi Örgütlenmesi. International Journal of Academic Value Studies, 1(1),73

Ahilik, teorik olduğu kadar işlevsel bir düşünce anlayışı sayesinde yetiştirdiği kişisel dünya görüşü ile sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçiş yapmıştır. Yaşadığımız bu çağın insanlarına örnek olması önemlidir.¹⁷¹

Modern kültürümüzde Ahilik kavramının bu kadar vurgulanmasının nedeni günümüz toplumunu ve bu toplumun gelişmişlik düzeyini destekleyen birçok değeri bünyesinde barındırıyor olmasıdır. Ahilik olmalı mı olmalı çünkü yaşadığımız hem kültürel hem de ekonomik problemler içinde sıkışıp kalıyoruz.

Ahi teşkilatının amacı ve iktisadi ilkelerine bakacak olursak toplumun huzuru ve refahı, genel toplumda belirli ahlaki kuralları içeren bu kuralların toplumda herkes tarafından yaygınlaştırılması, bilinmesi ve uyulması ile ilgili önemli bir yapıdır.¹⁷²

Ahiliği geçmişten günümüze incelediğimizde Ahilik ilkelerinin Kuran-ı Kerim ve hadislere dayandığı görülmüştür. Ahilik ahlakının değerlerinin ayrıntılı bir analizi yapıldığında İslam Peygamberi hadisleriyle ilişkili benzer olduğu anlaşılmaktadır. Hz. Peygamber'in hal hareketleri, davranışları, giyim kuşam gibi örnek davranışları model alınmıştır. Buradan da Ahi toplumunun ahlaki geliştirmesi için birincil kaynağın Hz. Peygamber'in hadislerine dolayısıyla Ahi ahlakının ağırlıklı olarak dine dayandığı rahatlıkla söylenebilir."¹⁷³

Ahiliğin temelinde asıl ulaşılmak istenilen hiç bir bireyi yoksulluğa terk etmemek, bireyleri emanet görüp zarar vermemektir. Ahiliğin temel prensipleri sosyal hayatın bütünlüğünü temsil eder. Dini, Ahlaki güzel olan değerlerle ekonomik değerleri birbirinden ayırmadan ve birbirleriyle çeliştirmeden değerlendirir.¹⁷⁴

Osmanlı İmparatorluğu'nun ekonomik, dini, kültürel gibi birçok konuda Ahilik rol oynamıştır. Ahilik özünde dini bir sistem, bir yaşam tarzı, bir felsefe anlayışı vardır. Bugün benimsenen ekonomi politikaları kapitalizme dayalıdır ve bunlar etik olmayan temellere dayanmaktadır. Ahiliğin temeli İslami inançlara dayanmaktadır ve kapitalizmde yeri olmayan etik kaygılar Ahi ekonomisinde öne çıkmaktadır. Herhangi bir düzende bir ekonomik sistem, kapitalizminden farklı unsurlar içerdiğinden, kapitalizmin sorunlarına

¹⁷¹ Sarıkaya, M. S. (2008). Ahilik Kültürü Üzerine. Yenises Dergisi(154), 1-5

¹⁷² Arslan, H. (2015). AHİLİK TEŞKİLATI NİN SOSYO-İKTİSADİ YAPISI VE ÖRNEKLİK DEĞERİ. Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi, (49), 248-271.

¹⁷³ Sancaklı, S. (2010). Ahilik ahlakının oluşumunda hadislerin etkisi. İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1(1), 1-28.

¹⁷⁴ Bayraktar, L. (2005). Ahilik ve ahlak. I. Ahî Evran-ı Veli ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu, Kırşehir: Gazi Üniversitesi Ahilik Kültürünü Araştırma Merkezi Yayınları

çözüm üretmeye muktedirdir.¹⁷⁵

Ahilikte, işletme bölümü eklenirdi. Birlik üyeleri yeteneklerine en uygun iş bölümünde çalışırdı. Ahi esnaflarının iş değiştirmeleri, farklı başka işlerde yapmaları ya da ilgilenmeleri hoş karşılanmazdı. Zanaatkârların çalışmaları ahlaki ve ekonomik bir anlayış da çalışmalar keyifli verici hale getirilmişti. Sanatçı için ekonomik olarak değer veren mallar aynı zamanda ekonomik değerden daha fazlasıydı.

Ahilikte, standartlarının altında ürün üreterek tüketiciye zarar veren kişi uyarılırdı. Üretici uyarıları dikkate almaz ve bu eylemlere devam ederse, halka teşhir edilirdi. Daha ileri giderse ilgili kurum tarafından işletmesi kapatılırdı. Daha sert bir yaptırım olarak ilgili esnaf ticaretten men edilirdi.¹⁷⁶

Osmanlı döneminde, üretilen malzemelerin çeşitli yapı şekil ağırlık gibi değerlerine devlet karar verirdi. Bazı malların ise üretilmesine izin verilmezdi. Örneğin, bir fırıncı esnafının yaptığı ekmeğin ne şekilde ve nasıl üretileceği belliydi savaş dönemlerinde standart dışında israfı önlemek için lüks ekmeğin yapımına izin verilmezdi. Kurallar belliydi ve kurallara uymayan ticaret erbabı divana kadar şikâyet edilebiliyordu.¹⁷⁷

Bir iş yerinin açılıp açılmaması durumuna esnaf yönetim kurulu karar veriyordu. İş yeri açacak kişi ise bir heyet karşısına geçip kendini kanıtlaması gerekiyordu. Her ne kadar ustalık belgesi olsa da herkes iş yeri açmaya biliyordu. Sebebi ise iş yeri sayısının sınırlı olmasıydı. Açılacak olan iş yeri sayısını ve artırılıp artırılamayacağına yine esnaf yönetim kurulu karar veriyordu.¹⁷⁸

Ahi olmak için bir kişinin bir ahi tarafından tavsiye edilmesi gerekirdi. Bu kişinin de 7 temel kötü halden uzak ve yedi güzel hamleye yakınlaşması beklenirdi:

1. Açgözlülüğü bırakıp lütuf kapısına yönelmek.
2. Zulme ve vahşete karşı olmak.
3. Yalandan uzaklaşıp, hakikate yönelmek.
4. Hırslanmamak çoğu şeyi ve memnuniyetle karşılamak.

¹⁷⁵ KAÇANOĞLU, M. KAPİTALİZM VE AHİLİK TARTIŞMALARINDA İSLAM İKTİSADININ YERİ. Ahi Evran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 5(FÜTÜVVET, AHİLİK ve İKTİSADİ HAYAT ÖZEL SAYISI), 150-170.

¹⁷⁶ Demir, G. (1993). Geçmişten günümüze Ahilik ve tüketici koruma ilişkisi. Standart Dergisi, Şubat

¹⁷⁷ Cora, I. (1990). Ahilik örgütünün Osmanlı toplumundaki yeri ve ahilik örgütü ilkelerinin günümüz esnaf ve zanaatkârlarına uygulanabilirliği (Doctoral dissertation, Marmara Üniversitesi (Turkey)) s.44

¹⁷⁸ A.g.k., s.62.

5. Doygunluk ve lezzet kapısını bağlayıp, ibadet kapısını açmak.
6. Kapıyı kötü insanlara bağlayıp, kapıyı Hak' a gerçek tarafa açmak.
7. Hezeyan kapısını bağlayıp, marifet kapılarını açmak.

Şeyhi şeyhlikten eden, cennettekileri cehenneme çeviren, Ahiyi Ahilikten eden şu hususlardı: Şarap içmek, tecavüz etmek, kıskançlık yapmak, kibirli olmak, Zorbalık, dedikodu yapmak, asılsız suçlamada bulunmak, saygısız olmak, sert ve acımasız davranmak, kıskançlık, kırgınlık, yalan söylemek, güvene ihanet etmek, şehvetli kadına bakmak, hatalarını görmemek, hırsızlık yapmak.¹⁷⁹

Ahiliğin ekonomimize tam anlamıyla uygulanması sosyal insan kavramının da içinde olduğu yeni bir düzen inşa edecektir. Sosyal bir varlık olan insanı ele aldığımızda Ahiliğin temel aldığı kavramlarla hayatına değer kattığı bu değerlerinde ekonomiyle içselleştirip daha yaşanabilir bir düzen kurmak gereklidir. Ahi teşkilatının sosyal, ekonomik, dini, ahlaki ve politik etkileri bulunmaktadır. Bu teşkilat topluluktan etkilenirken ve aynı zamanda toplumu da etkilemiştir.

Ekonomik düzende Ahilik anlayışının olup olmadığı, ekonomimizin Ahilik anlayışıyla ne kadar bütünleştiği ve içselleştiği tartışılacak bir konudur. Çıkarlar doğrultusunda gelişen ve yapılaşan ekonomimiz günümüzde artık insana üzüntü ve acı yaşatmaktadır.

Ahlaki değerleri her şeyden üstün olan zanaatkârlardan oluşan bir teşkilat olan Ahilik Enstitüsü başta gizemli bir unsur olmak üzere toplumsal bir dayanışmaya dönüşmüştür. Bugün dünyayı sarmış kapitalist ekonominin temel ilkesi karlarını maksimum düzeye çıkartmak olmuştur. Ahiliğin ticaret ahlakını ve ekonomik düşüncesinin temelinde, üretimi ve kazancı artırmaktan ziyade, üreticiyi korumak amacı ile üreticiyi ürüne entegre etmeyi ve gerektiği kadar üretmeyi ilke edinme anlayışı vardır. Ayrıca ahilik anlayışı ile üreticilerin yüksek kaliteli ürünlerden ödün vermeden dengeli bir şekilde üretim yapma gayesi olmuştur.¹⁸⁰

Günümüzde kârı maksimize etmek çalışma hayatının ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Temel iş hedefi olarak kârları maksimize etme isteği ciddi sorunlara neden olduğu

¹⁷⁹ Gölpınarlı, A. (1953). Burgazi ve Fütüvvetname'si. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, 15(1-4).

¹⁸⁰ KARAGÜL, M., & MASCA, M. (2017). Ahilik Düşüncesinin İktisadi Hayata Bakışı Ve Kapitalist Sistemle Karşılaştırılması. Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 19(2), 83-91.

bilinmektedir. Elinde bulunanla yetinmesini bilen Ahiler kârlarını artırmak için ahlaki ilkelerinden ve temel değerlerinden asla ödün vermemişlerdir.¹⁸¹

İş ahlakı; kalitesiz malzeme üretme, rüşvet yolsuzluk, vergi kaçırma, sınırsız kar hırsıyla yaşama, lüks tüketim gibi konular üzerinde durarak çözmeye çalıştığı konulardır. Ahilik temeline baktığımızda eskiden devir aldığımız değerlerden hiç bir şey eksiltmeden, mevcut iş ahlakının yerine yepyeni iş ahlakı ve girişimci sistemi oluşturulmalı ve iktisadi düzende piyasa sistemi yeniden canlandırılmalıdır.

Türkiye'nin İslam medeniyetini batıdan ayıran önemli bir teşkilattır Ahilik. Ahlaki değerlere bürünmüş, tüm işlerde ahiliğin temel ilkelerini benimsemiş bir teşkilat olduğu kadar, onu yöneten İslam düşünce anlayışına da önem veren bir kurumdur. Anadolu kurulan ahilik ahlakla, dinle, hukukla bütünleşmiş ve bu kavramları içinde barındıran iyi bir teşkilat şeklindedir.

Anadolu pazarı Batı ürünleri ve mallarıyla dolunca sonuç olarak, yoksul zanaatkârlar ürettikleri ürünleri artık satamaz duruma gelmiştir. Bu durumdan yararlanan sermaye sahipleri, mamul yerine ham madde ticareti yaparak esnafı mahrum bırakmış, bu suretle teşkilatın temellerini zayıflatmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun hasta ekonomisini iyileştirmek için çıkarılan fermanlarla yeniçeri ve sipahi gibi askeri gruplara ticaret yapma hakkı verilmiştir. Mesleki tecrübesi olmayan bu tüccar zümresinin Ahilik ahlakının dışında ticaret yapması, Ahiliğin ortadan kalkmasını hızlandırmıştır.¹⁸²

Ahiliğin sona ermesinin nedenlerini özetleyecek olursak:

- İş ahlakı bozuldukça ve kalitesiz ürünler arttıkça, halkın zanaatkârlara olan güveni azalması ve zamanla bu güvenin kaybolması.
- İmparatorluğun gerilemesi ve yenilgilere uğraması sonucu artan maliyetler nedeniyle oluşan vergi yükünün esnafa yansıtılması.
- Osmanlı İmparatorluğu'nda devlet gücünün zayıflaması nedeniyle var olan düzenli sosyal dengenin bozulması.
- Köyden kente göçlerin artmasıyla tecrübesiz kişilerin de esnafılık yapmaya

¹⁸¹ Özdemir, R. (2018). Ahilikte Dolaylı Ve Dolaysız Ahlak Kuralları. Uluslararası Ahilikte İş Ve Ticaret Ahlakı Sempozyumu Tebliğleri, 51-64.

¹⁸² Yılmaz, H. (2018). Bir Anadolu Esnaf Teşkilatı Olarak Ahilik ve Eğitim. Uluslararası Ahilikte İş ve Ticaret Ahlakı Sempozyumu Tebliğleri (Sivas 2018) Ed. Mehmet Taraşçı-Mustafa Said Akdoğan, 261

başlaması.¹⁸³

Günümüzde, güçlü bir ekonomik yapı için devlet ile halk ve tüketici ile üretici arasında sağlam bir ekonomik düzen olmalıdır. Güçlü ekonomik yapı için bu gerekli önemli bir koşuldur, Devlet; halka açık olan ekonomide profesyonel bir yaşam ortamı sunmalıdır.

Ahiliğin uygulandığı zamanlarda iyi bir ekonomi düzeni sağlamak mümkün olmuştur. Olması gereken, toplumca benimsenen bu iş ahlakı gelişmesi gereken ekonomi için ön koşuldur. İktisadi çalışmalar yapılırken sayısal modellerle yapılan çalışmaların yanı sıra, Ahilikte uygulanan iş ahlakının da çalışmalara dâhil edilmesi faydalı olacaktır. Ahilik sosyal yapısındaki başarı incelenerek günümüz ekonomisine yararlı ve uygun olanların tespitinin yapılması, sosyal sancıları artık hissedilmeye fazlasıyla başlanan ekonomimize yarar sağlayacaktır.

Ahilik çok önemli ekonomik ilkeleri olan manevi ve ahlaki bir anlayıştır. Meslek kuruluşundan daha fazlasıdır. Ahilik sadece bir ekonomik sistem değildir. Tarih boyunca Ahilik ruhundan çok yararlanılmıştır. Bugün Ahilik anlayışının çağımızın önemli sorunlarına ne gibi cevaplar verebileceğini bulmamız gerekiyor. Ahilik araştırması sadece geçmişimize ait kurumları açıklamak için yapılmamalıdır. Günümüz ekonomik yaşamında, Ahilik ahlaki temeli, maddi ve örgütsel boyutların ötesinde örnek alınmalıdır.

1.4. AHLAK VE PİYASA DÜZENİ

Ahlak ve piyasa arasındaki ilişki, uzun zamandır ilgi odağı olan konulardan biridir. Bilimi değerden bağımsız kılma çabaları ahlak ve piyasa ilişkisini arka plana itse de, insanın ekonomik davranışının analizi ile ilgilenen iktisadın ahlak ile bağ dışı bırakılması düşünülemez.

Piyasa, bir ürünün ticaretinin yapıldığı ortam olarak kolayca tanımlanabilir. Bu ortamda alıcı ve satıcılar bir araya gelerek mal ve hizmet alışverişinde bulunurlar ve böylece fiyatları belirlerler.¹⁸⁴ Ahlakın iyi bir birey için gerekli gördüğü ilkelerin hemen hepsi, piyasanın bekası, refahı ve işlevi ile tutarlıdır. Piyasaların da bu tür ilkelere ihtiyacı vardır ve bunlar olmadan piyasa sisteminin ayakta kalması zordur.

Dürüstlük, sadakat ve çalışkanlık ahlakın en temel değerlerinden biridir. Dürüstlük; ikiyüzlülük ve aldatmacadan kaçınarak kendi sözlerine sadık olmaktır. Dürüst insan,

¹⁸³ Erdem, E. (2008). Ahilik: Ahlakla kalitenin bulunduğu bir esnaf teşkilatlanma modeli. Detay Yayıncılık

¹⁸⁴ Özer, M., & Tiryaki, A. (2015). İktisada giriş-I. Anadolu Üniversitesi, Açıköğretim Fakültesi Fakültesi, Yayın, (1583), 49-72.

aldatmayı düşünmez, borcunu inkâr etmez. Bu anlamda dürüstlük, piyasanın düzgün işleyişini destekleyen çok olumlu bir içsellik sağlar.

Ahlakın vurguladığı titizlik, piyasanın üretimini artırmayı ve piyasada başkalarına hizmet etmeyi mümkün kılan en önemli özelliklerden biridir. Çok üretip çok kazanmak için önce çok çalışmak gerekir. Etkin piyasalar; insanların çoğunluğunun tembel, çalışmaya isteksiz olduğu ve başkalarının üzerinden yaşamayı âdet edinen bir ortamda gelişemez.

Piyasada rekabet etmek, müşteri çekmek ve itibar kazanmak, ahlaklı olmayı ve ahlakın vurguladığı asil tavır ve eylemleri gerektirir. Eğer birisi bir dolandırıcı ise ve kalitesiz mal ve yüksek fiyatlar ile müşterileri kandırabiliyorsa ancak buna rağmen yine de piyasada kendini tutabiliyorsa oradaki piyasanın varlığından şüphelenmek gerekir. Hiç emek ya da karşılık vermeksizin elde edilen kazanç da bir rant çıkarının olduğu gerçeği vardır. Oysaki piyasada asıl olması gereken insan ahlaki insandır.

Michael J. Sandel Harvard Üniversitesi'nde siyaset bilimi ve düşünce sorunlarıyla ilgilenen Amerika'nın en ünlü Profesörlerinden biridir. Ekonomi ile ahlak, adalet ve erdemler gibi konuların bir arada bulunmasına odaklanarak piyasa sistemini detaylı bir tartışmaya açmıştır. Sandel eserlerinde piyasa sistemini insan merkezli bir şekilde incelemesi ekonomik adalet açısından oldukça önemlidir.

“What Money Can't Buy: The Moral Limits of Markets” adlı kitabın yazarı Sandel'dir. Kitapta piyasa düzenini inceler ve birçok şeyin piyasa değeri mantığıyla değerlendirilmesini eleştirir. Sandel'inde düşündüğü gibi, piyasa ile ilgili sorun, birlikte nasıl yaşamak istediğimizdir. Her şeyi satın alabileceğimiz bir topluma mı ihtiyacımız var? Yoksa paranın satın alamadığı belirli ahlaki ve iyi davranış ilkelerine mi ihtiyacımız var?

Sandel'in neden bahsettiğini vurgulamak için piyasalaşma mantığına bir örnek verelim. İşte Sandel'in kitabından bazı örnekler:

- Hastaya ilacı kullanması için para vermek.¹⁸⁵
- Çocuklara iyi notlar için para vermek.¹⁸⁶
- Devletler tarafından oturma izinlerinin satışı.¹⁸⁷

¹⁸⁵ Belluck, P. (2010). For forgetful, cash helps the medicine go down. New York Times, A1.

¹⁸⁶ Fryer Jr, R. G. (2011). Financial incentives and student achievement: Evidence from randomized trials. The Quarterly Journal of Economics, 126(4), 1755-1798.

¹⁸⁷ <https://www.wsj.com/articles/SB10001424052702304432304576369882774769082> (12.03.2022)

- Çevre vergileri, Çevre kirletenlere uygulanan cezalar.¹⁸⁸

Örnekleri çoğaltmak mümkün forması olmayan Sinan Şamil SAM 'ın bedenine reklam almasını sporun piyasa mantığıyla içselleştirilmesinden kaynaklanmasına bağlayabiliriz. Mesela 2012 Nobel Ekonomi Ödülü'nü kazanan Alvin E. Roth bazı şeyleri para karşılığında satın almayı veya satmayı tatsız ve utanç verici bulmuştur.

Sandel 'in What Money Can't eserinde argümanlarını özetleyecek bir örnekte ise İsrailli bir gündüz bakım merkeziyle ilgilidir. Yapılan çalışmada okuldan çocuklarını geç almaya giden velilere para cezası uygulanıyor. Başta geç kalma oranında düşme olsa da geç kalma oranı zamanla artmaya başlıyor. Velilerin başta sorumluluk duygusu nedeniyle geç kalırsam diğer veliler ve öğretmenler ne düşünür gibi ahlaki kaygıları oluyor. Para cezası uygulamasından sonra veliler geç kalmayı ahlaki bir değer olarak değil, ekonomik değeri olan satılabilir meta olarak görmeye başlıyor. Bu çalışmada piyasalaşmanın geri döndürülemez bazı sonuçları doğurdu görülüyor.¹⁸⁹

Piyasalar da ahlaki kurallar gibi insanları birbirine bağlayan bir yapıya sahiptir. Ahlaki kuralları çiğneyen insanlar toplumda nasıl yargılanır ötekileştirilir ve manevi cezaya çarptırılırlarsa, piyasanın kurallarını çiğneyenler de kayıp veya iflas gibi maddi cezalarla karşı karşıya kalırlar. Piyasa ve ahlak arasındaki ilişki ilk kez klasik iktisatçılar tarafından sistematik olarak analiz edildi. Piyasa ve ahlak ilişkisini ilk sistematik bir şekilde savunan Adam Smith'ti. Smith ahlaki anlamda bir düzenin olduğunu Ahlaki Duygular Kuramı'nda, piyasada var olan ahlaki kurallarının tesiriyle biçimlendiğini savundu.¹⁹⁰

İki ayrı bilgi alanı olmasına rağmen, iktisat ve ahlak döngüsel bir ilişki gösterir. Ekonomi olarak tanımlanan bireyler arasındaki ilişkiler arttıkça hem var olan ahlaki kurallara bağlılık hem de yenilerine duyulan ihtiyaç ortaya çıkmaktadır. Sonuç olarak, hem ölçek hem de kapsam olarak daha fazla insanla karlı ilişkiler kurmak için doğrudan veya dolaylı olarak piyasa aracılığıyla bireylerin ahlaki yükümlülükleri değişir. Bu şekilde piyasa faaliyeti, ahlakın genelleşmesine katkıda bulunur. Kısacası piyasa ahlakı kapsar. Ahlak ayrıca işlem maliyetlerini azaltarak piyasa verimliliğini artırır. İktisat ve ahlak, bunun nasıl gerçekleştiği konusundaki mekanizmaları araştırır.¹⁹¹

¹⁸⁸ Krugman, P. (2010). Building a green economy. New York Times, 5.

¹⁸⁹ Gneezy, U., & Rustichini, A. (2004). Incentives, punishment and behavior. Advances in behavioral economics, 572-89.

¹⁹⁰ Şahin, H. (2016). Piyasa ve Ahlak. Liberal Düşünce Dergisi, (81), 27-37.

¹⁹¹ Demir, Ö. (2003). İktisat ve Ahlak. Liberte Yayınları.

Ekonomi ve ahlak arasındaki ilişki, günlük yaşamda sıklıkla tartışılan bir konudur, ancak nadiren bilimsel standartları takip eder. Genel kültürde bolluk ile ahlak arasında tam tersi bir ilişki kurulmuş ve ahlaksızlığı bozmadan varlıklı olmanın mümkün olmadığı söylenmektedir. Ekonomik faaliyetin kendisi ahlaksız mı yoksa ahlaksızlığı teşvik mi ediyor? Yani herkes aynı zamanda bir ekonomik ajan olduğu için herkes ahlaksız mı?

Adam Smith tarafından 1759'da Ahlaki Duygular Kuramı'nın da tanıtılan, Görünmez el, kendi çıkarları için hareket eden bireylerin ortaya çıkardığı istenmeden daha büyük sosyal faydaları getiren bir kavram olarak ele alındı. Smith, Görünmez El metaforunu kullanarak, bir kişinin kendi kazancı için para alışverişinde bulunmasının istemeden ekonomiyi bir bütün olarak nasıl etkileyeceğini göstermeye çalışmıştır.

Adam Smith'in kendi çıkarları doğrultusunda hareket eden birey ifadesi, ekonomide en popüler, yaygın olarak kullanılan ve tartışılan konulardan biridir. Aslında Adam Smith'in Görünmez El ile bahsettiği tek vaka, insanların kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmelerinde yanlış bir şey olmamasıdır. Serbest piyasada, kendi çıkarlarının peşinde koşan insanların toplu eylemi, bir bütün olarak topluma yarar sağlar ve herkesi zenginleştirir.

Smith, kendi çıkarları doğrultusunda hareket eden birey ifadesi ile kişisel çikara hayran değildi. Kendi çıkarlarının peşinden gidenlerin her zaman topluma fayda sağladığını iddia etmez. Ayrıca devlet müdahalesinin gereksiz olduğunu da iddia etmedi. Görünmez El 'de halk çıkarlarını gözetirken beklenmedik ve faydalı sosyal sonuçlar elde edebileceğini savundu.

Serbest piyasada üreticiler, tüketicilerin talep ettiği mal ve hizmetleri sağlamaya çalışırlar. Yatırım yaparlar, risk alırlar ve eskisinden daha düşük maliyetle daha yeni, daha kaliteli ürünler üretmeye çalışırlar. Elde edilen gelir ücret olarak tedarikçilere, maaş olarak işçilere, temettü olarak işveren ve ortaklara iade edilir ve bunların tamamı harcama kanalları ile piyasaya iade edilmektedir. Bu nedenle, piyasanın mal ve hizmetlerinin herkese etkin bir şekilde ulaşmasını sağlamada üretici ve satıcıların kendi faydaları önemli bir rol oynamaktadır.¹⁹²

Ulusların Zenginliği eserinde Adam Smith şunu yazıya dökmüştür: "*Girişimci kendi çıkarının peşinden gittiği müddetçe, toplum yararını öncelediği duruma nazaran çok daha etkili ve sürekli bir şekilde toplum yararını desteklemiş olur. Ben hiçbir zaman, toplum yararını artırmayı önceleyerek çalışanlar tarafından bu kadar topluma yararlı bir iş*

¹⁹² Şahin, H. (2016). Piyasa ve Ahlak. Liberal Düşünce Dergisi, (81), 27-37.

yapıldığını görmedim.”¹⁹³ Adam Smith Piyasa işleyişinde çıkar kavramını vurgulanmasında ince bir çizgi vardır. Çıkar duygusu ile çıkarıcılık birbirine karıştırılmamalıdır. Çıkarıcılık ahlaki olarak kötüdür, Üreticilerin kendi çıkarı faydası için kimseye bilerek zarar vermeden yaptığı tüm işler piyasaya ve topluma fayda sağlar. Üreticiler çıkarıcılığı ve açgözlülüğü nedeniyle bilerek ve kasıtlı olarak bir topluma zararlı işler yapması ise piyasaya ve toplumu baltalamaktan sosyal düzeni bozmaktan ileri gitmez.

Smith, ekonominin merkezi planlayıcısı ile yukarıdan aşağıya doğrudan veya dolaylı olarak etkileşime giren otomatik bir fiyatlandırma ve dağıtım mekanizması olan "Görünmez El" den bahseder. Tüm bu mekanizmada çıkardaki fayda kavramı ile çıkarıcılıktaki kendisi için iyiyi toplum için kötüyü isteme konusunu bir örnekle açıklamak gerekirse: Bir peynir üreticisini ele alalım. Peynir üreticisi kendi faydası için faydadan kasıt iyi bir yaşam koşulu için kâr elde etmek, daha iyi büyük tesisler kurmak için maksimum üretimi hedeflemek, toplumda devamlılık sağlamak için kaliteli ürünleri tüketiciye sunmak gibi örnekler verebiliriz. Bu örnekteki peynir üreticisinin çıkarını elde etmek için çabasının topluma olan faydası Adam Smith'in "Görünmez El" inde yer bulmaktadır. Peynir üreticisinin daha büyük tesisler kurması topluma iş imkânı sağlarken, Kaliteli ürünler üretmesi ise topluma daha güzel ürünler sunmasına neden olacaktır.

Peynir üreticisinin çıkarıcılığı, açgözlülüğü, rant sağlama hırsı nedeniyle yaptığı tüm işlemler toplumsal düzeni bozacaktır. Peynir üreticisinin kısa sürede rant sağlama düşüncesi ile peyniri olması gereken ürünlerin dışında hileli bir şekilde üretebilmektedir. Peynirleri süt yerine; süt tozu, margarin ve nişastayla üretilebilir. Bu örnekteki kısa sürede rant sağlama, halkın sağlığını hiçe sayıp çıkarıcılık düşüncesi ile, hile ile yapılan piyasa işlemleri Adam Smith'in "Görünmez El" inde yer bulmamıştır. "Görünmez El" deki düzen piyasada ahlaki olarak uygulanan düzenin getirdiği topluma yarar sağlayan işlemlerdir.

“Allah (cc) güzeldir, güzelliği sever.”¹⁹⁴

Hz. Peygamber; “doğru ve güvenilir tüccar, peygamberlerle, Siddıklarla ve şehitlerle beraberdir.”¹⁹⁵

“Allah, kul bir iş yaptığı zaman onu sağlam ve iyi yapmasından hoşnut olur.”¹⁹⁶

¹⁹³ Smith, A. (1937). Ulusların zenginliği [1776] (Cilt 11937).

¹⁹⁴ Müslim b. Haccâc, t.s., “İmân”, 147

¹⁹⁵ et-Tirmizî, 1998, s. “Büyü”, 4

¹⁹⁶ İbn Sa’d & thk. Muhammed Abdülkâdir Atâ, 1990, 1:115

“Bizi aldatan bizden değildir.”¹⁹⁷

Rahmet ve İslam Peygamberinin hadislerine baktığımızda kalite için özel bir rehber olmuştur. Güzel, yüksek kaliteli şeyler yapmayı teşvik etmiştir. İşi zamanında teslim etmenin, iyi iletişim kurmanın, müşteri beklentilerini karşılamanın öneminden bahsetmiş ve bunları yaparken kaliteye önem vermiştir.¹⁹⁸

Kuran-ı Kerim sorumlu kişinin davranışlarına vurgu yapar. Faydalı işlerin en iyi şekilde yapılmasını emretmiştir. Ürün ve hizmet sunarken farkındalık yaratmanın gerekliliğini vurgulayarak, müşteri iletişimde iyi davranış, temel hizmet kalitesi bu boyutlardan biridir. Bu davranışlara Kuran-ı Kerimde şu ayetlerle yer verilmiştir.

“İyi davranış, takva sahibi (Allah’a karşı gelmekten sakınan, sorumluluklarının bilincinde olan) insanın davranışdır.” (Bakara 2/189)

“Eğer iyi ve yararlı işleri en güzel şekilde yapar ve Allah’a karşı gelmekten sakınırsanız, şüphesiz Allah, yaptıklarınızdan haberdardır.” (Nisa 4/ 128)

“Bunlar, hikmet dolu Kitab’ın; iyi ve yararlı işleri en güzel şekilde yapanlara bir hidayet ve rahmet olarak indirilmiş âyetleridir.” (Lokman 31/2, 3)

“Kim iyi ve yararlı işleri en güzel şekilde yaparak kendini Allah’a teslim ederse, şüphesiz en sağlam kulpa tutunmuştur. İşlerin sonu ancak Allah’a varır.” (Lokman 31/22)

Modern ekonomi ile İslam ekonomisinin terimleri de birbirinden farklıdır. Buna en güzel örnek örneğin "mal" kelimesidir. İslam hukuku ve ekonomisinde mülkiyet olarak kabul edilen şey, ihtiyaçları karşılayacak kadar güçlü olmakla birlikte dini olarak yasal olmalıdır. Bu nedenle Müslümanlar tarafından yasaklanan şaraplar ve domuz eti, mal olarak kabul edilmez ve 3-5 tane buğday, en ufak bir ihtiyacı karşılayamayacağı için mal olarak kabul edilmemiştir.¹⁹⁹

İslam ekonomisi için kendi şartları içinde serbest bir piyasa oluşturmak için aşağıdaki ilkeler getirilmiştir.

1) Halkın malları haksız yere yenmemeli, sadece rızaları ile takas ve ticari sözleşmelerle satın alınmalıdır.

¹⁹⁷ Müslim b. Haccâc, t.s., “İmân”, 43/164

¹⁹⁸ KÜÇÜK, O. (2021). İslâm Ekonomisi'nde Kalite: Kur'an Penceresinden Bir İnceleme. Econdor International Academic Journal , 5 (2), 291-304.

¹⁹⁹ Mutahhari, M. (1995). İslami İktisadın Felsefesi. İstanbul: İnsan Yayınları, (172). s. 33; Mecelle, 126 ve 127. maddeler

2) Faiz, tefecilik, karaborsa ve stokçuluk yasağı İslam'ın temel ilkelerinden biridir. İslam hukukçularına göre faiz karşılığı yoktur. Mal ve para ekonominin içindedir ve sürekli piyasada dolaşması önemlidir. Bu bakımdan tek bir yerde oluşan birikim, ekonomik yapıda krizlere neden olur.

İslam ekonomisi, İslam'ın temel ilkelerinde ve Allah'ın koyduğu tabiat kanunlarında kayıtlı benzersiz bir serbest piyasa ekonomisi olarak kabul edilebilir. Bu ilkelerin dışında insanların iradesi, aklı ve vicdanı vardır. Bu açıdan, kişisel mülkiyeti göz ardı eden katı istatistiksel sosyalist iktisattan farklı olarak, bu sistem, toplumun ortak bir sistemi, ulusun işleyişini kontrol etmek için genel otorite ve hesap verebilirliktir. Ekonomide dağıtıcı adaleti geliştiren ilkeli, mütevazı, dengeli ve kapsamlı bir sistemdir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Adam Smith'in düşünceleriyle doğduğu varsayılan, modern ekonominin sosyal düzende ahlakla olan bağı irdelenmiştir. Modern ekonominin doğuşu her ne kadar Adam Smith dönemine denk gelse de var olan günümüz modern ekonominin işleyişindeki gerçekler aslında Adam Smith'te yer bulmamıştır.

Adam Smith'in sadece Ulusların Zenginliği eserinden insanın çıkarıcı olduğu varsayımı çıkarılmıştır. İnsanın robotlaştırılıp ekonomik insan modeli olarak ele alınması Karl Polanyi'nin tezlerinde savunduğu gibi kurulan modern ekonominin politik bir proje olduğunu ortaya koymaktadır.

Çalışmalara bakıldığında modern ekonominin ahlaktan koptuğu ve iktisadın sosyal bir bilim olmaktan uzaklaştığı görülmüştür. İktisat sosyal bir varlık olan insanın değişken yapısını da incelemektedir. Sosyal bir varlık olan insanı içinde barındırmasına rağmen iktisadın bir fizik bilimi bir matematik bilimi gibi işlemesi istenmektedir. İnsan odaklı bir anlayıştan uzak insanın temel duyguları matematiksel modellemelerle çözüleceği kanısıyla bir yol izlendiği görülmüştür.

Modernleşme çağında özellikle Batı'da sanayileşmenin hızlanmasıyla ekonomi ve ahlak birbirinden bağımsız hale gelmeye başlamıştır. Bu gelişmenin Avrupa'nın homo economicus tipi anlayışa sempati duyması ile ilişkili olduğu söylenebilir. Yeni çözümler bulmak için bu yaklaşımın oluşumu, evrimi ve ortaya koyduğu sorunlar analiz edilmelidir.

Günümüzün geniş kapitalizm anlayışının etkisi altında, insan öncelikleri arka planda kaybolmaktadır. Bireylerin ve işletmelerin öncelikleri sadece ekonomide kendi çıkarlarını maksimize etme hedefine odaklandığında daha büyük bir tehdit ortaya çıkmaktadır. İnsan hakları olan temel ihtiyaçlar ve mutluluk gibi kavramlar ele alınmayı beklemektedir. Bu koşullar bizi ister istemez bu yolu ve süreci sorgulamaya ve yeni ahlaki ve ekonomik ilişkilerin olanaklarını düşünmeye sevk etmektedir.

Kişinin maddi ve manevi yönlerini bir arada düşünmenin ve ihtiyaçlarını karşılamının önemi giderek daha fazla ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda İktisat ve ahlakın sosyal bilimler içinde hak ettiği yeri alarak, doğanın yasalarına ulaşmak için doğa bilimlerinin sunduğu olanaklarla bütünleştirilerek bütüncül bir bilim olarak konumlandırılabilir. Ahlaki ve ekonomik bütünlük çerçevesinde yaklaşmanın bireyler ve toplumlar için, yaşadığımız sorunların çözümünü kolaylaştıracak bir ön hazırlık yapılmasının başlangıcı olarak çok önem taşıdığını söyleyebiliriz.

Kapitalist sistemin en temel önermesi, bireylerin kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmeleri ve kendi çıkarları doğrultusunda kararlar almalarıdır. Bu anlayış, popüler hale gelmiş ve daha sonra iktisadın merkezine oturmuştur. Kapitalizmde ahlakın nasıl çalıştığına dair birçok yaklaşım süreç içinde geliştirilmiştir. Ancak bu yaklaşımların tümü kâr temelinde bir piyasa ekonomisi inşa ettiği görülmüştür, bu nedenle ahlak her zaman dışarıda görülmüştür. Zamanla, bu ahlaki dışsallaştırma, ekonomik düzeni ahlaki olarak kabul edilemez hale getirmiştir. Nihayetinde bu durumun kişisel arzulara ve çeşitli ekonomik krizlere yol açtığı görülmüştür.

Toplumun en düşük gelire sahip insanları sosyal refah için çok az değere sahip olduğu görülmüştür. Bu ciddi bir ahlaki yolsuzluktan kaynaklanmaktadır. Bu durum adalet, erdemler ve ahlak gibi değerlerin ön planda tutulup, kişisel çıkarların sınırlandırılmasıyla önlenemez.

Bireylerin ekonomide tercihleri kesinlikle kendisine sadece en fazla faydayı sağlayacak seçim olarak kabul edilmemelidir. Çünkü insanlar her zaman yalnızca kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmezler. Buldukları pozisyona, yaşam koşullarına, dünya görüşlerine, kişilik özelliklerine göre karar verebilirler. İnsanların akla uygun davranışın dışında irrasyonel şekilde davranma bilirliliği kabul edilmelidir.

Günümüzde kar maksimizasyonu çalışma hayatının ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Ahiliğin temelinde ise ahlaki değerleri her şeyin üstünde tutan toplumsal bir dayanışma görülmüştür. Ahiliğin ekonomimizde tam olarak uygulanması, sosyal insan kavramının dâhil olduğu yeni bir yaşam düzeni kuracaktır. Bu nedenle Ahiliğin temelleri araştırılıp, Ahiliğin dayandığı kavramları ekonomiye uygulayarak daha yaşanabilir bir düzen kurmak gerekmektedir.

Son yıllarda ekonomi ile ahlak konularına yönelik ilginin ve çalışmaların arttığı söylenebilir. Ahlak ile ekonominin uyumlu hareket etmesi, sosyal hayata aynı zamanda ekonomiye olumlu katkı sağlayacaktır. Literatürde ahlak üzerine yapılan çalışmalar ağırlıklı olarak felsefi standartlar üzerinden değerlendirilmiştir. İktisat çalışmalarında ise ahlaki kavramlar soyut ve analiz edilmesi zor oldukları için genellikle iktisat düzeninde bağlam dışı olarak görülmüştür.

Ahi teşkilatı hakkında çok olumlu düzeyde çalışma yapılmıştır. Çalışmaların sonucunda elde edilen tüm bilgiler depolanıp kitap haline getirilse de bu bilgiler raflarda kalmış ama uygulamaya dökülmemiştir. Günümüzde sosyal yaşam için hangi

düzenlemelerin gerekli olabileceği incelenirken, tarihimizde zaten var olan bir sistemden faydalı olabilecek bazı düzenlemelerin çıkarılabileceğine dikkat edilmelidir. Ahilik ilkelerini ve Ahiliğin toplumsal yapısını günümüz şartlarına uygun bir şekilde inceleyerek toplumumuza faydalı yönleri ortaya konulmalıdır.

Birçok çalışmanın sonucuna bakıldığında ahlak dışı kişisel çıkarları ödüllendiren bir ekonomik sistemin; ekonomik istikrarsızlık yarattığı, sadece ekonomik gücün yoğunlaşmasını teşvik ettiği, ekonomik eşitsizliği arttırdığı ve sosyal düzenin sürdürülebilirliğini ihlal ettiği görülmüştür. Toplumlarda gerçek ilerleme ancak toplumun ortak gayesi olan mutluluğa odaklanarak gerçekleşebilir. Gelir ve finansal sonuçları artırmaya odaklı bir yaklaşım böyle bir süreci açıklayamaz. Aslında birçok insan yaşamı finansal refahın çok ötesindedir. Bu refahın temelinde yatan olguların araştırılıp hayata geçirilmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Acar, G. T. (2005). Neo-klasik İktisat Teorisine Metodolojik Açıdan Eleştirel Bir Yaklaşım. İstanbul Üniversitesi.
- Acar, M. (2002). Ahlak Piyasanın Neresinde?. Piyasa Dergisi, 1(4), 11-18.
- Ackerman, F. (1997). Human well-being and economic goals. Island Press.
- Akdoğan, A. (2009). Sosyal Gelişmenin İki Dinamiği: Bilim ve Ahlak. Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi, 9(2), 11-44.
- Akdoğan, A. Kur'an ve Sunnet'ten Örneklerle Sosyal Ahlak, Sosyal İlişkiler ve Ahlaki Değerler.
- Akseki, A. H. (1968). Ahlak Dersleri (C. 290 s.). İstanbul: Üçdal Neşriyat.
- Aktan, C. C. (2008). Toplam ahlak felsefesi ve toplam ahlak yönetimi. Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi, 3(2), 65-78.
- Alada, A. D. (2010). Adam Smith'de Yanılabilirlik Fikrinin Güncelliği. Görünmez Adam Smith, M. Kara-E. Aydınonat (der.), İstanbul-Ankara: İletişim yayınları.
- Alexander, J. M. (2008). Capabilities and Social Justice, Ashgate Publishing, England.
- Alkin, E., Yıldırım, K., & Özer, M. (2005). İktisata giriş, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi yay.
- ALPAGO, H. (2018). Ekonominin Toplumsal Gelişme Sürecindeki Yeri. Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi, 6(13), 303-317.
- Arslan, H. (2015). AHİLİK TEŞKİLATININ SOSYO-İKTİSADÎ YAPISI VE ÖRNEKLİK DEĞERİ. Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi, (49), 248-271.
- Aslan, M. (2014). Yönetim ve organizasyon ders notları. Harran Üniversitesi Birecik Meslek Yüksekokulu, Şanlıurfa.
- Ayık, H. (2018) Ahlak Sorunumuz, İstanbul: Önce Kitap Yayınları.
- Aytekin, B., ve Bayramoğlu, S. (2015). İktisat Sosyolojisi Açısından İktisadi Dalgalanmalar ve Krizlere Karşı Tarihsel Bir Çözüm Durağı: Ahi Örgütlenmesi. International Journal of Academic Value Studies, 1(1), 73.
- Ayverdi, İ. (2005). Misalli Büyük Türkçe Sözlük (3 cilt). İstanbul: Kubbealtı Neşriyat.

Baloğlu, B. (2004). İktisadın sosyal boyutu. Istanbul Journal of Sociological Studies, (29), 99-119.

Baloğlu, B. (2004). İktisadın sosyal boyutu. Istanbul Journal of Sociological Studies, (29), 99-119.

Bayar, İ. (2013). Ahlâki değerlerin ekonomideki yeri (Master's thesis, Sosyal Bilimler Enstitüsü).

BAYKARA, T. KAYIT DIŞI EKONOMİ ETİK İLİŞKİSİ.

Bayraktar, L. (2005). Ahîlik ve ahlak. I. Ahî Evran-ı Veli ve Ahîlik Araştırmaları Sempozyumu, Kırşehir: Gazi Üniversitesi Ahilik Kùltürünü Araştırma Merkezi Yayınları

Bayram, M. (1991). Ahi Evren ve Ahi teşkilâtı'nın kuruluğu. M. Bayram.

Belluck, P. (2010). For forgetful, cash helps the medicine go down. New York Times, A1.

Block, F., Somers, M. (1984). The Holistic Social Science of Karl Polanyi, Cambridge University Press.

Bozbayır, O, şener, E. (2021). Kapitalist Sistemde Ahilik Arayışı: Bir Yanılgı. Ahi Evran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakùltesi Dergisi, 5(1), 85.

Buğra, A. (1995).İktisatçılar ve İnsanlar, İletişim Yayınları, Birinci Baskı, İstanbul.

Buğra, A. (2010). İktisatçılar ve İnsanlar. 7. Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları.

BUĞRA, A. (2013). İktisatçılar ve İnsanlar. İletişim Yayınları. 9. Baskı. İstanbul.

Buğra, A. (2016). İktisatçılar ve insanlar. İletişim Yayınları.

Buğra, A., Ağartan, K. (2009). 21. Yüzyılda Karl Polanyi'yi Okumak, İstanbul İletişim Yayıncılık.

Bulut, M. (2015). Ahlak ve iktisat. ADAM AKADEMİ Sosyal Bilimler Dergisi, 5(2).

BÜYÜK, T., & Selçuk, E. ADAM SMITH'İN EKONOMİ KURAMI.

Candan, E., & HANEDAR, A. Ö. (2008). Tarihi Unutan İktisatçıların Bilime Metodolojik Yaklaşımları,“İktisat Paradigmasında Geriye Bir Dönüş Mü?”. Ekonomik Yaklaşım, 19(68), 47-90.

Chapra, M. U., & SARAÇ, M. (2014). İslam iktisadında ahlak ve adalet.

- Cora, I. (1990). Ahilik örgütünün Osmanlı toplumundaki yeri ve ahilik örgütü ilkelerinin günümüz esnaf ve zanaatkârlarına uygulanabilirliği (Doctoral dissertation, Marmara Üniversitesi Turkey).
- ÇALIŞKAN, N. (2018). Kur'ân'da Ticarî Ahlak Kuralları ve Günümüzdeki Yansımaları. *Antakiyat*, 1(1), 22-42.
- Çelik, D. (2019). İktisat Teorisinde Rasyonalite: Davranışsal İktisat Bağlamında Bir Değerlendirme (Doctoral dissertation, Marmara Üniversitesi (Turkey)).
- ÇELİK, M., BİLGİLİ, A., & Topçu, Y. İ. (2011). Gemi işletmeciliğinde yönetsel süreçlerin risk temelli analitik modellenmesi. *İTÜDERGİSİ/d*, 10(1).
- ÇEVEN, A. Ö. EKONOMİK ANTROPOLOJİ VASITASIYLA EKONOMİYE BÜTÜNCÜL YAKLAŞIM VE KARL POLANYİ ÖRNEĞİ.
- Çiğdem, B. O. Z. (2012). Adam Smith ve Amartya Sen. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(3), 71-96.
- Dedeoğlu, S. (2000). Toplumsal cinsiyet rolleri açısından Türkiye'de aile ve kadın emeği. *Toplum ve Bilim*, 86(3), 139-170.
- Demir, G. (1993). Geçmişten günümüze Ahilik ve tüketici koruma ilişkisi. *Standart Dergisi*.
- Demir, H., & Songür, N. (1999). SOSYAL SORUMLULUK VE İŞ AHLAKI. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(3), 150-168.
- Demir, Ö. (2003). İktisat ve Ahlak. *Liberte Yayınları*.
- Demir, Ö. (2013). Akıl ve çıkar: Davranışsal iktisat açısından rasyonel olmanın rasyonelliği. *Sentez Yayıncılık*.
- DEMİRTÜRK, B., & ÖZEN, Y. DUYGU-MANTIK KULLANIMI VE SATIŞÇI PERFORMANSI ARASINDAKİ İLİŞKİ.
- Devellioğlu, F., & Güneyçal, A. S. (Eds.). (1993). *Osmanlıca-Türkçe ansiklopedik lûgat: eski ve yeni harflerle; haz. Ferit Devellioğlu; yay. haz. Aydın Sami Güneyçal. Aydın kitabevi*.
- DUMLUDAĞ, D. (2004). 'Küreselleşmeyi Büyük Dönüşüm Üzerinden Okumak', *Marmara Üniversitesi, İİBF Dergisi*, Cilt, XIX, Sayı: 1
- ELMAS, Y. ULUSLARARASI TİCARET VE EKONOMİ POLİTİK KONULARINDA ETİK ÜZERİNE TARTIŞMALAR.

- Er, Selami (2011). Finansal Krizleri Önleme Aracı Olarak Finansal Sektörün Regülasyonu, Mortgage Krizi ve Türkiye, Maliye Dergisi.
- Erdal, S. (2012). Küreselleşme sürecinde refah devleti uygulamaları açısından İsveç Modeli'nin değerlendirilmesi (Doctoral dissertation, DEÜ Sosyal Bilimleri Enstitüsü).
- Erdem, E. (2008). Ahilik: Ahlakla kalitenin buluştuğu bir esnaf teşkilatlanma modeli. Detay Yayıncılık
- Erdem, E. (2020). İSLAM İKTİSAT DÜŞÜNCESİNDE VE AHİLİK GELENEĞİNDE PİYASA VE DEVLET ODAKLI POLİTİKALAR ÜZERİNE BİR İNCELEME. İslam Ekonomisi ve Finansı Dergisi (İEFĐ), 6(2), 185-211.
- Eren, E. (1994). İktisatta yöntem. Ezgi Kitabevi Yayınları.
- Ergin, F. (Ed.). (1973). Ak iktisat ansiklopedisi. Ak Yayınları.
- Fine, B. (2011). Sosyal sermaye sosyal bilime karşı: Bin yılın eşiğinde ekonomi politik ve sosyal bilimler. Yordam Kitap.
- Friedman, M. (1953). The methodology of positive economics.
- Fryer Jr, R. G. (2011). Financial incentives and student achievement: Evidence from randomized trials. The Quarterly Journal of Economics, 126(4), 1755-1798.
- Gallino, L. (2007). Küreselleşme ve Eşitsizlik, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Gerschlager, C. (2008). Foolishness and Identity: Amartya Sen and Adam Smith.
- Gneezy, U., & Rustichini, A. (2004). Incentives, punishment and behavior. Advances in behavioral economics, 572-89.
- Göçmen, D. (2007). The Adam Smith problem human nature and society in the theory of moral sentiments and the wealth of nations. London: Tauris Academic Studies.
- Göçmen, D. THOMAS HOBES'TAN ADAM SMİTH'E ADALET KURAMININ AYDINLANMACI HAREKETTE DÜNYEVİLEŞTİRİLMESİ VE DÖNÜŞTÜRÜLMESİ.
- Gölpınarlı, A. (1953). Burgazi ve 'Fütüvvetname'si. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, 15(1-4).
- Günay, Ü. (1986). İktisadi ahlak ve din. Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, (7).

- Hazıroğlu, T. (2015). İnsan, Ahlak, İktisat ve Katılım Ekonomisi. İslam Ekonomisi ve Finansı Dergisi (İEFD), 1(1), 145-157.
- Hirschman, A. O., & Cezar, B. (2008). Tutkular ve çıkarlar: kapitalizm zaferini ilan etmeden önce nasıl savunuluyordu?. Metis.
- Holzman, A. (2012). Karl Polanyi and the Rise of Modernity: A Critique.
- İlgaroğlu, M. C. (2019). İBN HALDUN DÜŞÜNCESİNDE SOSYO-EKONOMİ VE AHLÂK. Al Farabi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, 3(1), 17-24.
- İbn Sa'd & thk. Muhammed Abdülkâdir Atâ, 1990, 1:115
- İnsel, A. (2013). İktisat ideolojisinin eleştirisi. İletişim Yayınları.
- İşler, O., & Yılmaz, F. (2011). İktisadı felsefeyle düşünmek. İletişim Yayınları.
- KAÇANOĞLU, M. KAPİTALİZM VE AHİLİK TARTIŞMALARINDA İSLAM İKTİSADININ YERİ. Ahi Evran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 5(FÜTÜVVET, AHİLİK ve İKTİSADİ HAYAT ÖZEL SAYISI), 150-170.
- Kalkavan, H. (2018). Ahlak ve iktisat ilişkisi temelinde İslam ahlak değerlerinin iktisadi davranışa olan etkileri: Kazanma ve harcama konularında iş dünyası üzerine ampirik bir inceleme.
- KARADOĞAN, S. (2017). KİTAP TANITIMI: Ekonomi ve Ahlak. Turkish Journal of Islamic Economics, 4(1), 113-116.
- Karadoğan, S. (2021). Ahlak Bağlamında Kapitalizm ve İslam Ekonomisi Karşılaştırması (Doctoral dissertation, Marmara Üniversitesi (Turkey)).
- KARAGÜL, M., & MASCA, M. (2017). Ahilik Düşüncesinin İktisadi Hayata Bakışı Ve Kapitalist Sistemle Karşılaştırılması. Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 19(2), 83-91.
- Karisman, S. (2016). Kavramdan Hayata Pre-Modern Dönem Din-Ahlak-Ekonomi İlişkisi. İslam Ahlakı Dergisi, 9(2), 221.
- Kesici, H. (2010, October). Adam Smith ve ahlak teorisi. In Journal of Social Policy Conferences (No. 58, pp. 89-97).
- Kılıçbay, A. (1994). Politika ve ekonomi. TİB.
- KIZILKAYA, E. (2002). HOMO ECONOMICUS TİPOLOJİSİNİN REDDİ: KARL

- POLANYI VE THORSTEIN VEBLEN'İN İKTİSADA BAKIŞ AÇILARI. Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 20(2), 73-91.
- KİTAPCI, İ. (2018). İktisat Sosyolojisi: İktisadi Davranışlara Sosyolojik Bir Bakış. Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 4(3), 23-41.
- KİTAPCI, İ. (2019). PİYASALARI OLAN TOPLUMDAN PİYASA TOPLUMUNA: KARL POLANYI'NİN PERSPEKTİFİNDEN İKTİSAT SOSYOLOJİSİ. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 24(4), 1089-1109.
- Klamer, A. (1989). A conversation with Amartya Sen. Journal of Economic Perspectives, 3(1), 135-150.
- KORKUT, R. (2019). İSLAM İKTİSAT DÜŞÜNCESİNDE YOKSULLUK PROBLEMİ. Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, (50), 61-97.
- Krugman, P. (2010). Building a green economy. New York Times, 5.
- Kurtulmuş, N. (1989). İki Farklı İnsan Modelinin Analizi: Ekonomik İnsan-Davranışçı İnsan. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, 47(1-4).
- Kurumu, T. D. (2005). Türk dil kurumu büyük Türkçe sözlük. Ankara: TDK.
- Kurumu, T. D. (2011). Büyük sözlük. Kapsamlama" <http://tdkterim.gov.tr/bts>.
- KÜÇÜK, O. (2021). İslâm Ekonomisi'nde Kalite: Kur'an Penceresinden Bir İnceleme. Econder International Academic Journal, 5 (2), 291-304.
- KÜÇÜKALİ, R., & AKBAŞ, H. (2015). Eleştirel Düşüncenin Bilimlerin Gelişmesine Katkıları. Journal of Graduate School of Social Sciences, 19(3).
- Levent, A. (2017). İktisadı Yeniden Felsefeyle Buluşturmak: Amartya Sen'in Adam Smith Okuması. İnsan ve Toplum, 7(1), 117.
- Marasli, F., Akgun, A. E., & Muceldili, B. (2022). Örgütlerde Ahlaki Duygular: Ahlaki Yücelik Duygusunun Örgütsel Araştırmalardaki Yeri. Business and Economics Research Journal, 13(2), 319-328.
- Mehmet, Y. Ü. C. E., & ÇELİK, M. Ahlaki Temellere Dayanan İslam Ekonomisi Sisteminde Devletin Rolü. Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi, (69), 120-136.
- Murteza, G. (2019). Ahlak, İktisat ve Bilim: Adam Smith Felsefesine Giriş. İstanbul: Pinhan Yayıncılık.

- Mutahhari, M. (1995). İslami İktisadın Felsefesi. İstanbul: İnsan Yayınları, (172). s. 33; Mecelle, 126 ve 127. maddeler
- Naim, B. A., & Kılıç, R. (1995). İslam ahlakının esasları. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- OESER, E. (1991). Bilgide İlerleyişin Teknolojisi Olarak Bilim Felsefesi. Felsefe Arkivi, (28).
- Özata, M. ve Şener, E. (2019). Esnaf ve Sanatkârların Ahilik Değerlerine Sahip Olma Durumlarının Bazı Değişkenler Açısından Belirlenmesi: Kırşehir Örneği. Business And Economics Research Journal, 10(4)
- Özdemir, R. (2018). Ahilikte Dolaylı Ve Dolaysız Ahlak Kuralları. Uluslararası Ahilikte İş Ve Ticaret Ahlakı Sempozyumu Tebliğleri, 51-64.
- Özer, M., & Tiryaki, A. (2015). İktisada giriş-I. Anadolu Üniversitesi, Açıköğretim Fakültesi Fakültesi, Yayın, (1583), 49-72.
- Özgener, Ş. (2000). Ekonomik sistemler ve ahlak. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 5(1).
- Özlem, D. (2010). Etik-Ahlâk Felsefesi. Say Yayınları. İstanbul
- Özveren, E. (2010). Bir Sosyal Bilimci Olarak Adam Smith'in Uzak Görüşlülüğü. M. Kara ve N. E. Aydınonat (Ed.), Görünmez Adam Smith içinde (s. 19-52). İstanbul: İletişim Yayınları.
- PARASIZ, İ. (1999). Modern Ansiklopedik Ekonomi Sözlüğü. Ezgi Kitabevi, Bursa.
- Pazarlı, O. (1980). İslamda Ahlak (C. 339 s.). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- POLANYI, K. (2016). Büyük Dönüşüm, Çağımızın Siyasal ve Ekonomik Kökenleri, Çeviren: Ayşe Buğra, İletişim Yayınları: 667, PolitikaDizisi: 35, 13. Baskı İstanbul
- Polanyi, K. (2009). Büyük Dönüşüm (Çağımızın Siyasal ve Ekonomik Kökenleri), İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Raphael, D. D., & Macfie, A. L. (1976). I: The Theory of Moral Sentiments. Oxford University Press.
- Rauhut, D., Hatti, N., & Olsson, C. A. (Eds.). (2005). Economists and Poverty: From Adam Smith to Amartya Sen. Vedams eBooks (P) Ltd.
- ROSTCHILD, E. (2001). Economic Sentiments. Adam Smith, Condorcet and the

Enlightenment. Cambridge: Harvard University Press

Rothschild, E. and Sen, A. (2006). Adam Smith's Economics. Knud Haakonssen (Ed.), The Cambridge Companion to Adam Smith içinde (s. 319-366). Cambridge: Cambridge University Press.

Ruben, E. (2013). İktisadın Unuttuğu İnsan, Bağlam Yayınları, İkinci baskı, İstanbul.

Sadık, Y. C. (2010). Ahlak ve Etik. Rağbet Yayınları, İstanbul.

Sancakli, S. (2010). Ahilik ahlakının oluşumunda hadislerin etkisi. İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1(1), 1-28.

Sarıkaya, M. S. (2008). Ahilik Kültürü Üzerine. Yenises Dergisi(154), 1-5

Savaş, Vural (2007). Varsayalım ki İktisat. 2. Baskı. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Savruk, D., & Kenan, S. (2021). JJ Rousseau'nun bilim, etik ve değerlere evrensel bakışı ekseninde eğitimi yeniden düşünmek. İnsan ve İnsan, 8(27), 157-177.

Seçilmiş, E. Davranışsal İktisat Koca Bir Yalandan mı İbaret?.

SEKER, F., & Çetin, M. (2012). FAYDACI REFAH EKONOMİSİ: AMARTYA SEN'İN ELEŞTİRİSİ. Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 12(24), 277-304.

Sen, A. (1977). Rational Fools: A Critique of the Behavioral Foundations of Economic Theory. Philosophy & PublicAffairs, 6 (4), 317-344

Sen, A. (1985). Commodities and capabilities. USA: Elsevier Science Publication.

Sen, A. (1987). On Ethics and Economics. Oxford: Blackwell Publishing.

Sen, A. (1990). Economic judgements and moral philosophy. On Ethics and Economics, Oxford: Basil Blackwell Ltd.

Sen, A. (1993). Capability and well-Being. M. Nussbaum & A. Sen (ed.). The quality of life (pp. 30-53). Oxford:Clarendon Press.

Sen, A. (1997). On economic inequality. USA: Oxford University Press.

Sen, A. (1999). Development as freedom. NY: Knopf Publishers.

Sen, A. (2000). Development as freedom. New York: Anchor Books.

Sen, A. (2003). Etik ve ekonomi (Çev. A. Süha). İstanbul: Doğan Kitap.

Sen, A. (2013). The contemporary relevance of Adam Smith. In The Oxford handbook of

Adam Smith.

Skoussen, M. (2003). Modern İktisadın İnşası, Liberte Yayınları, Ankara.

Smelser, N. J., & Swedberg, R. (1994). The sociological perspective on the economy.

Smith, A. (1790). The theory of moral sentiments (6th Edition). London: A. Millar.

Smith, A. (1937). Ulusların zenginliği [1776] (Cilt 11937).

Smith, A. (2010). The theory of moral sentiments. Penguin.

Stigler, G. (1971). Smith's Travel on The Ship of State. History of Political Economy, 3, 265-277.

Şahin, H. (2016). Piyasa ve Ahlak. Liberal Düşünce Dergisi, (81), 27-37.

Şeker, Fahri (2007). Ekonomik Liberalizm ve Etik. Doktora Tezi. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.

Şeniğne, B. (2011). Rasyonalite kavramına deneysel ve davranışsal iktisat bağlamında yeni bir bakış açısı: "Nöroiktisat" (Doctoral dissertation, Marmara Üniversitesi (Turkey)).

Şenses, O. İ. (2017). Platon'dan Smith'e Sosyal Düzenin İnşası.

Tarhan, A. B. (2010). Türkiye'de postmodernizmle değişen siyasetin siyasal iktidara yansması (Doctoral dissertation, DEÜ Sosyal Bilimleri Enstitüsü).

Teichgraeber, R. (1981). Rethinking Das Adam Smith Problem. Journal of British Studies, 20 (2), 106-123.

Topçu, N. (2018). Ahlâk Nizâmı, İstanbul: Dergâh Yayınları.

Torun, T. (2013). İktisat Etik İlişkisine Sosyal Darwinist Bir Yaklaşım. İis Ahlakı Dergisi, 6(2), 135.

Tosuner, M., & Demir, İ. C. (2007). Toplumsal bir olgu olarak vergi ahlaki. Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 9(3), 1-20.

Tozlu, A. (2016). Karar verme yaklaşımları üzerinde Herbert Simon hegemonyası. Sayıştay Dergisi, (102), 27-45.

Turan, Z., Nakiboğlu, A., & Bozkaya, Ş. (2015). Öğretileriyle TB Veblen. İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi, 3(4), 161-200.

URAS, Ö., & TUNALI, D. H. EKONOMİ YÖNETİMİNİN KARAR ALMA VE

UYGULAMA SÜREÇLERİNİN OPTİMİZASYONU: ETKİNLİK, VERİMLİLİK
VE ALTERNATİF MALİYETLERİN EKONOMİ POLİTİĞİNDE PARADİGMA
DEĞİŞİMİ.

- Ülgener, S. F. (1940). İktisadi Hayatta Zihniyetin Rolü ve Tezahürleri. İktisat Fakültesi Mecmuası, 2(3-4), 351-380
- VESELOV, Y. (2013). 'Economic Sociology: Historical Development, Analytical Issues and Current Situation Economic Sociology, Now And Before', Journal Of Economic Sociology 40
- Winch, D. (1978). Adam Smith's politics an essay in historiographic revision. Cambridge: Cambridge University Press.
- Wilson, D., and Dixon, W. (2004). Das Adam Smith problem: A critical realist perspective.
- YILDIRIM, E., & Duman, M. (1998). Hayek ve piyasanın kendiliğinden düzeni. In Journal of Social Policy Conferences (No. 41-42, pp. 239-252).
- Yılmaz, F. (2010). Adam Smith ve İskoç Aydınlanması, M. Kara ve N. E. Aydınonat (Ed.), Görünmez Adam Smith içinde (s. 65-85). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yılmaz, H. (2018). Bir Anadolu Esnaf Teşkilatı Olarak Ahilik ve Eğitim. Uluslararası Ahilikte İş ve Ticaret Ahlakı Sempozyumu Tebliğleri (Sivas 2018) Ed. Mehmet Taraşçı-Mustafa Said Akdoğan, 261
- Yılmaz, F. (2012). İktisat, kurumsal iktisat ve iktisat sosyolojisi. Istanbul Journal of Sociological Studies, (45), 1-17.
- YÜCEL, F., & TEZEKİCİ, S. (2007). İktisat Disiplini ve Ahlak Felsefesinin Etkileşimi: Birliktelik ve Karşıtlık. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi, 10(1-2), 73-96.
- Yüksel, M. (2015). Etik Kodlar, Ahlak ve Hukuk-Hakemli Makale. Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi, 5(1), 9-26.
- Yürük, S. (2017). Davranışsal iktisat bağlamında tüketici davranışlarının incelenmesi: örnek çıplama uygulaması (Master's thesis, ESOGÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü).

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı, Soyadı : Hakan YILMAZ

Yabancı Dili : İngilizce

Eğitim Durumu

Lisans : Anadolu Üniversitesi İşletme Fakültesi, İşletme Bölümü

Yüksek Lisans : Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
İktisat Ana Bilim Dalı

Mesleki Denevim

•2007-2019 yılları arasında İnebolu Belediyesi muhasebe memuru

•2019-Halen Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Personel Daire Başkanlığı gerçekleştirme mutemedi